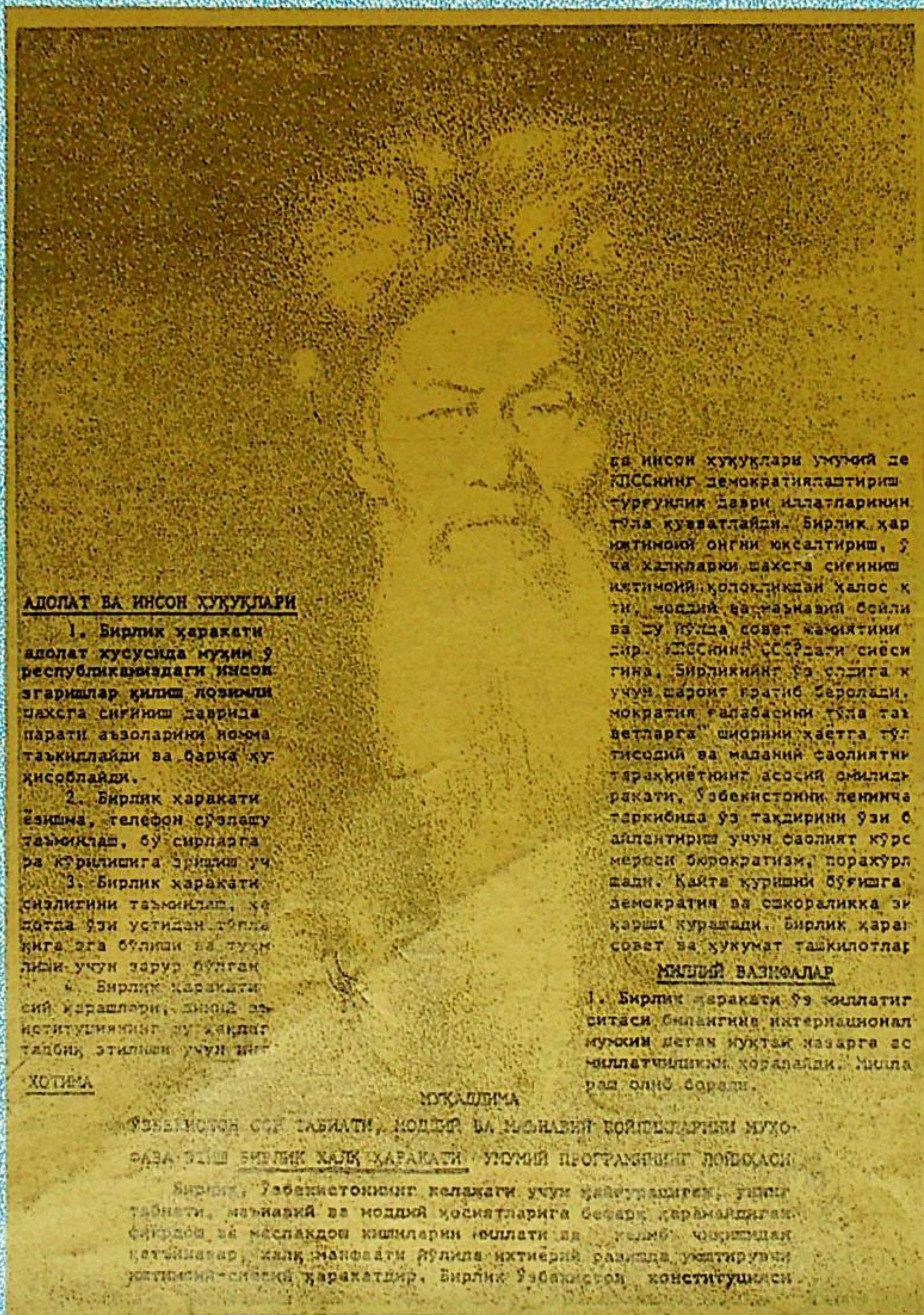

TÜRKİSTAN

SAYI: 7
YIL: 2
1989
3000TL

ÜÇ AYLIK İLMİ EKONOMİK DERGİ

АДОЛАТ ВА ИНСОН ХУҚУҚЛАРИ

1. Бирлик ҳаракати адолат хусусида муҳим ў республикадаги инсон эгарилар қилиш лозимлиги шахсга сифиниш даврида парати аъзоларини номона таъкидлайди ва барча ҳу ҳисоблайди.

2. Бирлик ҳаракати ёзишма, телефон сўзлашу таъминлаш, бу сирларга ра кўрилишига эришиш уч

3. Бирлик ҳаракати сизлигини таъминлаш, ҳа ҳотда ўзи устидан тўпла қиға оға бўлиши ва туҳм лиши учун зарур бўлган

4. Бирлик ҳаракати сий қарашлари, диний ва институциянинг му ҳақдаг таъбиқ этилиши учун инт

ХОТИМА

МУҚАДДИМА

Ўзбекистон соғ табиати, моддий ва маънавий бойлиқларини муҳо-
фаза этиш БИРЛИК ХАЛҚ ҲАРАКАТИ УМУМИЙ ПРОГРАММИНИНГ ДОИВОАСИ

Бирлик, Ўзбекистоннинг келахати учун ҳаётга раширех, унинг табиати, маънавий ва моддий ҳосиятларига бефарқ қарамалдилик, сифрдош ва маслакдон қишларини исюлати ва "ушмо" ҳоқирчилик қетбийиллар, халқ манфаати бўлила ихтиёрини равишда ушатирувчи уштиний-сизлик ҳаракатдир. Бирлик Ўзбекистон конституцияси

ва инсон ҳуқуқлари умумий де
КССнинг демократиялаштириш
турғунлик даври иллатларини
тўла қувватлайди. Бирлик ҳар
ижтимоий онгни юксалтириш, ў
ча халқларни шахсга сифиниш
ижтимоий ҳолоқликдан ҳалос қ
ти, моддий ва маънавий боили
ва шу йўлда совет жаҳиятини
дир. КССнинг СССРдаги сиеси
гина, Бирликнинг ўз соҳига қ
учун шароит қратиб беролади,
мократия рабабасини тўла таъ
ветларга ширини ҳаётга тўл
тисодий ва мадания саолиятни
тараққийнинг асосий омилди
ракати, Ўзбекистонни ленинча
теркибда ўз тақдирини ўзи б
айлантириш учун саолият курс
мероси бюрократизм, порахўрл
шадн. Қайта қуришни бўғишга
демократия ва ошкораликка эр
қарши қурашади. Бирлик ҳара
совет ва ҳукумат ташкилотлар

МАЪНАВИЙ ВАЗИФАЛАР

1. Бирлик ҳаракати ўз қишлатиг
ситаси билангина ихтернационал
муҳим дегам муқтаи назарга эс
қишлатчиликни қоралайди. Мишла
раш олинб берали.

YIL: 2 • SAYI: 7 • 1989 Fiyatı: 3000 TL.

TÜRKİSTAN

3 AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

Sahibi

Türkistan Yayın Merkezi Adına
Emin Mindan

Genel Koordinatör
A. Ahat Andican

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Erol Kaymak

Grafik - Dizayn
Erol Kaymak

Fotoğraflar
Türkistan Yayın Merkezi
Manas Film - Fotoğraf Arşivi

Yazı Kurulu

Prof. Dr. A.BİCAN ERCİLASUN

Doç. Dr. A.Ahat ANDİCAN

Prof. Dr. Abdülkadir DONUK

Dr. Baymirza HAYIT

Eşref Bengi ÖZBİLGİN

Dr. H.Emel Aşa.

Doç. Dr. Kıyamüddin BARLAS

Prof. Dr. Mehmet SARAY

Doç. Dr. Orhan KAVUNCU

Avk. Reşit ŞAŞIHÜSEYİNOĞLU

Doç. Dr Timur KOCAOĞLU

Gönderilen yazılar iade edilmez,
yazılar yazı kurulunun onayı ile yayınlanır.

YURT DIŞI TEMSİLCİLİKLERİ

U.S.A:

Abdullah Kwaja, 100 Horizon Dr. Boonton, NJ,
07005 Tlf.: (201) 792-3007 Home: (201) 334-0452

ALMANYA:

Çağatay Koçar, Kölner Platz, 2-800, MÜNCHEN.
Tlf.: (89) 309163

S.ARABİSTAN:

Abdul Hakim Karı, P.O.Box: 567, MEDİNE
Tlf.: 8362003

Ekber Yassa, P.O.Box: 107, RİYADH 11411
Tlf.: 4764429 Home: 4763109

PAKİSTAN:

Dr. Abdul Cabbar, P.O.Box: 1120, PESHAWER,
Tlf.: (521) 42218 Home: (521) 40415

DERGİ SATIŞ MERKEZLERİ

İSTANBUL:

Türkistan Yayın Merkezi, Cerrahpaşa Cad.
No: 37/1, Aksaray.

FARABİ KİTABEVİ, Vezneciler Cad. Beyazıt.
ENDERUN KİTABEVİ, Beyaz Saray, Beyazıt.

ANKARA:

DİYANET KİTABEVİ, Sıhhiye, Ankara.
TÖRE KİTABEVİ, Sakarya Cad. No: 30, Ank.
ECDAT KİTABEVİ-Yayın Pazarlama-Mithatpaşa
Cad. Lades Han. No: 46/8 Kızılay-Ankara

KONYA:

SERDENGEÇİT NEŞRİYAT, Zafer Meydanı, Hacı
Hasan Koyuncu Kitapçılar Çarşısı P/22, Konya
OTAĞ KİTABEVİ, Bedesten İçi, Ahi Baba Sok.
No: 22/A Konya

MİLLİ ÜLKÜ YAYINEVİ, Matbaccılar İçi, Hasan
Rüştü Sok. No: 11/B Konya.

Değerli Okuyucular,

Elinizdeki 7. sayı, Türk Dünyası'nın hemen her tarafından yoğun olayların olduğu bir dönemde çıktı. Bir tarafta Bulgaristandaki soydaşlarımızla ilgili toplu göç, diğer tarafta Azerbaycan, Türkistan ve Afganistan'daki olaylar.

Bu sayımızda, Türkistan'ın Özbekistan kesiminde yoğunlaşan Misket Türkleri ile ilgili olayları irdeleyen bir açık oturum var. Ayrıca Afganistan'daki yeni gelişmeleri de kapsayan bir yazı. Her birinin büyük ilginizi çekeceğini umduğumuz değişik konularda bilimsel yazılar.

Bu arada "Türkistanlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği"nden bir haber aktarmak istiyoruz sizlere. Derneğin yoğun çabaları ve Milli Eğitim Bakanlığımızın büyük yardımlarıyla Türkiye'ye getirilen "7 Mücahit-Öğrenci" kardeşimiz buradaki öğrenimlerine başladılar. Bu konuyla ilgili ayrıntılı haberi daha sonraki sayılarımızda bulacaksınız.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle.

Doç. Dr. Ahat Andican

TÜRKİSTAN

3. AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

İÇİNDEKİLER

AFGANİSTAN VE TÜRKLER	2	<i>Doç.Dr.Ahat Andican</i>
MİSKET - ÖZBEK ÇATIŞMALARI ÜZERİNE TARİHSEL VE SİYASAL BİR SORUŞTURMA	15	<i>Erol Kaymak</i>
TÜRKİSTANLI BİR TÜRK FİLOZOFU "İBN SİNA"	20	<i>Dr. Hakan Poyraz</i>
ÖLMES KAYALAR (M Mahmudov)'dan.	25	
ÖZBEK-MESHET-KIRIM TÜRKLERİNİN ORTAK BİLDİRİSİ.	33	<i>The Central Asian Press Agency</i>
ÖZBEKİSTAN TABİATI, MANEVÎ VE MADDÎ VARLIKLARINI MUHAFAZA EDİŞ "BİRLİK" HAREKETİNİN UMUMİ PROGRAMI	34	<i>Doç.Dr.Timur Kocaoğlu</i>
* KAZAKİSTAN'DA "NEVADA" HAREKETİ VE OLCAS SÜLEYMAN	39	<i>Abdulvahap Kara</i>
TÜRK TARİHİ YENİDEN , YENİ BAŞTAN YAZILMALIDIR (ÖNSÖZ)	41	<i>Prof. Dr. Türükoğlu Gök Alp</i>
TÜRKLERDEN BAHSEDEN ESKİ ÇİN TEZKİRELERİ.	44	<i>Tilla Deniz Baykuzu</i>
AZERİ ŞÂİRİ MUSA YAKUBOĞLU	45	<i>Dr. Emel Aşa</i>
AMERİKA MEKTUBU	47	<i>Cevdet Seyhan</i>
TÜRKİSTAN TÜRK ŞİİRİ	48	<i>Sabir Karger</i>
CENGİZ DAĞCI BİBLİYOGRAFYASI	50	<i>Mustafa Çetin</i>
TÜRK DÜNYASINDA YAYINLAR	55	<i>Derviş İlyasoğlu</i>

Adres: Türkistan Yayın Merkezi - Cerrahpaşa cad. No. 37/1* Aksaray-İstanbul Yazışma:
P.K.-13 Cerrahpaşa- İstanbul. Dizgi Çiftçiler Dizgi Servisi Baskı: Yalçın Ofset
İlan Tarifesi: Tam Sayfa Renkli (Dış Kapak) 300.000. TL. Tam Sayfa Renkli (İç Sayfa)
250.000. TL. Tam Sayfa Siyah Beyaz (İç Sayfa) 150.000. - TL. sürekli ilanlarda % 25 isk
onto yapılır. Hesap No: 1006 - 300 - 1236081. T. İş Bankası, Bakırköy, Şubesi (İSTANBUL
Yıllık Abone Bedeli:
Türkiye 12000 TL. Almanya 40 Mark. U.S.A. 20 \$. S. Arabistan 100 Riyal.

AFGANİSTAN VE TÜRKLER

Doç. Dr. Ahat Andican

Yaklaşık 10 yıldır dünyanın gündeminde olan ve son bir kaç yıldır ülkemiz kamuoyunda da çeşitli yönleriyle tartışılan bir konu Afganistan. Yanlış bilgilendirme sonucu, başlangıçta olaya bir Afgan cihadı olarak bakan Türk kamuoyu, 1985'li yıllardan sonra Afganistandaki Türk nüfusun ve bu kesimin cihaddaki önemini farkına varmıştır.

Biz Afganistan meselesini Türkiye'nin gündemine bu boyutuyla getirirken, Afganistandaki nüfusun 1/3'ünün Türklerce oluşturulduğunu, orada sürdürülen mücadelenin büyük bir kısmının Türkler tarafından omuzlandığını, bu nedenle olayın yalnızca bir İslam devletinin savaşı olarak değil, aynı zamanda oradaki Türklerin de varlık-yokluk mücadelesi olduğunu belirtmeye çalıştık. Bu amaçla çeşitli yayınlar yaptık, Anadolunun yaklaşık 30 şehrinde konuyla ilgili konferanslar verdik, ülke genelinde bir yardım kampanyası yürüttük ve hep-sinden önemlisi orada savaşan Türk partisi liderini kurmay heyetiyle birlikte Türkiye'ye davet ederek başta sayın Başbakan olmak üzere Türk devletinin temsilcileriyle görüştük.

Bu sırada çok enteresan bir gelişme oldu. Türkiye'de İslamı bir din ve bir hayat şekli olarak değil de sanki bir ideolojiymiş gibi kabul eden, bizim dışımızda hiç kimse müslüman değildir şeklinde fanatik "Harici" mantığına sahip bir grup "Türkler cihadı bölüyor" yaygarasına başladı. Biz hiç bir konuşmamızda, bunların mantığıyla olaya yaklaşmadığımız için, Afganistanda savaşan diğer gruplara yardım etmeyiniz demiştik. Sadece

söylediğimiz şey, "diğer grupları destekleyen çeşitli devletler var, türkler ise yeterince destek alamıyor, bu nedenle Türk halkı ve Türkiye destek olmalı, yardım etmeli" şeklindeydi. Halkımızın bu mesajı verdiği destek, bu fanatik grupları öylesine çileden çıkardı ki her türlü yalan ve iftiralarla bizi, ve oradaki Türk partisi liderinin şahsında Türk mücadelesini karalama kampanyasına başladılar. Bu türklük aleyhine, diğer milletlere uşaklık çabası o noktaya geldi ki, bu akımın borazancılığını yapanlardan birisi "Afganistandaki Türk partisine yardım etmek günahdır" diyebilecek kadar İslamın dışına çıkabildi. Bütün bu dönemde ise biz "Kime giderse gitsin, cihada yapılan her türlü yardım kutsaldır, sevaptır. Fakat Türk milleti olarak, savaşan gruplar içerisinde daha az yardım alabilen Türk partisini daha çok desteklemeliyiz" diyorduk.

Bu türklük düşmanları, gerçekleri tahrif etmek pahasına da olsa kampanyalarının dozunu arttırdılar, temiz ve inançlı müslümanların kafalarında soru işaretleri yaratma çabalarını sürdürdüler. Bu nedenle ilk defa, burada, bu konuşmamda bunlara cevap vermek gereğini duyuyorum. Bu insanların bulandırmak istedikleri konulara açıklık getirmek zorundayız. Yeri geldikçe bu konulara değineceğim.

KURULUŞ

Afganistan konusundaki gerçeklerin iyi anlaşılabilmesi için bu devletin geçmesine ait bazı olayların kısaca gözden geçirilmesi lazımdır. Tarihte hiç bir devlet yoktur ki sınırları, kendisi bir taraf olmaksızın, başka devletler tarafından çizilerek yara-

tilmiş olsun. Afganistan bunun nadir örneklerinden birisidir.

Bugün Afganistan ile Sovyet işgali altındaki Türkistan arasında geçerli olan sınır 1885'de, Afganistan ve Pakistan arasındaki sınır ise 1893 yıllarında çizilmiştir. Her iki anlaşmada da taraflar İngiltere ve Rusya'dır. Zaten bu sınırlar politika alanında Ridgway hattı (kuzey) ve Durand hattı (güney) olarak bilinmektedir. Böyle suni bir devletin yaratılmasındaki amaç ise Türkistanı işgal ederek güneye doğru inen çarlık Rusyasıyla, Hindistan sömürge imparatorluğuna sahip İngiltere arasında tampon bir bölge yaratmaktır.⁽¹⁾

Şimdi bu söylediklerimizi, meşhur araştırmacı ve yazar Louis Dupree'nin 1988'de yazdığı "Afgan neutralizmi konusunda mitoslar ve gerçekler" isimli makalesinin girişinden bir alıntı yaparak doğrulayalım.⁽²⁾ Yazar şöyle başlıyor yazısına,

"Benim inancıma göre günümüz Afganistanının tarihi Emir Abdurrahman ile başlar. 1880 yılında sürgünde olduğu çarlık rusyasından döndü. 1 Eylül 1880'de Kandehar yakınlarında Eyüp Han ve Zor Şahı yenerek tasfiye eden İngilizler Abdurrahmanı "Kâbil Emiri" olarak ilan ettiler ve Afganistan'dan çıktılar. Daha sonra Abdurrahman bir "İnternal Emperyalizm" uygulayarak bugün Afganistan olarak kabul edilen topraklarda hakimiyet sağladı. Bu dönem içerisinde çarlık Rusyası ve Hindistandaki İngiliz gücü Afganistanın dış sınırlarını çizdiler. Böylece Çarlık Rusyasıyla İngiliz sömürge imparatorluğu arasında yaratılan bu tampon devlet sayesinde bu iki gücün sınırı kalmamış oldu"

Böylece kuzey bölgesi Türkistan'dan, güney bölgeleri Peştunistandan ve Belucistandan koparılarak alınan bu suni devlet, ortadaki Hazarajat ve Nuristan bölgelerinin katılımıyla kurulmuş oldu. (Haritaya bakınız) İşgal öncesinde Afganistan devleti tarafından bastırılan haritaya baktığınız zaman 1980'li yıllarda bile bu bölünmenin devam ettiğini göreceksiniz. Kuzeyde 8 vilayetin oluşturduğu kesim Türkistan olarak bilinmekte ve ifade edilmektedir. Kuzey doğu kesiminde farsça konuştukları için Tacik denilen, fakat çoğunluğu Türk olan gruplar yoğunlaşmıştır. Ortadaki Hazarajat bölgesinde şii olan hazaralar, Nuristan bölgesinde Nuristaniler, güneydeki vilayetlerde Peştular ve güney batı tarafında Beluciler yaşamaktadır. Ayrıca Timuriler, Aymaklar gibi bir çok küçük gruplar da dağınık olarak ya-

şamaktadırlar. 1979 sayımına göre 16 milyon nüfusu olan bu devletin kuruluşundaki sunilik, değişik bölgelerin neredeyse zorla koparılarak bu devlete verilmiş olması gibi özellikler bu ülkenin bir milliyetler mozayigi haline gelmesini sağlamıştır. Günümüze kadar devam edegelen bu özellik yeterince anlaşılmadan Afganistanın dününü, bugününü ve hatta yarınını anlamak, bu ülkeye yönelik problemlere doğru teşhis koymak mümkün değildir.

Şimdi size bir soru yöneltmek istiyorum. Böylesi bir tampon devleti yaratan süper güçlerin yerine kendinizi koyarak düşünmenizi ve cevap vermenizi istiyorum. Siz o dönemin çarlık rusyası olarak bu suni devletin yönetimini türklere verirmiydiniz?.. Cevabınız kuşkusuz hayır olacaktır. Türkistanı işgal ederek aşağı inen rusya için

kuzeyindeki bir Türk devleti kabul edilemeyecek bir şeydi. İktidarın farsça konuşan taciklere veya hazaralara verilmesi durumundaysa bir üçüncü devletin, yani İranın bölgede devreye girmesi söz konusuydu. Bu ise her iki güç için de uygun değildi.

Sonuç olarak liderlik, o dönemde Afganistanda azınlık olmalarına rağmen ingilizler ve kısmen de ruslar için en uygun adaylara, yani Peştulara teslim edilmiştir.

Daha sonra, Louis Dupree'nin dediği gibi, Emir Abdurrahman bir iç emperyalizm uygulayarak, bu süper güçlerin yardımıyla Hazaraları, tacikleri, nuristanileri ve kuzey Afganistandaki Türk emirliklerini (Endhoy da Mir Gazanfer, Şıbrgan da Mir Hakim Han atalık, Serpul da Mahmut Han, Meymenede Mir Dilaver Han, taşkurgan da Muhammed Emin Beg vs.) idaresi altına aldı. Bu olayın ne kadar kanlı olduğu Dupree'nin "Internal Emperyalizm" deyiminden anlaşılabilir.

20.YÜZYILDAKİ GELİŞMELER

I. cihan harbi, Rusyada ihtilalin başlaması, Almanya ile Osmanlı devletinin birlikte savaşa girmeleri dünyadaki çeşitli dengeleri değiştirdiği gibi, İngiliz etkisi altındaki Afganistanı da etkileyecektir. Nitekim 1919 yılında Abdurrahman'ın yerine geçmiş olan oğlu Habibullah Han Afganistanın bağımsızlığını ilan ediyor. Habibullahın aynı yıl öldürülmesinden sonra yerine geçen Emanullah Han, Osmanlı idaresindeki Suriyede 20 yıl kalmış bir Türk dostu olan kayınpederi Mahmut Beg Tarzinin etkisiyle, 1924 yılına kadar, özellikle Türkistanda ruslara karşı sürdürülen savaşta, liderlere karşı olumlu davranır ve mültecileri kabul eder. 1924 yılından sonra ise, 3 yıl önce imzaladığı Rus-Afgan işbirliği anlaşmasına dayanarak, 180 derecelik bir dönüş yapar ve kendisine sığınan türkistanlı mücahitleri geri teslim etmek, Amu nehri ile belirlenmiş olan sınıra asker dizdirerek nehirden geçmek isteyen muhacirlerin geçişini engellemek ve binlercesinin boğulmasına sebep olmak gibi uygulamalar başlar. 1928-29 yıllarında, daha önce mülteci olarak sığınmış türkistanlılar, kitleler halinde güneye, Çaknasur bölgesine göçe zorlanırlar. Asker zoruyla ve yürüyerek yapılan binlerce kilometrelik bu göçlerde yüzüne aşkın türkistanlı yollarda telef olmuştur.

1933 den sonra Zahir şah iktidara geçmiştir. Ülkede peştü kabilelerinin hakimiyetine yönelik idare devam etmektedir. 2. dünya savaşı dünya dengelerini yeniden alt üst eder. Almanlar kafkasyadan olduğu gibi Afganistan üzerinden de Sovyetleri zorlamak istemektedirler. Almanya'ya iltica eden türklerin kurduğu Türkistan Lejyonu ve Milli Türkistan Komitesi aktif olarak ruslara karşı savaşmaktadırlar. Almanların yardımıyla Türkistanın bağımsızlığına kavuşabileceği fikri, bütün dünyadaki türkistanlılar arasında olduğu gibi, Afganistanın Türkistan kesiminde de büyük heyecan yaratmış ve bazı hareketlerin başlamasına neden olmuştur. Afgan hükümeti Almanların içeriye göndermek istedikleri yardımları engellediği gibi türkler üzerinde yoğun bir baskı ve tutuklama kampanyası başlatmıştır. Sonuç olarak 1940'larda ve 50'lili yılların başlarında Arabistan ve Türkiye başta olmak üzere Pakistan, Hindistan ve değişik avrupa ülkelerine yönelik Türk göçleri başlamıştır. Göç edenlerin çoğunluğunu 1920'lerde sovyet işgali altında kalan Türkistandan Afganistan Türkistanına hicret edenler oluşturmaktaydı. 1920'lerde Afganistana geçen bu insanların 20-30 yıl sonra bu müslüman ülkeyi, üstelik kendileri gibi türkler arasında yaşarken, terketmek istedikleri sorusunun cevabını işte bu yoğun baskı ve terör uygulamasında yatmaktadır.

1947'de İngiltere Hindistandan çıkmış ve bu sömürge Hindistan ve Pakistan isimli iki ayrı devlete bölünmüştür. İngilterenin asyadan çekilmesiyle o güne kadar uyguladığı "Masterly Inactivity" politikası yani Avrupada baskı uygulayarak Sovyetleri Asyada durdurma politikası sona ermiştir. Böylece Asyada oluşan kuvvet boşluğunu Sovyetler doldurmaktadır.

1953 yılı Afganistan için önemli bir dönemeç olmuştur. Zahir Şahın kuzeni prens Davut başbakan olur. Davut Afganistan da o güne kadar devam eden klasik politikayı, yani aşiretlere bağlı kuvvet ve yönetim politikasını değiştirmek, bir anlamda kuvveti merkezileştirmek istemektedir. Bu uygulamaları için yardımcı olabilecek en uygun güç ise kuzeydeki Sovyet desteğidir. Davut öncelikle az gelişmiş bir ülkede önemli kuvvet aracı olan ordunun, daha sonra o güne kadar çok ilkel düzeyde kalan bürokrasinin ve eğitimin düzenlenmesi konularına eğilir. Orduyla ilgili başlatılan çalışmalar konusunda 1986 yılı Ceredaf

kongresine "Afganistan komünist partisinin kaynakları" başlıklı bir bildiri sunan ilim adamı Olivier Roy'un makalesine bir göz atalım⁽³⁾. şöyle diyor Olivier Roy:

"1956'dan sonra başlatılan profesyonel ordu yaratma gayreti peştunizasyon işlemiyle birlikte elele yürütüldü. Daha sonraları peştü kabilelerinin mecburi askerlik olayına itirazları üzerine, alt düzeyde diğer milliyetlerin katılımı sağlandı. Fakat yönetici kadro peştü-Dürrani- olarak kaldı.

Orduyu millileştirme işlemiyle birlikte kabilelerin bağılılığında sağlamayı amaçlayan prens Davut, sistematik olarak peştü aşiretleri ve özellikle Gil-yazlar arasında subaylar yetiştirdi. Onun amacı orduyu yukarıdan aşağı peştunizasyona uğratmak ve devletin etkili bir organı haline getirmektir."

Avrupalı tarafsız bir gözlemcinin satırlarını aktardım sizlere. Aynı işlemlerin bürokraside ve eğitimde de yapıldığını kolayca tahmin edersiniz. Bunları örneklemekle vaktinizi almak istemiyorum. Fakat şunu söylemekle yetineceğim. 1964'de Davudun görevden ayrılmasından sonraki döneme kadar Afganistanda peştü dışı milliyetlerin, özellikle türklerin, yüksek tahsil yapmaları çok zorlaştırılmıştır. Özellikle hukuk, siyasi bilimler ve askeri kurmay eğitim gibi gelecekte yönetici ve bürokrat olabilme imkânının olduğu branşlar türklerle kapalı tutulmuştur. Oysa aynı dönemde başka ülkelere (Türkiye) vs. göç eden türkistanlıların çocukları büyük bir oranda eğitim görme imkanına kavuşmuşlardır. Adalet mekanizması da milliyetler arasında tek yanlı olarak işletilmiştir. 1960'lı yılların ortalarında Serpul bölgesinde bir arazi ihtilafı sonucu 7 türkistanlı ağaçlara bağlanarak diri diri yakılmışlardır. Vali tarafından örtbas edilmek istenen olay daha sonra parlamentoya kadar götürülmesine rağmen sorumlular bilindikleri halde cezasız bırakılmışlardır. Aynı dönemde kuzeydeki Türk bölgesinde asimilasyonu sağlamak amacıyla, bu bölgelere peştunların yerleştirilmesi politikası başlatılmıştır. Milliyetler arası farklılığı belirgin bir şekilde ortaya koymak için son bir noktayı belirtmek istiyorum. Nüfusun 1/3'ünü oluşturdukları bu ülkede türklerle kendi dillerinde eğitim ve öğretim imkânı günümüze kadar hiç bir zaman verilmemiş, eğitim peştuca ve farsça yapılmış, böylece bugün Sovyetler gibi komünist bir ülkede bile türklerle verilen bu hak ve imkandan Afganistandaki türkler mahrum bırakılmışlardır.

Böylece gelişmeleri engellendiği gibi peştü-fars kültürünün hakim olduğu fikri işlenerek Türk kültür varlığı yok edilmek istenmiştir.

1964 anayasasıyla parlamento ve milletvekili seçimleri gibi konular kabul edilerek kralın yetkileri azaltıldı ve bir meşrutî sistem kabul edildi. Tamamen merkezdeki peştü hükümetinin oyunlarıyla, tek yönlü değerlendirmelere rağmen parlamentoya girebilen az sayıda Türk milletvekili 1973 yılına kadar devam eden bu meşrutî sistemde çok az etkili olabilmişlerdir. Bu dönemde, özellikle Kabil gibi merkezlerde bulunan çok az sayıda türkistanlı yüksek tahsil imkânı bulabilmiştir. Radyoda 15 dakika süreli türkçe yayınlar yapılabilmıştır. Fakat eğitim yine peştuca ve farsça olarak sürdürülmüştür.

Bu arada 1964 yılından itibaren Afganistanda giderek güçlenen sol hareket Nur Muhammed Taraki liderliğinde şekillenmiş, daha sonra Babrak Karmal önderliğinde bir grubun ayrılmasıyla Halk ve Perçem (bayrak) gruplarından oluşan bir komünist parti olayı gündeme gelmiştir. Özellikle dikkati çeken şey Komünist partisinin lider kadrosunun nerdeyse tamamen Peştü olmasıdır.

Daha çok Perçem kanadının desteğiyle 1973'de Zahir Şahı deviren Prens Davut bu kez başkan olarak iktidara el koymuştur. Parlamento'yu feshettikten sonra 1963'de kendisinin başbakanlıktan alınmasını sağlayan liderleri ve yandaşlarını tasfiye etmeye başladı. Bu dönemde bir çok insan, özellikle komşu Pakistan başta olmak üzere değişik ülkelere sığınmıştır. Bugün peşaverde faaliyet gösteren Hizbi İslamın lideri Gulbeddin Hikmetyar, Cemiyeti İslamın lideri Burhaneddin Rabbani ve geçici hükümetin başkanı Müceddidi bu dönemde ülkeden çıkarak Pakistanın peştü bölgesine geçenlerdendir.

1973 darbesi Anayasada orduyla ilgili bazı değişikliklerin yapılmasına neden oldu. Burada Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü başkanı Marie Broxup tarafından yazılan "Sovyetler Afganistanda: Bir işgalin anatomisi" başlıklı makaleden bir pasaj aktarmak istiyorum⁽⁴⁾.

"Fakat Afgan halkının çoğu için bir sır değildi. Davudun peştun milliyetçiliğine ve ırk üstünlüğüne olan inancı, orduda peştuların üstünlüğüne yardımcı olduğu gibi halk partisine kaydolmalar arasında bir kaynaşmaya yol açtı. Peştü olmayanlar sadece kâbil-den, Herattan ve Bedehşandan olmak üzere ve sınırlı kotalarla kabul edili-

yorlardı. Böylece Komünizm kavramı ile peştu milliyetçiliği bundan sonra bir çok subay için eş anlamlı oldu”

1975'den sonra Davut ülkedeki komünist hareketin ve ordudaki etkinin kendi kontrolünden çıktığını farkettiler. Böylece batıya yönelik bir politika başlattı ve Pakistan, Mısır gibi ülkelere seyahatler yaparak bir denge politikasına yöneldi. Fakat Davutun “Kerenski'lik” görevi sona ermişti. Nisan 1978'de General Abdülkadirin başı çektiği bir darbeyle birlikte kendisi ve bütün ailesi öldürüldü.

SOVYETLER AFGANİSTANDA

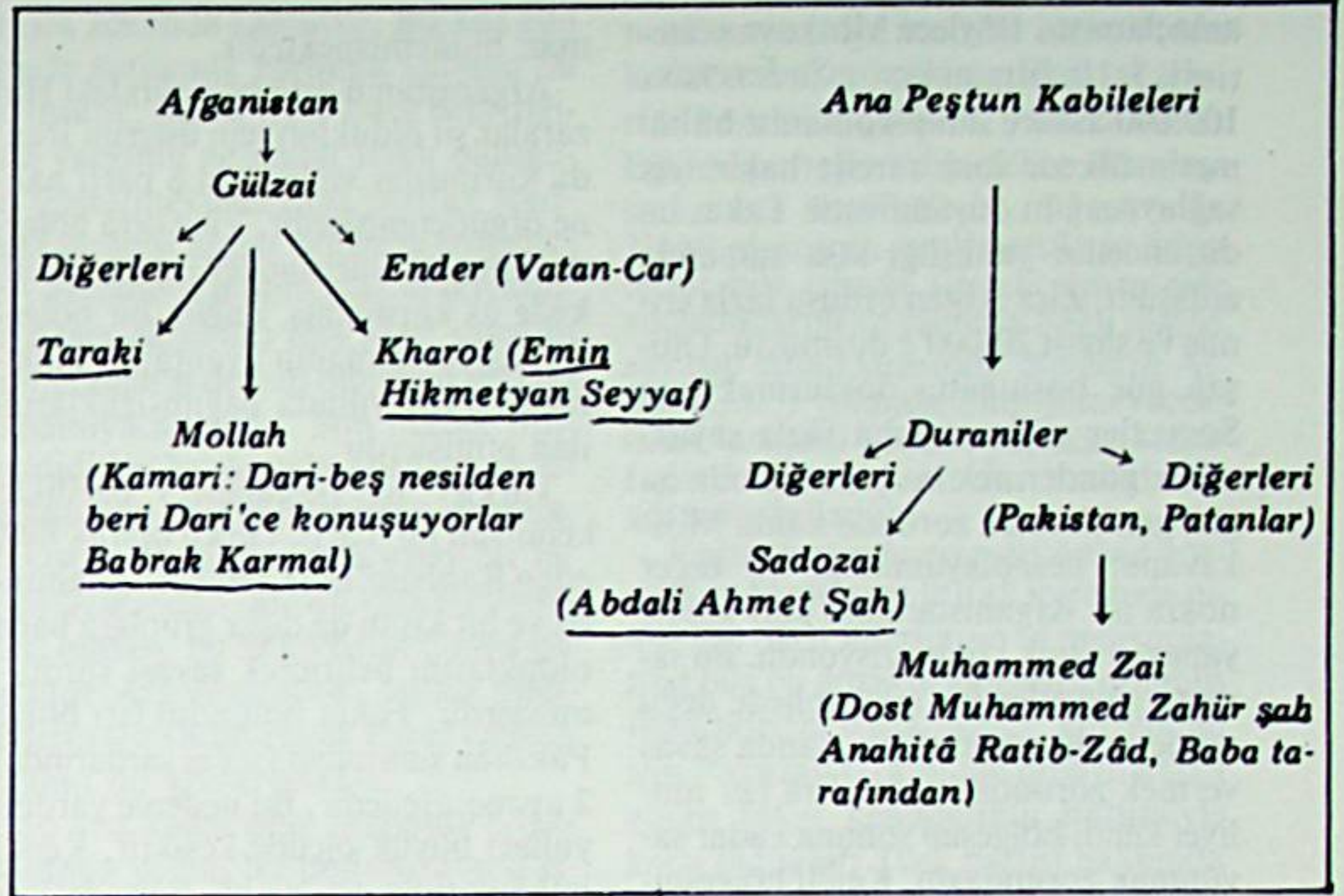
Artık Afganistanda ismi Demokratik olmakla birlikte özde komünist bir cumhuriyet kurulmuş, Nur Muhammed Taraki başkanlığında komünist parti iktidara geçmişti. Komünist idarenin hızla uygulamaya koyduğu din karıştı uygulamalar ve kızıl bayrağın sembol olarak kabulü ülkedeki huzursuzluğu arttırdı.

Şimdi sizlere, daha sonraki bölümlerde türkler aleyhine yapılan iftiralarla birisine açıklık getirmek ve onların direnişin başlangıcından beri olayın içerisinde görev aldıklarını göstermek açısından önemli olan bir bilgi aktarmak istiyorum. Daha önce kendisinden bir pasaj verdiğim Marie Broxup'ın yazısından bir bölümü daha huzurunuzda getiriyorum.⁽⁵⁾ Şöyle yazıyor Broxup:

“Milli bayrağın değiştirilmesi ve 7 kasım bildirisi müslümanlar arasında hoşnutsuzluğa yol açtı. Müslümanlar sovyet aleyhtarı bir hareket için örgütlenmeye başladılar. Bu harekette aktif rol alanlar arasında Tacikler, Nuristaniler ve Özbekler vardı.

Davudun din düşmanlığı sırasında Pakistana firar eden Gulbeddin Hikmetyar, Prof. Burhaneddin Rabbani ve Sıgbettulah Müceddidi peşaver (Pakistan) şehrinde direniş hazırlıkları yapıyorlardı.”

Marie Broxup'ın satırlarında, bize sık sık sorulan “neden türkler peştu partilere göre daha geç parti kurdular” veya “neden Türk partisi peştu partilerin bazıları kadar tanınmıyor ve organizasyon gücü çekiyo” gibi soruların cevaplarını da kolayca bulabiliyorsunuz. Sovyet işgali sırasında Afganistan içerisindeki türkler islam adına bizzat aktif mücadeleye katılırken, yıllardır Pakistanın peşaver şehrinde yaşayan ve aktif savaşa katılmayan peştu liderleri kendi organizasyonlarını kurmak ve sözde pasif direniş yapmakla meşguldüler. Pakistanın 4 eyaletten oluşan federal bir sisteme sa-

hip olduğu, peşaverin de içerisinde bulunduğu sınır eyaletinin nüfusunun büyük bir kısmı peştu olduğu için yöneticilerin tamamen peştu olduğu düşünülürse, bu liderlerin ne kadar rahat bir ortamda ve ne kadar geniş imkanlar içerisinde politika yaptıkları ve teşkilatlarını kurabildikleri kolayca anlaşılacaktır.

Burada bir noktayı daha belirtmek istiyorum. 1978 yılına kadar, kurulduğundan bu yana Afganistanı kesintisiz olarak yönetmiş olan Dürraniler, Tarakinin iktidara geçmesiyle yerlerini Gilzay aşiretlerine bırakmış oluyordular. Bunun ne önemi var diyebilirsiniz. Yine Marie Broxup'ın türkçeye çevrilmiş olan makalesinde, indeks bölümünde verilen bir tabloyu size göstermek istiyorum.

Tabloda gördüğünüz gibi, Taraki, Hafizullah Emin ve Babrak Karmal gibi komünist liderlerin hepsi aynı kabilelerden. Bugün peşaverdeki partilerden ikisinin lideri Hikmetyar ve Seyyaf da aynı kabilelerden. Geçici hükümetin başbakanı olan Seyyaf, artık Afganistanda kasap olarak anılan Hafizullah Emin'in yakın akrabası. Kabile ilişkilerini ve kabilecilik zihniyetini yakından tanıyan sizler, Peştu aşiretlerinin geçmişteki uygulamalarından ve İslami cihad adı altında sürdürdükleri peştu milliyetçiliği örneklerinden sonra, iktidara geldikleri takdirde nasıl bir sonucun doğabileceğini, yalnızca şu şemaya bakarak bile kolayca tahmin edebilirsiniz inancındayım.

1980 li yıllarla birlikte Afganistanda Sovyet varlığı-

nın giderek artmağa başladığını görüyoruz. Başlangıçta getirilen ordunun % 40'ını işgal altındaki Türkistan Cumhuriyetlerinden gelen müslüman-Türk askerler oluşturmaktaydı. Bu insanlara Afganistanı işgal eden Amerikalılar ve onların Çinli uşaklarıyla savaşacakları propagandası yapılmıştı. Fakat bu askerler karşılarında kendileri gibi müslüman olan ve özellikle kuzeyde aynı dili konuşan insanların varlığını görünce, çoğu kez bir kuran karşılığında silahlarını verdiler veya mücahitlerin saflarına geçtiler. Bunun üzerine 2-3 ay geçmeden bütün askerler geri çekildi ve yerlerine komünist blokun başka bölgelerinden (Küba, Bulgaristan, Çekoslovakya) gelen askerler ve Slavlar doldurdu.

“Sovyetler Afganistana niçin müdahale etti” sorusunu bir çok konuşmalarımızda ve yazılarımızda geniş olarak tartıştık (TÜRKİSTAN dergisi, yıl 1, sayı 4, 1988). Burada sadece satırbaşlarını aktarmakla yetineceğim.⁽⁶⁾

Klasik teoriler “Sıcak denizlere inme teorisi”, “Sarkaç Teorisi”, “Penetrasyon Korkusu Teorisi” ve “Ekonomik teori” şeklinde sıralanabilir. Bu işgal hareketi ayrıca, Hafizullah Emin'in Tarakiyi öldürdükten sonra, kendisini yoketmek isteyen Sovyet etkisi dışına çıkma çalışmalarını engellemek için yapılmıştır” şeklinde gündelik politikaya da bağlanmak istenmiştir.

Kişisel inancıma göre Sovyetler Afganistanda fiziki anlamda bir işgal değil özellikle kuzeyde yoğun olan yatırımlarını ekonomik anlamda koruyacak siyasi alanda da kendisi için tampon görevi gördüğü kadar bir araç olacak “Bir Asya Kübaşı” yaratmayı

amaçlamıştı. Böylece Moskova yönetimi 5-10 bin asker göndererek, 100.000 askere sahip komünist hükümetin ülkede kısa sürede hakimiyet sağlayacağını düşünmüştü. Fakat bu düşüncenin yanlışlığı kısa zamanda anlaşıldı. Zira Afgan ordusu hızla erimiş ve sayısı 20.000'e düşmüştü. Oluşan güç boşluğunu doldurmak için Sovyetler giderek daha fazla sayıda asker göndermek ve bir anlamda işgali genişletmek zorunda kaldı. Moskovanın hesaplayamadığı bir diğer nokta ise Afganistandaki katı kabile yapısı ve etnik kompozisyondu. Bu savaşta sovyetler bir tek cephede değil neredeyse her metrekare alanda savaş vermek zorunda kaldı. Zira her milliyet kendi bölgesini sonuna kadar savunmak zorundaydı. Kendi bölgesinden çıkan bir hazaranın kuzeyde veya güneyde barınması, savaşını sürdürmesi çok zordur. Benzer şekilde kuzeydeki Türk veya Tacik güneydeki peştü bölgesinde, güneydeki peştun ise kuzeydeki Türk bölgesinde kendisine hayat hakkı olamayacağını bildiği için her bölge adım adım savunulmuştur.

DİRENİŞ VE MÜCAHİT PARTİLER

Bu sırada merkezi peşaverde olan 4'ü radikal 3'ü ılımlı olmak üzere 7 parti kurulmuş ve savaşın ilk yıllarında bu partilerin sayısı Pakistan hükümetince dondurularak resmileştirilmiştir. Etnik kompozisyonlarına baktığımız zaman bunların 6'sının liderlerinin ve organizasyonlarının peştü, birisinin ise Tacik (Rabbani) olduğunu görmekteyiz. Bu partilerle ilgili şu temel gerçeğin anlaşılması, bugün Afganistanda süren problemleri anlamaya yardımcı olacaktır.

Afganistan içerisindeki direniş bu partiler tarafından organize edilmiştir. Her bölge kendi direnişini örgütlemiş ve kendi kumandanlarını yaratmıştır. Direnişe gerekli olan ve Pakistan tarafından verilen silahların aracılığını ise merkezi peşaverde olan bu partiler yapmıştır. Bu durumda bölgesel komutanlar şu yada bu partiye bağlı olduklarını söylemekte ve bu parti aracılığıyla dışarıdan yardım almağa çalışmaktadır. İçerideki bölgesel mücahit organizasyonları ve kumandanlar bu partiler tarafından teşkilatlandırılmamış oldukları için her an kolayca parti değiştirebilmektedirler. Bu ise hiç bir partinin gerçek gücünü bilmemesin neden olmaktadır. Parti liderlerince verilen kararlara içerideki mücahit komutanların uyup uymaması da işte bu nedenle hiç bir za-

man bilinmemektedir.

Afganistanın orta bölgesindeki Hazaralar şii oldukları için üslerini İranda kurmuşlar ve burada 8 parti haline örgütlenmişlerdir. Yine orta bölgede bulunan Nuristaniler ise hiç bir ülkede üs kurmamış, dağlık bir bölgede yaşıyor olmanın avantajını kullanarak 1980 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Türkler ise başlangıçta özellikle kendisini bir Tacik Türkü olarak ilan eden Rabbani'nin Cemiyet-i İslamında ve bir kısmı da diğer gruplara bağlı olduklarını belirterek savaşı sürdürmüşlerdir. Fakat buldukları bölge Pakistan sınırından (savaş şartlarında) 2 ay mesafededir. Bu nedenle yardım yolları büyük ölçüde kesiktir. Kendi imkanlarıyla ve silahlı mücadeleyle ruslardan elde ettikleri ganimetlerle savaşı 10 yılı boyunca sürdürebilmişlerdir. Cihadın 2-3 yılı geçtikten sonra Türk grupları kendi çabalarının tamamen yok farzedildiğini ve olayın dış dünyaya İslami Cihad adı altında "bir peştunistan" şeklinde yansıtıldığını, kendi başarılarının da bu gruplara veya Rabbaniye maledildiğini fark etmişlerdir. Sonuçta hepsinin katılımıyla olmasa bile merkezi Peşaverde olan "Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam İttihadını" kurmuşlardır.

Şimdi burada bir noktaya açıklık getirmekte fayda vardır. Kuzey Afganistandaki türklerin bir devlet politikası sonucu eğitimsiz bırakıldıklarını, kendi dillerinde eğitim görmediklerini ve bu nedenle aydın kesim hariç (çok az bir kısmını oluşturuyor) bizim anladığımız anlamda bir türklük şuuruna sahip olmadıklarını bilmemiz gerekiyor. Sonuç olarak özellikle cahil bırakılan kesim kendisini özbek, kırgız, türkmen, kazak vs. gibi boy adıyla tanımlamaktadır. Bu ise karşı grupların, tarih boyunca işleyerek derinleştirdikleri bir bölme politikasının temelini oluşturmaktadır. Bütün Türk grupların "Kuzey Afganistan Vilayetleri İslâm İttihadı" adlı Türk teşkilatı altında hızla toplanamamasının nedenlerinden birisi budur. Daha sonra bu konuya tekrar değineceğiz. Bütün bu negatifliklere rağmen parti hızla gelişmiş ve 1985 yılından itibaren Pakistan hükümetinden, diğer partilere göre çok az da olsa, silah ve para yardımı almağa başlamıştır. Pakistan hükümeti bu 7 partiye ek olarak 8. parti şeklinde kabul etmek yerine Mehazı Milli adlı teşkilatın bir dalı kabul ederek yardım verme formülünü benimsemiştir.

Peşaverdeki 7 teşkilat 1987 1987 yı-

linda bir hükümet kurma girişiminde bulundular ve "Afganistandaki düzenin Sünni ağırlıklı İslam düzeni" olacağını belirten bir anayasa yayınladılar. Fakat bu grubun Afganistandaki bütün mücahitleri temsil etmediği gerekçesiyle ne hükümet ve ne de anayasa dış dünyada kabul görmedi. Bu yıl başında rusların çekilmesinden sonra peşaverde yeniden bir şura organize edildi. Türklerin sadece 2 sandalye ile davet edildiği bu şurada Hazaralara 60 sandalye önerildi. Fakat Şii olan hazaralar nüfuslarıyla orantılı Sandalye verilmediğini belirterek şurayı boykot ettiler. Türk partisi ise yukarıda sözünü ettiğimiz komik teklifi ciddiye bile almamıştı. Kurulan geçici hükümette, içeride mücadeleyi

aktif olarak sürdüren güçlerin hiç bir şekilde temsil edilemediğini, parti sayısı fazlalığından başka hiç bir özellikleri olmayan peştunların yine büyük ölçüde sandalyeleri le geçirdiğini görmekteyiz. Rabbaninin partisine ve gücüne oranla çok küçük sayılabilecek diğer iki partinin liderlerinden birisi başkan (Müceddidi) olurken birisi başbakan olmuştur. Koyu bir peştü milliyetçisi olduğu bilinen Hikmetyar dışişleri ve dış donyayla koordinasyon işlerini ele alırken, hür dünya tarafından bile yaygın bir teşkilatı olduğu kabul edilen Rabbani, tacik olduğu için ancak imar bakanlığı gibi etkin olmayan bir yere gelebilmiştir. Başlangıçtan beri Afganistan Türklerinin haklarını koruyacağını, kendisinin de bir tacik türkü olduğunu belirterek türkleri büyük ölçüde teşkilatı içerisinde toplamağa muvaffak olan Rabbani, bırakın türklerin hakkını korumayı, kendi hakkını koruyabilecek bir etkinlikle bile gösterememiştir. 500 sandalyeden fazla olan Şuraya Rabbani'nin partisini temsilen katılanlarında büyük ölçüde peştular olduğunu görüyoruz. Rabaninin kuzeydeki aktif gücünü oluşturan türkler Şura'da bir kaç sandalye ile yetinmek zorunda kalmışlardır ve bunların da tamamı kendisini tacik kabul eden türklerdir. Sonuç olarak gerek şurada gerek hükümette, savaşın başından beri olayı İslami cihad olarak göstermeye özen gösteren ve bütün milliyetlerin kardeş olduğunu ve bu nedenle yönetimin bütün milliyetleri temsil edeceğini iddia eden peştular büyük bir çoğunluğa sahip olmuşlardır. Arkalarına İranın desteğini alan şii hazaralar şurayı ve hükümeti boykot etmişlerdir. Şu sıralarda geçici hükümetin temsilcileri İrana giderek uzlaşma zemini aramaktadırlar.

Şubat ayının başlangıcından beri

özellikle Celalabad ve Kabil'e karşı yoğunlaştırılan mücahit saldırıları sözüntü ettiğimiz düzensizlikler ve eşit katılımın sağlanamaması yüzünden yeterince etkili olamamakta, içerideki mücahit liderleri arasında tam bir koordinasyon sağlanamamaktadır. Necibullah'a bağlı 40 bin civarında olduğu tahmin edilen komünist güç, sovyetlerin yoğun lojistik desteğiyle direnişi sürdürmektedir.

Türk partisinin lideri Azad Beg, bu yıl Ocak ayında kendisiyle Pakistanın Peşaver şehrinde ve askeri merkezinin bulunduğu Miranşah da yaptığımız görüşmelerden sonra, 2500 kişilik bir mücahit grubu ve kurmay heyetiyle birlikte Afganistana geçmiştir. Şu anda kuzeydeki Samangan şehrinde karargahını kurmuş olup, daha önce bu bölgelerde kurulan İmam Buhari ve Tirmizi kolordularının koordinasyonu işlemlerini organize ederek bizzat aktif mücadeleyi sürdürmektedir. Ayrıca Afganistanda aktif mücadeleyi bizzat sürdüren tek parti liderinin Azad Beg olduğunu da vurgulamak istiyorum.

TÜRKİYEDE YAPILAN KASITLI PROPAGANDA VE GERÇEKLER

Biz Afganistan meselesinin Türkiyenin gündemine getirdiğimiz ilk gündemden beri bazı gerçekleri dile getirmeye çalıştık. Afganistandaki hareketin temsilciliğinin peşaverde üslenen 7 parti ile sınırlı olmadığını seneler önce belirttik. Gelecekteki Afganistanı Sovyetler gelmeden çok önce Afganistanı terkeden ve savaş boyunca da peşaverde politika üreten bu parti liderlerinin değil, içeride bizzat savaş yönlendiren Ahmet Şah Mesud, Aşur Pehlivan veya İsmail Han gibi bölgelerinde tam otorite haline gelmiş liderlerin yönlendireceğini söyledik. Bu yargımız daha sonra kim olduklarını konuşacağımız bazı kesimlerce Peştu liderler aleyhinde atıp tutmak olarak değerlendirildi. Fakat şura toplantılarında bu yargımızın ne kadar haklı olduğu ortaya çıktı. 1988 yazında ilan edilen ve sadece 7 partiyi kapsayan geçici hükümet hiç kimse tarafından kabul görmediği gibi daha doğmadan ölmüştü. Bu yıl başındaki şuraya bu nedenle İrandaki partiler ve Afganistan içerisinden "iyi müslümanlar" adı altında bir grup da dahil edilmiştir. Şura başlangıcında Ahme Şah başkanlığında kurulan birinci geçici hükümet, içerideki komutanların en güçlüsü olan Ahmet Şah Mesudun bu hükümeti, başkanını ve başbakanını kabul etmeyeceği şeklinde haber göndermesi üzerine, şura yeniden bir hükümet teşkil

etmek zorunda kalmıştır. Bir kaç gün içinde yapılmak zorunda kalınan bu değişiklik, bizim yıllar önce belirttiğimiz yargının ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. Bu partiler içerideki direnişi bizzat organize etmedikleri ve sadece mühimmat sevkiyatında aracı oldukları için aktif savaşan komutanların desteği olmadan bir etki yapamayacaklardır. Son olarak Müceddidi başkanlığında kurulan geçici hükümetin, Sudi Arabistan dışında, Pakistan da dahil olmak üzere hiç bir ülke tarafından resmen kabul edilmiş, olması, bu hükümetin dünya genelinde Afganistandaki bütün milliyetlerin temsilcisi olarak kabul edilmediğinin bir göstergesidir.

Şu ana kadar olan bölümde Afganistanda yoğun bir peştunizasyon işlemi olduğunu, işgalden önce ve sonrakı dönem uygulamalarıyla peştu hakimiyetinin sürdürülmek istendiğini, sıralamada peştunların birinci, Taciklerin ikinci, Türklerin üçüncü ve Hazaraların dördüncü sınıf muamelesi gördüğünü daha önceki aktardıklarımızla ortaya koymuş bulunuyoruz. Ayrıca kuzey Afganistanın aslında Güney Türkistan olduğunu, buradaki özbek, türkmen, kırgız vs. gibi Türk boylarının binlerce yıldan beri burada yerleşik halk olduğunu, bu insanların türklük düşmanı bazı odaklarca müslümanları kandırmak için iddia edildiği gibi, sovyet işgali altındaki Türkistandan geçenler olmadığı gerçeğini belirtmiş olduk.

Şimdi Türkiyede ki bazı kaynaklar ve özellikle bir gazete seri röportajlar yayınlanan Mehmet Pamak'ın Türk halkını yanlış bilgilendirme konusu dahil olmak üzere bazı konuları açıklığa kavuşturalım. Bu şahıs Afganistana veya Pakistana hiç gitmediği ve olayları yerinde görmediği halde, sadece Arabistanda görüşüğünü iddia ettiği insanlarla yaptığı konuşmalara dayanarak, Türk hareketine karşı çıkan çevrelerce uygulamaya konulmağa çalışılan gözü dönmüş bir türklük düşmanlığı olayının bilerek veya bilmeyerek aleti haline gelmiştir. Herşeyden önce 15 gün boyunca sürdürdüğü röportajlarında uyguladığı metot, bu şahsın İslamın emrettiği adalet duygusunun ne kadar dışında olduğunu göstermektedir.

Kendisini İslamın savunucusu havalılarında göstermeğe çalışan bu şahıs Arabistanda Hikmetyar'ın, Rabbani'nin temsilcileriyle ve bu gruplar için çalışan milliyet şuuru gelişmemiş bazı türklere görüşüyor ve röportaj yapıyor. Ayrıca eski Afganistan Adalet Bakanı olan bir afganın görüşleri-

ni aktarıyor. Bu insanlar zaten orada kendi temsil ettikleri partinin çıkarlarını korumak görevini yüklenmişler. Eğer röportajları dikkatlice okumuşsanız bu temsilcilerin, 7 partiden 3'ünü oluşturan ılımlı partilerin liderlerini bile cihada iştirak etmemekle suçladıklarını ve bunlara bağlı olarak savaş cihad sırasında ölenlerin Allah (C.C.) yolunda ölüp ölmeyeceklerini tartışma konusu yapacak kadar fanatik ve tek yanlı davrandıklarını görmüşsünüzdür.

Kağıt üzerinde resmen kabul görmüş ve sözde aynı ittifak içerisinde oldukları parti liderlerine ve mensuplarına bile bu gözle bakan gözü dönmüş fanatiklerin daha sonra kurulduğu için Pakistan tarafından dolaylı kabul gören fakat kendilerinin bütünüyle karşı oldukları Türk partisi hakkında neler söyleyebileceklerini ve ne yalanlar uydurabileceklerini tahmin etmek çok kolaydır.

Pamak isimli bu müslüman kardeşimiz, Hizbi İslamın, Cemiyeti İslamın Arabistan temsilcilerinin ve bu partiler için çalışan bazı Türklerin görüşlerini büyük tarafsızlıkla aktarırken, daha önceki arabistan ziyaretinde bizzat tanıştığı, Türk partisinin Medine temsilcisi olan Abdül Hakim Karı Halife ile yaptığı görüşmeleri, onun Türk hareketiyle ilgili olarak kendisine gösterdiği film, slayt vs. gibi belgeleri, bu görüşmeler sonucunda "Merak etmeyin bu meseleyi Türkiye'de tanıtmak için elimden geleni yapacağım" şeklinde verdiği sözleri tamamıyla unutarak tek kelime söz etmiyor. Böylece sanıyorum kendi İslami anlayışına çok uygun gelecek bir tarafsızlık örneği vermiş oluyor. Fakat yine de bu adaletçi müslüman kardeşimiz kendisini Arabistanda bir süre misafir eden, evlerinde ağırlayan ve hediyeler veren bu insanların hakkını yememek için olsa gerek, röportaj esnasında "Türk partisinin arkasında gidenler artık beyinleri çalışmayan birkaç ihtiyar Türkistanlıdır" yaklaşımıyla "onların görüşlerini aktarmanın gereksiz bir şey" olduğu izlenimini veriyor.

Bu yazılar Türkiye'de birçok insanın zihnini bulandırmıştır. Bu nedenle, sizlerin huzurunda, bu soruların açıklığa kavuşması gerekiyor.

Öncelikle 15 gün süren yazı dizisinden bazı pasajlar okuyarak, bu adaletçi müslüman kardeşimizin vermek istediği mesajları anlamamızda büyük fayda vardır.

S.Ahmet isimli sözde alim bir yaşlı özbeğe, Türkistan milli kurtuluş hareketi ve göçler esnasında Afgan hükümetinin yardımcı olduğunu ve herkese eşit muamele ettiğini söyletirme-

ğe çalıştığı yerden bir alıntı yapalım:

“Rusları öldürüp silahlarını aldılar, önceleri bu işi tahtadan silahlarla yapıyorlardı. Pazarlarına, karargâhlarına saldırarak silahlarını aldılar ve ruslara karşı savaştılar... Bundan sonra bunlar 1600 kişiyi silah almak üzere Afganistana gönderdiler. O zaman Emanullah Han Lenin ile ittifak halindeydi. Bu 1600 kişiyi geri gönderdi. Bu 1600 kişiden çoğu Ruslarla savaş sonucu şehit edildi ve İbrahim Bek 80 kişi ile kurtularak Türkistan geri döndü”

Yine Peştuların bütün milliyetlere eşit davrandığını ispatlamağa çalıştıkları bir bölümde, ismi verilmemiş bir Özbek türkünün anlattıkları:

“Afganistanda ben söylemek isterimki geçmiş zamanlarda, Davut’un ve Zahir Şahın zamanlarında Müslümanlara zulüm yapıldı ve bu arada müslüman türklere de zulüm yapıldı. Açık alametleri şunlardır.

Okullarda ana dilinde eğitim yapılmadı. Radyo, gazete ve dergilerde, televizyonda bunlara yer verilmedi. Peştu ve Farsi dilinde televizyon ve radyo çok yayın yaptı. Ama Beluş, Nuristani ve Hazara dilinde de yer verilmedi. Beluş, Özbek ve Türkmen dilinde birara yayın yapıldı. Bu da günde 15 dakika yarım saat gibi az bir şeydi.”

Yukarıdaki satırlar size röportaj için türkistanlı olmakla birlikte milli şuurdan ne kadar uzak insanların seçildiğini göstermesi bakımından ilginçtir.

M.Said Hasan Karı el Buhari adlı Türklükten uzaklaşmış, aslını inkar derecesinde şuarsuz insanın röportajından bir örnek:

“Kumandanlardan ehil olanlar kendi mıntıklarında çalışıyorlar. Esasen özbek ve türkmenler eğitim ve öğretimden (talim, terbiye) uzak kaldılar. Bu nedenle yetişkin kişileri ve ehil olanları sayı olarak az. Ben geçen gitmişimde yardım heyetlerine filan baktım (Afganistandan gelip Pakistandan yardım almak isteyen mücahit heyetleri kastediyor Y.N.) dikkat ettim. Türkmen ve Özbek yoktur. Çünkü bunların lisanları (yabancı dil) yok. Cihadda olsun, eğitimde olsun merkezden uzaktalar.”

Bütün konuşmaları boyunca Türk ve türkistan kelimelerini bir kere bile kullanmayan, milli şuurdan mahrum bu şahıs, niçin cahil bırakıldıklarını düşünmeksizin türklere suçluyor, ayrıca pakistandan peşaverdeki partiler aracılığıyla yardım almaya gelen mücahit grupları içerisinde hiç Türk görmediğini belirterek, farkına varma-

dan, bizim iddia ettiğimiz gibi, bu partilerin yalnızca kendi yandaşlarına yardım verdiklerini, kendi partilerine bağlı olarak savaşan türklere bile yeterince yardım aktarılmadığı gerçeğini doğruluyor.

Eski Afganistan Adalet Bakanı da şöyle söylüyor:

“Şu denilebilir. Türklere mahsus bir teşkilat söz konusu değil. Başında Türk komutanı bulunan bir Türk teşkilatı söz konusu değildir. Ama bunun manası türkler ikinci sınıf vatandaş, kendilerine böyle teşkilat kurmak durumunda değildir anlamına gelmemektedir. Bu normal bir şeydir. Şu anda meşhur ve maruf olan komutanlar içerisinde Türk olmayışı da dikkati çekiyor olabilir ama asla bu ayrıcalıktan kaynaklanmıyor.”

Burada verilmek istenen mesaja dikkat ediniz. Türklere Afganistan içerisinde hiç bir direniş teşkilatına sahip değiller, bu nedenle de bilinen tanınan hiç bir Türk komutan yoktur. Bunun cevabını ileride vereceğiz.

M.Said el Buhari isimli şahsın röportajlarından bir alıntı daha yapalım.

“Arabistana yakın olsunlar istiyorlar (Türkler için söylüyor). Kunduzdan (Türk bölgesinde bir vilayet) gelen bir arkadaşın anlattıklarına göre çevresinde bulunan 90 evden 85’i Arabistana gelmişler ve ticaretle uğraşıyorlar. Azad Begciler kavmiyet duygularını kışkırtıyorlar. Buharalılar cihaddan çok uzak (Arabistanda yaşayan bütün türkistanlılara Buhari denmektedir. Şahsın kendi soyadının da Buhari olduğuna dikkat etiniz Y.N.) Afganistanı bırakıp kaçmışlar. Burada bize yardım yapılmıyor diye feryat ediyorlar. Sormak lazım sizin ne hakkınız kaldı?

Kendi soyadıyla tescil edilmiş milliyetini inkar ederek kendi milleti aleyhinde sözler söylemekte, yalanlar uydurmakta hiç bir sakınca görmeyen bu satılmış şahsın röportajından bir alıntı daha yapalım.

“Önceleri bir kişi Rabitanın başkanı Seyid Emin abbasi götürüp kuzey bölgesinde 4 milyon türk var, onlara yardım yapılmıyor demiş. Onlar bakıp gördüler ve inşallah yardım yapacağız dediler. Hatta Hilal-i Ahmer-i Suudi (kızılay) emir verdikleri bunlara 100.000 riyal yardım yapılsın. Yardım yapıp yapılmadığını kontrol için bana görev verdiler. Vardım baktım ki bu para verilmemiş. Rabitanın başkanı Seyid Emin Abbas’ın emrettiği halde bu parayı niçin vermediniz dedim. Halil-i Ahmer-i Suudi’nin başkanı “Seyid Emin Abbas değil Kral

emretse bu parayı vermem” dedi. Niçin? Çünkü ben bu paralardan sorumluyum dedi. Bu paraların mücahitlere gitmesi gerekiyor. Bana rapor geldi ki bunlar mücahit değil. Cihad için çalışmıyorlar. Paraları onlara vermem haram “dedi”.

Arkadaşlar, Burada elimde bazı resimler var. Röportaj sırasında söylenen Rabita başkanınca oluşturulan ve arap vatandaşlarında bulunduğu heyetin, Türk partisinin kampını ziyareti ve yaptıkları değerlendirmeler sonucu partiye yardım edilmesi gerektiği konusunda karar vererek, yardım aktardıkları sırada çekilmiş resimler bunlar. Fakat gördüğümüz gibi Türk düşmanları ve özellikle peştu milliyetçilerinin çabalarıyla bu yardım kesiliyor ve kesilme gerekçesini de türklere cihada katılmadıkları iddiasına dayandırıyorlar. Bu alıntılardan verilmek istenen bir mesaj daha alyoruz. Bu mesaja göre Türklere % 85-90’ı Afganistanı terketmişler ve özellikle Arabistana yerleşmişlerdir. Orada savaşmadıkları halde yaygara yapmaktadırlar. Okuyucunun kafasında bu imaj yaratılmak istenmektedir.

Şimdi de Türk partisinin lideri şahsında Türklük hareketinin yıpratılmasını amaçlayan bazı alıntılar yapalım. Pamak’ın Azad Begin yanına gitmeyi düşünüyormusun sorusuna verilen cevaba bakalım.

“Azad Begin yanına gitmedik ve gitmeyeceğiz.

- Neden?

- O milliyetçilik diyor. Milliyetçilik ise İslam dışı bir kavram. Bizler Afganistanda yalnız Allah rızası için cihad ediyoruz”.

Afganistanda edindiği neşe (bir nevi esrar) kullanma alışkanlığıyla meşhur olmuş bir diğer ihtiyar, İbadullah Hoca ile yapılan röportajdan bir alıntı yapalım. Bu ihtiyar Afganistandan 7 hzip dışında başka hiç bir resmi hizip yoktur. Varolan başka gruplar müslümanlar tarafından tasvip görmemektedir” şeklinde ahkâm keserek kendi görüşünü bütün müslümanların görüşüymüşcesine dile getirdikten sonra.

“Afganistan içinde Azad Beg adıyla kimse cihad edemez. Yani Afganistanda hiç bir ferdi yoktur. Ancak peşaverde bazı işsiz ve tembelleri etrafında toplamış olabilir. Eğer Afganistan içinde kendini Azad Beg adı altına tanıyan gruplar olsa, bu grupların silahları ve erzakları aynen Ruslardan ganimet alınmış gibi alınır.”

Gördüğümüz gibi bugün peştu lider-

lerin anlaşma masasına oturmağa can attıkları Şii-Hazara grupların, Nuristanileri ve benzeri diğer gruplarla birlikte Türkleri yok sayacak kadar Afganistan savaşının gerçeklerinden uzak bir ihtiyarın söyledikleri ve Afganistan içinde komunistlere karşı savaşsanız bile eğer 7 gruptan değilseniz size nasıl muamele edileceğini belirten değerlendirmesi, olayları çok daha iyi ortaya koyuyor. Böylesine fanatik bir ihtiyarın söylediklerini gerçekmişcesine Türkiye'deki okurlara aktaranları değerlendirmeyi de sizlere bırakıyorum.

Yine röportaj sırasında İntibalarımız diye bir bölüm var. Burada şöyle söyleniyor Azad Beg hakkında.

“Azad Beg de İslam düşüncesi bulunmuyor ve cihad hakkında hiç bir bilgisi yoktur. Eğitimi ve hayatı İslama uygun değildir. Yani İslami eğitimden ve yaşantıdan uzak yetişmiştir. Gerçi namaz kıyor, oruç tutuyor, dua ediyor. Bütün bunlara rağmen bir müslüman lider olamaz. Kavmiyetçidir.”

Sevgili arkadaşlar. Bu satırlar için fazla yorum yapmağa gerek yok. Ama sadece Türk toplumu haksızlığa uğruyor dediği için, İslamın bütün şartlarını yerine getirdiği halde, bu insanı müslüman değildir diyecek kadar ileriye giden, neredeyse kendilerini ulu Tanrının yerine okuyup insanların imanını yargılamaya kalkışacak kadar fanatik Harici mantığına sahip bu insanları ve bunları Türk okuyucusuna aktararak bu düşünceye hizmet edenleri değerlendirmenizi ve bir kere daha bunlar hakkında düşünmenizi rica ediyorum.

Bu bölümle ilgili olarak son bir örnek vermek istiyorum. Röportajların yayınlandığı gazetenin 29 Kasım 1988 tarihli sayısında, Süleyman Doğan imzalı “Afgan Cihadında son durum ve Azad Beg” başlıklı yazıya bir göz atalım. Yazıya göre yazar Pakistana ve Afganistana gitmiş, Azad Begle bizzat görüşmüş ve kampına gitmiştir. Doğan şöyle yazıyor:

“Azad Beg Pakistanda doğup büyüme biri olup Pakistan'da zabıtlıktan (yüzbaşı) emeklidir... Kendi dili olan Özbekçeyi de bilmeyen Azad Beg İngilizceyi başta Amerika, İngiltere olmak üzere çeşitli ülkelerde iyi bir şekilde öğrenmiştir... Ben cepheye gittiğimde hep onun cephesini sordum. Kimse ne biliyor, ne de duymuşlar. Cephesinin ve mücahidinin olduğu tamamıyla yalan... Afganistanı mücahitler ele geçirse, normalde Azad Beg Afganistana bile giremez... Kim ve ne olduğu belli olmayan böyle bir kişi

için para toplamak, yardım kampanyası açmak ve bunu teşvik etmek Allah katında büyük bir vebaldir.”

Makalede Azad Beg Özbek diliyle imtihan ettiğini belirtecek kadar yakından tanıyan bu yazar gerçekten onunla konuşmuş olsaydı Azad Beg'in hukuk tahsili yaptığını, Askeriyle hiç bir ilişkisi olmadığını ve Avukatlık mesleğini yaparken cihada katıldığını kolayca öğrenecekti. Ayrıca onunla gerçekten görüşmüş olsa, 1982 yılından beri Cihadın içersinde olan bu şahsın Yüzbaşılıktan emekli olamayacak kadar genç olduğunu, Türkiyede topluluklara Türkçe konferans verebilecek kadar Türkçeyi bildiğini görecekti. Yine bu yazar Azad Begi tanısaydı onun ilk defa 1988 yılında A.B.D. ye 10 gün süreli bir ziyaret yaptığını daha önce hiç gitmemiş olduğunu ve Pakistanda yüksek tahsil yapanların hepsinin başka ülkelere gitmeden de İngilizceyi çok rahat konuşmaları gerektiğini bilecekti. Azad Beg'in tanınıp tanınmadığını anlaması için cepheye gitmesini de gerek yoktu. Peşaverde, kendisinin çok hayranlık duyduğu anlaşılan parti liderlerinden Hikmetyar'a veya Geylaniye sorsaydı onlar Türkleri ve Azad Begi kendisine anlatacaklardı (Biraz sonra video kaydından bu şahısların sözlerini sizlere takdim edeceğim). Ve son olarak gerçek bir müslüman olsaydı, bütün Anadolu'da verdiğimiz konferanslar boyunca bizim söylediğimiz gibi “Hangi gruba verilirse verilsin, Afganistandaki mücadeleye yardım için verilen her şey Allah katında sevaptır” diyecekti.

Şu ana kadar alıntılar yaptığımız bu yayınlarda verilmek istenen mesajları özetlersek şöyle bir imaj yaratılmak istendiği ortaya çıkıyor.

- Türk hareketi ve partisi Afganistanda ve S. Arabistan gibi ülkelerdeki türkistanlılar arasında destek görmüyor.

- Parti Lideri Azad Begi kimse tanımıyor ve etrafında kimse yok.

- Türkler cihadda savaşmıyorlar. Zaten Afganistandaki Türklerin hemen hemen tamamı dışarıya kaçmıştır. İçeride ise peştular mücadele ediyor. Bu yüzden Türklerin bir şey istemeğe hakları yoktur.

- Peştu partiler içersinde mücadele eden Türkler gerçek müslümandır. Türk partisinde olanlar ise liderleri dahil müslümanlıktan uzak kişilerdir.

- Türk partisi Cihadı bölmektedir. Afganistanı temsil eden 7 hizip tam bir uyum içersindedirler, aralarında iktidar çekişmesi yoktur, gayet islami

şekilde kardeş kardeş savaşmaktadırlar. Bunların dışında olduğu için, cihad için savaşıyor olsa bile Türk partisine ve Türklere yardım etmek günahtır.

Bu mesajlarla ilgili gerçeklerin bir kısmını yayınlardan alıntılar yaptığımız sırada ortaya koymuştuk. Şimdi kalan sorular ve hakikatler nelerdir birlikte görelim. İlk olarak size Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Sayın Hamdi Mert'in, Tercüman gazetesindeki Cuma Sohbeti köşesinde yayınlanan 2 makalesinden kısa alıntılar yapmak istiyorum.

13.8.1988 Cuma günü Medinedeki Türkistan başlıklı yazısından bir bölüm.

“Burada yaşayan Türkistanlıların en büyüğü Abdulhakim İsmail Halife El Buhari hazretleri ile tanışma fırsatını bulduk... Ve onun etrafında Kari Abdulkadir Mergilani, Şehmerdan Mergilani, Karı Hidayetullah Tuğlan, Abdulfettah Esadullah Türkistani efendilerle... Afganistan mücadelesinin ve o mücadeledeki Türk mücahitlerinin yerinin bizce bilinmeyen gerçek yüzünü ilk ağızdan böylece öğrenmiş olduk. Abdulhakim İsmail Efendi hazretleri kendisini bu mücadeleye adanmış. B. Arabistan ile Pakistan arasında mekik dokuyor”

30 Aralık 1988 günü çıkan “Afganistan için ne yaptık” başlıklı yazısında ise şöyle diyor Hamdi Mert.

“Hac seyahati sebebiyle bulduğum Medine de Azad Beg'e bağlı bir grup Türk mücahidi ile karışlaştım. Cepheden yeni gelmişler, ve bir hafta sonra cepheye geri döneceklerdi. Bana kardeşçe sitemde bulundular. Arkamızda Türkiyeyi görmek istiyoruz dediler.”

Şu aktardığım satırlar Pamak ve Doğan tarafından bize aktarılmaya çalışılan mesajların bazılarını nasıl da yalanlıyor değil mi? Yeterki size tarafsız, önyargısız ve herşeyden öte Türk lüğünden gurur duyan bir müslüman olunuz. Şimdi sizlere bir başka gazeteden bir başka pasaj aktarmak istiyorum. Bunlar Rabbanini partisinde temiz bir islam inancıyla mücadeleyi sürdüren ve halen onun yardımcılardan birisi olan, Hacı Amanullah isimli bir Türk'ün 1988 yılı sonunda Türkiyeyi ziyareti esnasında söylediği sözler. Afganistandaki milliyetler arasında varolan eşitsizliğin halen sürdürülmeğe çalışıldığının tipik bir ispatı bu sözler. Şöyle diyor Hacı Amanullah (TÜRKİYE GAZETESİ 2-8-11/88)

“Biz 8 milyon Afgan Türk'ü (Tatic Türklerini de dahil ediyor Y.N.) hem ekonomik, hem de siyasi bakım-

dan mağdur durumdayız. Ne mücahit ittifakında, ne de şurada temsil hakkımız var... Ayrıca mültecilerimiz de ekonomik sıkıntı içindedir...

Dış ülkelerden gelen yardımlar dağıtılırken Türk mültecileri ikinci planda kalıyor. Hakkettiğimiz yardımı alabilmemiz için Mücahit ittifakında diğerleri ile eşit haklara sahip bir de Türk mücahit liderinin bulunmasını istiyoruz."

Uzun süredir Rabbaninin yanında ve onunla birlikte olan bir Türk liderinin 10 yıllık cihad sonrasında gelmek zorunda kaldığı nokta bizlere İslam Cihadı maskesi altında nasıl bir eşitsizliğin hüküm sürdüğünü göstermiyor mu?

İçeride kimler savaşıyor? Ölenler kimler? Gerçekten Türk komutanlar ve Türk mücahitler var mı? Hangi milletler Afganistan dışına kaçmış? Bu soruların cevaplarını araştıralım isterseniz.

CentralAsian Newsletter dergisinin 1986 yılı aralık ayı daki sayısında, Rabhani'nin siyasi temsilcisi Mesud Halili'nin "A Change in the North" başlıklı bir yazısı var. 7 yıl içerisinde kuzeye yaptığı ziyaret gezisi sonrasında şunları yazıyor Halili.

"Kuzey çok önemlidir. Nüfusun % 90'ı halâ bölgeyi terketmemiştir. Bölgedeki insanlar Sovyetler Birliğinin orta Asya cumhuriyetleriyle aynı dili konuşurlar (Türktürler demek istiyor Y.N.). Kültür ve dinleri aynıdır. bu sebeple Sovyetlerde penetrasyon korkusu başlamıştır. Bölgede çok sayıda mücahit vardır ve en az 6 yıllık cihat tecrübeleri vardır."

Gördüğünüz gibi bizim müslüman kardeşimizin yayınlarında vermek istediği mesajla taban tabana zıt bir sonuç ortaya çıkıyor. Bizim Pamak kardeşimiz Kuzeydeki Türklerin % 85'ine yakını Afganistanı terketmiştir ve Arabistana göçetmiştir izlenimini vermeğe çalışırken, Afganistanda Rabhani adına incelemeler yapan siyasi danışman Halili büyük bir densizlik ederek tam tersini söylüyor, Kuzeyde yaşayan ve Sovyetler Birliğinin Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan gibi cumhuriyetleriyle aynı dili konuşan bu Türk nüfusunun % 90'ının savaşın yoğunluğuna rağmen yerlerinde kaldıklarını ve cihadı sürdürdüklerini söylüyor. Bu söyledikleriyle Halili, Arabistanda yaşayan ve cihadla hiç bir alâkaları olmayan bazı müslüman kardeşleriyle röportaj yaparak cihadla ilgili bütün gerçekleri ortaya koyabilme becerisini gösteren Pamak kardeşimizi bir anlamda yalancı çıkarmış oluyor. Afga-

nistana hiç gitmeden, Pakistana bile uğramadan, Arabistandaki umre ziyareti sırasında bütün bu söylediğimiz başarıları gerçekleştiren bu müslüman kardeşimizi, sadece kendisine özgü bu yeteneği dolayısıyla huzurunuzda kutlamak istiyorum.

AFGANİSTANDAKİ SAVAŞIN GERÇEK YÜZÜ

Afganistan Türklerinin halen nerede olduklarını ortaya koyduktan sonra gelin Afganistandaki savaşta 10 yıl boyunca "kimler savaşıyor, kimler ölüyor" bunu araştıralım.⁽⁸⁾

Borje Almquist isimli gözlemci bir bilim adamı "1983 de Afgan savaşı: Sovyetlerin kullandığı nazi taktiklerine karşı güçlenen mücahit direnişi" adlı Türkçeye de çevrilen yazısının bir bölümünde şöyle diyor. Burada tacik deyiminin tacik partisi içerisinde çoğunluğu oluşturan Türkleri kapsadığını belirtmek istiyorum. (1983 de Türk partisi yeni örgütlenmiş durumdadır)

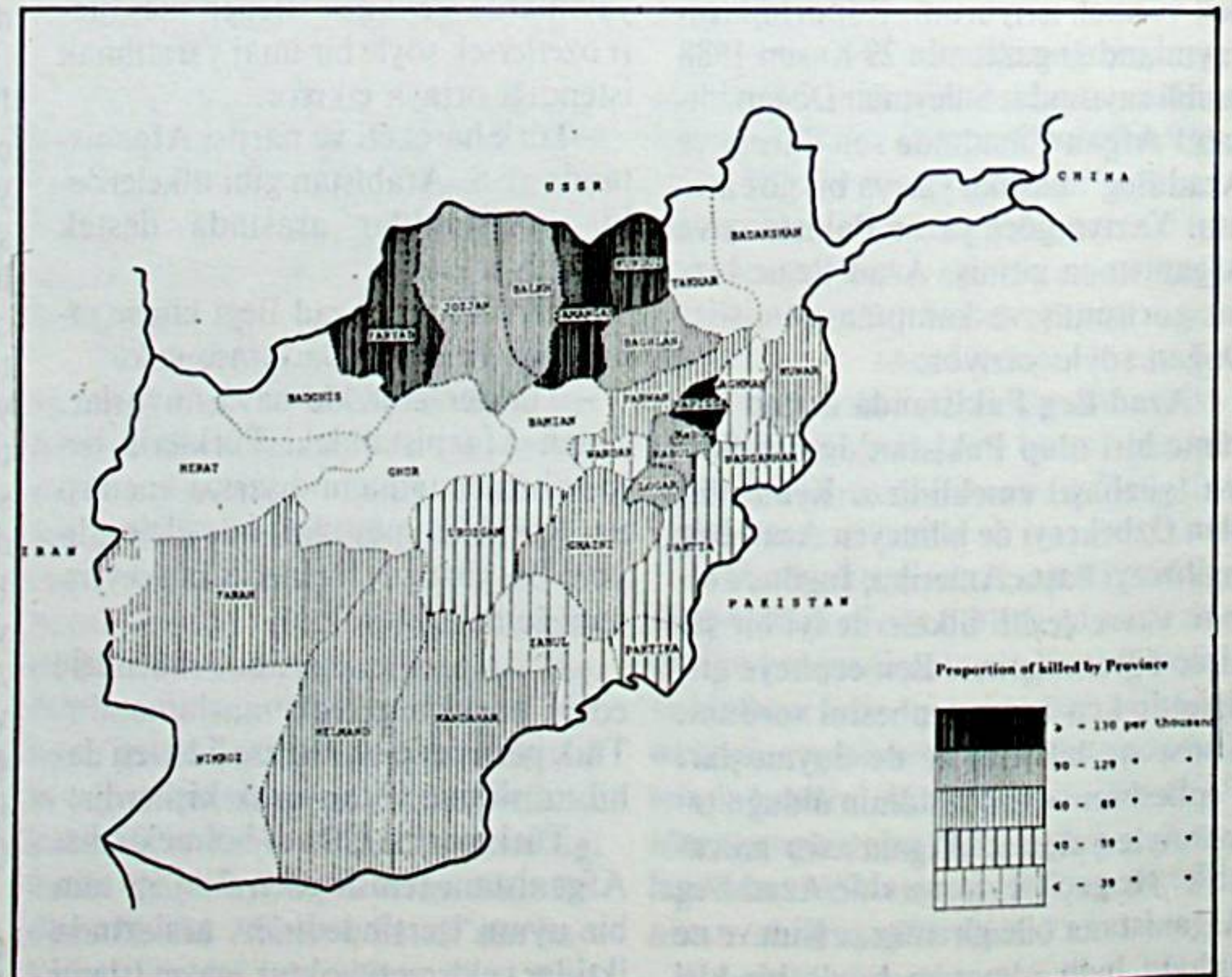
"Geleceğin Afganistanında farklı etnik gruplar arasındaki eski iktidar modeli, büyük ihtimalle savaş öncesi modelden tamamiyle farklı olacaktır. Daha önceleri sözleri geçen, güçlü kabile teşkilatlarına sahip peştunlar, özellikle azınlık grupları olan taciklerin tersine, çoğu zaman cihada katılmamışlardır. İleride büyük ihtimalle önderliği ele geçirecek olan tacikler harbin gereklerine daha iyi uyum göstermekte, bir çok durumda kabile safalarında savaşan peştulardan daha düzenli bir mücadele vermektedirler.

Bir çok peştu kabilesi, milletten çok, kabileleri yararına savaştıkları

için, eskisi gibi önder telakki edilmeyeceklerdir. Genelde diğer gruplar kadar iyi savaşmadıkları için, eskiden olduğu gibi başı da çekemeyeceklerdir. Bu gelecekte kesinlikle önderlik rolü üstlenemeyecekleri anlamına gelmeyebilir. Ama güç ve nüfuz tekellerinden çıkmış bulunmaktadır"

İşte size tarafsız bir gözlemcinin, savaşın en yoğun olduğu dönemdeki yargıları. Özellikle peştuların çoğu zaman cihada katılmadığını ve savaştıkları zaman da milletten çok kabile menfaatleri için savaştıklarını vurgulayan satırlara dikkatinizi çekmek istiyorum. Dış dünya ise Afgan deyişimiyle özdeşleşmiş peştuların savaştığı, diğer grupların ise yeterince savaşmadığı şeklinde yönlendirilmiştir. Bu gerçekleri 1983 yılında ortaya koyan Almquist'in 89 yılı başında yapılan şura neticesinde, içeride sadece kendi kabile çıkarlarını ön planda tutarak savaşan ve çoğu kez savaşmayan bu peştuların hükümeti nasıl ele geçirdikleri konusunda neler düşündüğünü bilmiyorum. Fakat yazarın düşünemediği tek nokta şuydu. Peştular içeride savaşmasalar da, Pakistanın peştu bölgesi olan Peşaverde, dış dünyanın gözlerini boyayarak bütün yardımı ve desteği ele geçirebilme ve diğer gruplar kadar can kaybına uğramaksızın maddi ve siyasi çıkar sağlayabilme becerisini göstereceklerdi.

Şimdi bu bilgileri biraz daha pekiştirelim isterseniz. Sizlere Cenevre Üniversitesi tarafından yayınlanmış "Afganistan 1978-87: War, Demography and Society" (Afganistan 1978-87: Savaş, demografi ve toplum) adlı bir araştırma kitabından aldığım iki slayt sunmak istiyorum.⁽⁹⁾Bu araştırma

İnsan Hakları Organizasyonu, Afganistan-İsveç yardım komitesi, İnternasyonal Katolik çocuk bürosu, Afganistan internasyonal bürosu, Uluslararası doktorlar birliği gibi tarafsız organizasyonların yardımlarıyla Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilmiş ve 1988 yılında yayınlanmıştır. Orijinalliğini bozmamak için özellikle slaytları İngilizce şekliyle sunuyorum.

Birinci Şema savaş boyunca bölgelere göre ölen insanların yoğunluğunu göstermektedir.⁽¹⁰⁾ Tamamen beyaz olan alanlar yeterli bilgi edinilemediği için değerlendirme dışı bırakılan bölgelerdir.

Bu tabloda kolayca gördüğünüz gibi Kunduz, Samangan, Faryab gibi Türk eyaletlerinde ölüm oranı her bin kişide 130 un üzerindedir. Bu yoğunlukta ölüm diğer bölgeler içerisinde yalnız kapissada görülmektedir. Cozcan, Bağlan ve Belh gibi diğer Türk eyaletlerinde de ölüm oranı diğer milliyetlerin yaşadığı bölgelerden bir hayli fazla olup her 1000 kişinin 90-130 kişisi kaybedilmiştir. Televizyonlarınızda çok sık gösterildiği için belki de ismini ezberlediğiniz, güneydeki peştu bölgesinin sınıra yakın Paktia bölgesinde ise yaşayanlar arasında ölüm oranı Türk bölgelerine oranla 3'te 1 kadardır. Bir diğer deyişle peştu bölgelerinde ölen her peştuya karşı Türk bölgelerinde 3 Türk hayatını kaybetmiştir. Zabul gibi peştu bölgelerinde ise ölüm 1000 kişide 30 un da altındadır. Yani bu bölgede ölen her peştu ya karşılık kuzeydeki Türk bölgesinde 5-6 Türk hayatını kaybetmiştir.

Sizlere takdim edeceğim ikinci tablo ise Afganistanda yıllara göre nüfusun dağılımını milliyetler esas alınacak şekilde göstermektedir. Bu tablonun 1978 yılı altında gösterilen savaştan önceki etnik kompozisyon rakamları, O dönemdeki Afgan resmi kayıtları esas alınarak belirlenmiştir. Burada Özbekler % 10, Türkmenler % 3 olarak gösterilmekte, Farsça konuşan Türkler ise Tacik grubuna dahil edilmektedir. % 26 oranında gösterilen taciklerin büyük bir kısmı türkçe konuşamayan türklerdir. 1930 yıllarında bu bölgeyi yıllarca inceleyerek nüfus yapısını yayınlayan G.Jarring isimli bilim adamına göre o yıllarda kuzey Afganistanda 500 bin Özbek, 700 bin Türkmen ve 100.000 Kırgız Türk'ü mevcuttu. Sadece bu rakamdan yola çıkarak, % 3'lük bir nüfus artışıyla 50 yılda 4-4,5 milyon dolaylarında Türkçe konuşan nüfus orta-

ya çıkar. Zaten 1930 yıllarında Afganistanın nüfusu da 4-5 milyon civarındaydı ve o dönemde de Türkler nüfusunun 1/3 ünü oluşturmaktaydılar. Afganistan nüfus dinamiğinin eski hükümetlerce tek taraflı ve gerçek dışı rakamlarla değerlendirildiğinin bir diğer örneği de Hazaralarla ilgilidir. Bugün 2,5 milyon civarında olan Şii-Hazara nüfusu Peştulara göre ancak Afganistanın % 8'i, yani 1,5 milyon civarındadır. Son şurada çıkan sanayi kavgasının temeli budur. Şiiler nüfusları oranında 120 sandalye isterken, peştular 60 sandalye vermek istiyorlardı. Sonuçta şiiler şurayı boykot etmişlerdir. Bütün bu veriler geçmiş dönemlerde yapılan tek tek şahıs sayımına değil, Aile reisinin beyan esasına bağlı seçimlerin ne kadar sağlıklı ve tek yanlı sonuçlar verdiğini göstermektedir.

Fakat biz eski Afgan yönetimlerinin bu yanlış sonuçlarından yola çıktığımızda bile, % 26 oranında gösterilen Tacik nüfusunun büyük bir kısmının Türk olduğunu biliyoruz. Burada sadece konuyu anlatabilmek açısından 1978 yılı verilerinin bir an için doğru olduğunu kabul ediyor ve 1978 yılı sütunundaki verilere göre yorum yapıyorum.

teşkilatı v.s. gibi tarafsız kaynaklar ne diyorlar.

Rakamlara göre Afganistandaki savaştan kaçarak Pakistana sığınan her 100 mültecinin % 84,6'sı yani 85'i peştu. % 6'sı Tacik, kalan % 9'u ise diğer gruplar oluşturuyor. Özbeklerde bu oran % 0,5 ve Türkmenlerde % 1 yani neredeyse hiç düzeyinde. Bu verilerle birlikte lütfen bize daha önce verilmek istenen mesajları bir kez daha hatırlamanızı rica ediyorum. Birinci tablo size Afganistanda kimlerin gerçekten savaştan öldüğünü gösterirken, bu tablo kimlerin savaştan kaçtığını ve dışarıda mülteci olarak yaşadığını göstermektedir.

Bütün bu olaylardan sonra entezan bir tablo ortaya çıkıyor. Bunu da Afganistan 1987 başlığı altında görüyoruz. Peştular mültecilerin % 85'ini oluşturacak boyutlarda Pakistana geçtikleri için savaş boyunca Afganistandaki oranları % 39'dan % 22'ye düşmüş. Diğer taraftan peştu dışı milliyetler Afganistanda kalarak savaşı devam ettirdikleri için savaşa rağmen oranları artmış. 1987 yılı itibariyle Tacikler % 34'e (çoğu Türk'tür), Özbekler % 14'e, Türkmenler % 4'e yükselmişler. Daha önceki tabloyu hatırlarsanız kuzeydeki Türkler'

Table X

Ethnic Composition of the Afghan Population by Year

Ethnic group	Afghanistan	Refugees*	Afghanistan
	1978 %	1987 %	1987 %
Pushtun	39	84.6	22
Tajik	26	6.0	34
Hazara	10	0.1	14
Uzbek	10	0.5	14
Turkmen	3	1.0	4
Nuristani	1	1.5	
Baluchi	1	3.6	
Other	11	2.7	12
Total	100	100.0	100

* We have presumed that the ethnic composition of the Afghan refugees in Iran is proportionately the same as that of the population of Afghanistan in 1978.

Tabloda gördüğünüz gibi "Ethnic Group" başlığı altında 1978 yılını ait bir çoğunluk sıralaması yapılmış. Söz gelimi peştular 1978 de yani savaştan önce Afganistan nüfusunun % 39'unu, tacikler % 26'sını, Hazaralar % 10'unu, Özbek Türkleri % 10'unu, Türkmenler % 3'ünü oluşturuyor. "Refugees" başlığı altındaki rakamlar ise konunun başında belirttiğimiz araştırmayı yapan teşkilatların 1987 yılında yaptıkları değerlendirmelere göre Pakistana mülteci olarak geçmiş her 100 Afganlının kaçının hangi etnik gruba ait olduğunu gösteriyor. Şimdi dikkatle bu verileri inceleyelim. Birleşmiş milletler ve İnsan Hakları

in bölgesi en yoğun ölümlerin olduğu bölgeydi. (Sovyet sınırına yakın oldukları ve bombardımanlardan en çok etkilenen kesim olmaları nedeniyle) Sonuç olarak bu insanlar neredeyse ölümlerle karşılaşmışlardır.

Evet Değerli dostlarım. Afganistanda kimler savaşıyor, kimler ölüyor, kimler dış ülkelere kaçmış, kimler gerçek anlamda savaşmadıkları haldecihad uğruna ölenlerin hakkını gaspetmeğe ve iktidarın üzerine oturmağa çalışıyor. Bunları tarafsız kaynaklardan inceledik. Şimdi de size 3 dakikalık bir video kaydı izletmek istiyorum. Geçen yıl TV 2'de Cevat Taylan'ın yaptığı Profil programından bir kesit

bu. (12) Taylan Afganistanda ve Pa-kistanda çeşitli görüşmeler yapmış. Bu arada Peşaverdeki parti liderleriyle de görüşmüş, sorular sormuş. Sizlere izlettireceğim bölümde Hikmetyar ve Geylani ile olan konuşmaları yer alıyor. Cevat Taylanın "Türkler hakkında ne düşünüyorsunuz, Cihaddaki yerleri nedir?" sorusuna Hikmetyar şu cevabı veriyor:

"Türkler kuzey vilayetlerinde çok güçlü bir teşkilatlanmayla çok başarılı bir direniş gösterdiler. Şimdi sizlere isimlerini tek tek sayabileceğim bir çok Türk kumandan önderliğinde savaşıyorlar" Geylaninin aynı soruya verdiği cevap ise şöyle:

"Azad Beg Türkmen ve Özbek kardeşlerimizin lideridir. Kendisiyle omuz omuza savaşıyoruz..."

Kuzeyde Türklerin yoğun savaşı ve güçlü liderleri olmasa acımasız ve radikal bir peştü milliyetçisi olarak tanınan Hikmetyarı böyle konuşturabilmişiniz? İlginç olan bir diğer nokta, Azad Begi ve Türk partisini Arabistanda savaşın dışında, rahat evlerinde yaşayan bazı insanlar tanımadıklarını, daha doğrusu hiç kimsenin tanımadığını söylerken, 7 partinin liderleri kendisinin Özbek ve Türkmenlerin lideri olduğunu ve omuz omuza savaştıklarını söyleyebiliyor. Şimdi ki-me inanalım dersiniz? Arabistanda yaşayan, milliyet duygusundan yoksun bir kaç satılmış ve bunların yalanlarına bizlere doğru muşcasına aktaranlara mı yoksa biraz önce seyrettiğiniz gerçeklere mi?

Kendi aralarında kıyasıya çatışan bu grupları İlamî kabul ederken bunların hiç birisine karşı tek bir kötü hareketi bile olmayan Türk partisini İslam dışı ilan eden zihniyeti anlayabilmeniz için iki Avrupalı ve bizzat Afganitanda savaşan meşhur bir kumandan dan örnekler vereceğim sizlere.

Kumandan Abdul Hak'ın bu sözleri bizzat Afganistan haber merkezi tarafından yayınlanmıştır. (13) Şöyle diyor kumandan:

"Mücahitlerin, kendilerini temsil eden 7 organizasyon arasındaki ideolojik farklılıklar yüzünden bir çok problemleri olmaktadır. Bu çatışmalar bazen insanların Kabil rejimi tarafına (Yani Komünist rejim Y.N.) geçmesine sebeb olmaktadır"

Dikkatinizi çekiyorum. Çatışmaların şiddetinin bazı insanları komünistlerin safına geçirecek kadar yoğun olduğunu vurguluyor kumandan. Şimdi **Borje Almquist**'in Afgan Savaşı başlıklı yazısını tekrar bir göz atalım. (14)

"Hizbi-İslami ve Nasser (şii) partisi diğer mücahit gruplarına karşı koymakta, bu ise yüzlerce cana mal olduğu gibi iktisadi hayatı da yıpratmaktadır".

Yukarıdaki satırlar size Hikmetyarın neden azılı bir radikal olarak tanıdığını bilmem anlatabiliyormu? Şimdi bu konuyla ilgili son bir örnek verelim. Edward Girardet'in "Rusların Afganistandaki Savaşı" isimli yazısının bir pasajını birlikte okuyalım. (15)

"Peşaver Örgütleri başlıca 2 büyük grubu ayrılmaktadır. İlmülil ve Muhafazakâr Radikaller... Bunlar şöyle sıralanır. Hizbi İslam (Yunus Halis grubu), Hizbi İslami (Gülbeddin Hikmetyar Grubu) ve Profesör Burhaneddin Rabbani nin cemiyet. Bunların arasında en radikal fraksiyon Gülbeddin'in dir. Gülbeddin yanlıları ile Cemiyetçiler arasında sık sık sert ve kanlı çatışmalar olmuştur. Cemiyetçiler hizipçileri direniş hareketini sabote ederek kendi durumlarını güçlendirmek ve daha sonra Moskova ile pazarlığa oturmak gibi bir politikaları olduğundan dolayı suçlanmaktadır."

Bunları biz söylemiyoruz. 1979 yılından beri Afgan savaşını, bizzat cephelerde bulunarak yakından izleyen tarafsız bir gözlemci söylüyor. Bu örgütler sadece ideolojik planda üstünlük sağlamak için birbirleriyle çatışarak, müslümanları birbirlerine öldürtüyorlar, fakat bunların başka ülkelerdeki uşaklarının propogandasına göre gayet islami örgütler bunlar. Yukarıdaki gerçekleri dile getirdiğiniz zaman size cihadı bölmekle ve islamın dışına çıkmakla itham ediyorlar. Birbirleriyle her alanda çatışan bu hiziplerin davranışları islam cihadını bölmüyor ve islami kurallara gayet uygun oluyor. Buna karşın siz bu türlü çatışmalardan kesinlikle kaçınan bir Türk partisini kurdunuz diye hemen cihadı bölüyorsunuz, islam dışı ilan ediliyorsunuz. Takdiri sizlere bırakıyorum.

Bu teşkilatlar bütün Afganlılar tarafından (bizzat peştular demek istiyorum) destekleniyor mu sorusu da önemlidir. 13 Nisan 1989 tarihli milliyet Gazetesinin dış haberler sahifesine baktığınızda yabancı bir mecmua dan alıntı yapılmış bir haber göreceksiniz. Merkezi Peşaverdeki "Afgan Medya Kaynak Merkezi"ni üst düzey yetkilisi Hamed Naved şöyle diyor bu haberde:

"Bunlar (7 partinin liderleri) Afganistan için iyi bir seçenek değil. Bir diktatörden kurtulduktan sonra (Ne-

cibullah) yerine niye yeni bir diktatör oturtalım (Hikmetyar). Eğer kamplardaki Afgan mültecileri kendileri için kaygılanan liderleri olduğuna inansalardı, Afganistandan son Rus askeri çekildikten sonra kamplarını derhal terkeder, ülkelerine yürür ve Celalabadı çıplak elleriyle geri alırlardı"

Buyurun size Afgan halkının bu liderler hakkındaki görüşleri. Yorumu size bırakıyorum.

Bu teşkilatlarda savaşan Türklerin geçmiş eğitimsizliklerinden kaynaklanan eski düşüncelerini terk ederek milli bir türklük şuuruna yeni yeni sahibolmağa başladıklarını görüyoruz. Millet şuuruna yeterince sahibolamamanın önemli nedenlerinden bir cehalet, bir diğer nedeni de Peştun milliyetçiliğini islama çok uygun buldukları halde, Türk milliyetçiliğini kavmiyetçilik, dolayısıyla islama çelişkiye götüren dinsizlik şeklinde tanımlayan diğer partilerin negatif propogandalarıdır. Size bu konuyla ilgili bir belge takdim etmek istiyorum. Elimde bir dergi var. İsmi Misak-ı Han, Cemiyeti İslamın yayın organı olan bu dergi, 1987 yılında yayınlanmış. Makalenin başlığı "Milliyetçilik islam düşmanı ve Sömürgeciliğin hizmetçisidir" Makaleden bir pasaj okuyalım:

"Milliyetçilik sömürgeçilerin, istilacıların müslümanları birbirlerinden ayırmak, islam ülkelerini parçalamak ve dünyayı ellerine geçirmek için bir silah olarak kullanılmaktadır..."

Türk milliyetçileri de sömürgeçilerin gayelerinin yerine getirilmesi için her türlü gayreti gösterdiler (Şimdi altını çizerek okuyorum)

Türk milliyetçilerinin lideri Yahudi Mustafa Kemal bütün dizginleri eline geçirdikten sonra hilafeti ortadan kaldırdı, bütün vahşiliğiyle islama karşı savaştı, latin alfabesini getirdi, arapça ezanı yasakladı, islami medreseleri kapattı, ve Türkiyeyi dinsiz bir ülke olarak ilan etti. Bu milliyetçi Türkü islam ve müslümanlara karşı mücadele etmesi için batılı patronları görevlendirmişti..."

Yazı bu şekilde milliyetçilik, Türklük ve Türkiye aleyhine suçlamalarla devam ediyor. Değerli dostlarım. Bu yazı stilini, suçlamaların şeklini Türkiye de ki bazı çevrelerden de hatırlamıyor musunuz? Nasıl da aynı dili kullanıyorlar. Bu anlamdaki negatif propogandanın, Türkiye gibi, Türklerden oluşan hür bir devletin içersinde bile islamı ideoloji haline getiren bir çok taraftarı bulunuyor. Yukarıdaki satır-

lar Afganistanı temsil ettiklerini iddia eden 7 partinin Türklüğe ve Türkiye'ye nasıl baktığını gösterdiği gibi niçin Türklere hiç bir hak vermek istemediklerini de gayet güzel açıklıyor. Türkiye ve Türklük düşmanı olduk- yet açık olan bu gruplara yıllardır mil- yarlarca lira, Türkiyedeki saf ve temiz müslümanların bir anlamda inançları istismar edilerek, gönderilmiştir. Böylesi bir propagandaya maruz ka- lan Afganistan ve Arabistan gibi Türk- lük olayının ve şuurunun kesinlikle iş- lenemeyeceği ülkelerde Türkistanlı bile olsa, bazı insanların bu guruplara taraftar olabileceği ortadadır.

Yıllardır "Türkler cihadı bölü- yor, kavmiyetçilik yapıyor" gö- rüşünü Türkiye de yaymağa çalışan ve yukarıda sözünü ettiğimiz Türkiye aleyhtarı sakat düşünce yapısının bi- lerek yada bilmeyerek uşaklığına so- yunan odaklarla ilgili son bir noktayı belirtmek istiyorum. Bu odaklar ve bunların sözcülüğünü yapanlar, saf ve inançlı halkımıza "Afganistan da 7 partinin dışındaki her hareket İslami cihadı böler. Biz İslami cihadı bölen her harekete karşı olduğumuz için Türk partisinin cihadı böldüğünü söy- lüyoruz. Türk partisini ve Türkleri tekleyerek cihadı bölmeyin" mesajı- nı vermek istemektedirler.

Değerli dostlarım. Eğer bu odaklar ve sözcüleri gerçekten böylesi temiz bir düşünceden hareket ediyor olsalar- dı, savaşın başından beri İran da üs- lenen 8 Şii-Hazara partisine de karşı çıkmaları gerekmezmiydi?.. 1979 yı- lından beri otonomluklarını ilan eden Nuristanilere de karşı çıkmaları gerek- mez miydi?.. Maalesef Türk partisi ve Afganistandaki Türkler aleyhine gün- lerce yayın yapan bu odakların 10 yıl boyunca sözünü ettiğimiz diğer örnek- ler için tek bir satır yazı yazmadıkları- nı görüyoruz. Acaba Hazara parti- lerinin arkasında İran gibi bir gücün ve özledikleri bir rejimin olması mı onları yazı yazmaktan alıkoymuyor der- siniz?... Yoksa "başka milliyetler ist- edikleri gibi parti ve teşkilat kurabi- lirler, onların yaptıkları cihadı böl- mez, ama Türkler parti ve teşkilat ku- ramazlar, kurarlarsa cihadı bölmüş olurlar, böylece İslama karşı gelmiş olurlar" gibi Türklük düşmanlığı di- ye tanımlayabileceğimiz bir düşünce- ye mi sahipler? Bu odakların hizmet etmeğe çalıştığı peştü liderler şu anda İrana giderek hazaralarla anlaşma ze- mini aradıklarına göre, hazaraların partileri İslami Cihadı bölmüyor de- mektir. İnancına göre, eğer kazara, İran Afganistanda Türkleri destekli-

yor olsaydı Türkiye'deki bu odaklar şimdi yaptıklarının tam tersine, Türk- lerin destekçisi haline geleceklerdi. Bütün bu anlattıklarımız ve gösterdi- ğimiz belgeler, Türkiye'deki bu odak- ların Arap milliyetçiliği, Peştü milli- yetçiliği gibi başka milletlerin kavmi- yetçiliğine hizmet etmeyi İslama aykırı bulmadıklarını, fakat Türk milliyet- çiliğini İslamın düşmanı gibi kabul et- tiklerini gayet güzel ortaya koy- maktadır.

Konuyu bitirmeden önce şahsına karşı yoğun saldırılar yapılan Türk li- deri Azad Beg hakkındaki düşüncelerim- izi de aktarmak istiyorum. **Pakis- tanda büyümüş olan bu Türkistanlı genç arkadaş, bugüne kadar izlediği politikayla gerçek bir müslüman ve iyi bir Türk milliyetçisi olduğunu göster- miştir. Diğer parti liderlerinden fark- lı olarak şu anda kuzey Afganistan- da bizzat savaşı sürdürüyor olması da inanmışlığının iyi bir göstergesidir. Biz kendisini şahsı için değil, Afganistan- da cihadın ağırlığını yükledikleri hal- de haksızlığa uğrayan Türklerin tem- silcisi olduğu için destekliyoruz. Ge- lecekte Kuzey Afganistanda yaşayan Türkler, gerçek bir milli şura sahip olarak, hangi lideri kendilerinin ön- deri olarak kabul ederlerse biz onu destekleriz. Bizim milliyetçilik anlayı- şımız şahıslara değil Türklük hareke- tinin selameti düşüncesine yöneliktir. Bizim İslam anlayışımız ise her milli- yetin kendi haklarına sahip olarak eşit muamele gördüğü, İslam dininin zorla değil, fakat inançla yaşatıldığı bir top- lum anlayışına dayanmaktadır.**

SONUÇ

Afganistanda diğer milliyetleresi- yasi güç elde etme imkanları ta- nınırken, Türklerin neden bu haktan mahrum bırakılmağa çalışıldığı soru- sunun cevabı çok yönlüdür. Olay yal- nızca peştü milliyetçiliğinin hakim ol- ma çabasından kaynaklanmıyor. Türklerin yaşadığı kuzey bölgesi zen- gin doğal gaz, petrol ve Uranyum ya- taklarının bulunduğu bölgelerdir. Sovyetler buradaki doğal gaz ve pet- rolü 1968 yılından bu yana Afganis- tanın borçları karşılığında işletmekte- dir. Uranyumun işletildiği konusun- da resmi açıklama olmamakla birlik- te, Sovyetlerin Pakistanı "Afganistan- da kendisine yönelik bir hükümet kur- mak ve kuzeydeki uranyum yatakları- nı işletmek istiyor şeklinde" resmi yayın organı Pravda da suçladığına bakılırsa, bu yataklar bir hayli zengin- dir. Bu nedenle kendilerini Afganis- tanın hakimleri kabul eden peştü yö- neticiler, Hazarajat bölgesine ve dağ-

lık Nuristan bölgesine rahatça özerk- lik tanıyabilecekleri halde, kuzeydeki Türk bölgelerinde böylesi bir yapılan- mayı engellemek için ellerinden gele- ni yapacaklardır. Peştuların etnik ya- pılanma nedeniyle Pakistandan, Şii- Hazaraların İrandan destek görmele- rine rağmen Türkleri aktif olarak des- tekleyen hiç bir devletin olmaması, peştuların bu emellerini gerçekleştire- melerine büyük ölçüde yardımcı ola- caktır.

Pakistan aracılığıyla mücahiteri destekleyen A.B.D. Orta asyada den- geleri bozacak bir Türk birliğini en az Sovyetler kadar istememektedir. Sov- yetlere yayın yapan Radio Liberty ve- ya Voice of America'nın yapılanma- sını bilenler söylemek istediğimi ko- layca anlayacaklardır. Özbek, Kazak, vs. şeklinde düzenlenen seksiyonlar- da yürütülen siyaset tek bir Türkistan fikriyle çelişki göstermekte, bu etnik yapılaşma derinleştirilerek Orta Asya Cumhuriyetleri deyimi siyasi ve bilim- sel literatüre yerleştirilmeğe çalışıl- maktadır. Bir anlamda uygulanan bu yöntem Sovyetlerin 70 yıldır yapma- ğa çalıştığı boylardan millet yaratma, Türk ve Türkistan kelimelerini yoket- me politikasıyla paralellik göstermek- tedir. Kuzey Afganistanda Türk ha- kimiyetinin siyasi olarak güçlenmesi- ne Sovyetlerin bütün güçleriyle karşı çıkacaklarını söylememe gerek yoktur sanırım.

Federal bir yapıya sahip olduğu için peştuların yoğun olduğu sınır eyalet- leri problemi, kurulduğundan bu ya- na Pakistanın büyük meselelerinden birisi olmuştur. Peştuların yönettiği Afgan hükümeti her dönemde bir bölünmüş "Peştunistan meselesini gün- deme getirerek Pakistan için sorun ya- ratmıştır. İç nüfus dinamiği ve fede- ral yapısı gereği peştü partilere yardım etmek zorunda olan Pakistan merkez hükümeti, kendi çıkarları açısından Türkler'in Afganistanda güçlenmesi- ni istesi bile A.B.D.'nin desteği olma- dan bunu açıkça yapamayacaktır. Türkiye ise bu olaylardan organik ola- rak, politik anlamda, çok uzak kal- mıştır. Bu yaklaşım şekliyle, kişisel inancıma göre, etkileri sonraki yıllar- da ortaya çıkacak, İsrail devletinin ku- ruluşu ve Cezayir devletinin bağımsız- lığının kabulü gibi konularda yapılan benzer bir yanlışlık yapılmıştır.

Pakistandaki Türk mülteciler için camilerde toplanan yardım paraları- nı bloke ederek büyük bir tarafsızlık örneği (!) gösteren hükümet, buna benzer uygulamalarıyla gelecekte As- yada kurulacak dengelerin etkili bir gücü olabilme imkanını harcamış, bir

anlamda sık sık tekrarlanan "Büyük ve Güçlü Türkiye olma" ideali doğrultusunda önemli bir fırsatı kullanamamıştır.

Sonuç olarak tek çıkar yol görünmektedir. Kuzeydeki türkler kendi imkanlarıyla siyasi bir güç haline dönüşebilirlerse, Şii-Hazaraların yanında olduğu gibi, geleceğin Afganistanında siyasi alanda temsil edilebilme şansını yakalayacaklardır. Kendilerinin karşısında olacağını yukarıda vurguladığımız bütün güçlere karşın onu başarabilirlerse, Türk tarihinde yeni bir sahife açmış olacaklardır.

İnancımıza göre en ideal çözüm komünist hükümetin tasfiyesinden sonra Afganistanda Birleşmiş Milletler gözetiminde bir sayım ve Plebisit yapılması olayında yatmaktadır. Böylece milliyetler arası çekişmeleri önlenecek ve tarafsız bir belirlemeyi takiben serbest genel seçimler yapılabilecektir. Bu uygulama Afganistan'a kuruldu-

ğundan bu yana belkide ilk kez gerçek bir devlet olma imkanı sağlayabilir. Gönümüz bağımsız ve hiç bir milliyetin diğeri üzerinde tahakküm uygulamadığı, insanlara eşit muamele edilen, dini inançların saygı gördüğü bir Afganistan dilemektedir.

KAYNAKLAR

1. SHABBIR/ALVI/RIZVI, Sovyet İşgali altında Afganistan, Burde yayımları, S.88-89,1982.
2. DUPREE, L., Myth and Realty in Afgan "Neutralism", Afganistan, the last hirty years, Ed: M.Broxup, Pergamon Press, 1988, P, 145-151.
3. ROY, O., The Origins of the Afghan Communist Party, Ceredaf Conference, 27-29 november, Paris, 1986
4. BROXUP, M., Bir işgalin Anatomisi, O.D.T.Ü. yay., 1984, s:4
5. I.b.l.d.,s: 9
6. ANDİCAN-A., Direnişin 10. yılında Afganistan, Türkistan Dergisi, Sayı 4, 1989, s: 4-10.
7. Halili, M., Afganistan, The Central Asian Newsletter, Vol: 5, No: 6, P:

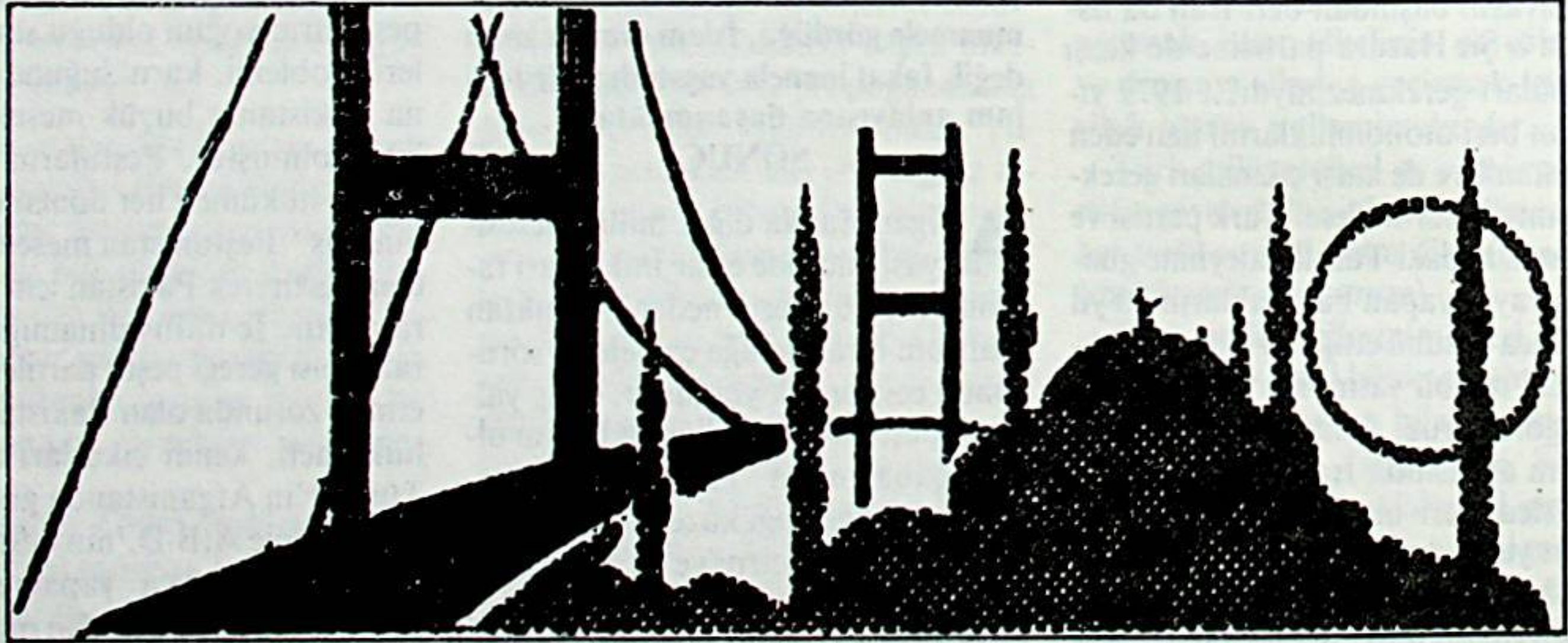
- 9-12, 1986.
8. ALMQUIST, B., 1983'te Afgan Savaşı: Sovyetlerin kullandığı nazi taktiklerine karşı güçlenen mücahit direnişi, ODTÜ Asya-Afrika gr. No: 33, 1986, s: 8
9. SLIWINSKI, M., Afganistan 1978-1987: War, Demography and Society, Central Assian Survey, No: 6, London, 1988.
10. İbid, P: 9
11. İbid, P: 18
- 12 TAYLAN, C., Profil Program, TV 2,
13. Interview with Commander Abdul Haq, Monthly Bullettin, Afghan Information Center, No: 85, April 1988, Pp: 33-37.
14. ALMQUIST, B., 1983 Afgan Savaşı: Sovyetlerin kullandığı nazi taktikleri karşısında güçlenen mücahit direnişi, ODTÜ Asya-Afrika Araş. Gr. No: 33, s: 3., 1986.
15. Girardet, E., Rusların Afganistanda-Savaşı, ODTÜ Asya-Afrika Araş. Gr. No: 3, s: 16, 1984
16. Misak-ı Han, No: 11, Pp: 32-34, Pes-hawer, 1987.

Bu sayı baskıya girdiği dönemde (Temmuz-1989) dünya ajansları Hikmetyar'a bağlı güçlerin, diğer mücahit partilerden 31 komutanı şehit ettiklerini bildirmişlerdir.

Ayrıca Gülbeddin Hikmetyar, Kabil rejiminin komünist ordu komutanlarına mesaj göndererek Necibullahı devirmelerini ve kendisiyle birleşecek bir (devrim komuta konseyi) kurmalarını istemiştir. Bu geniş mesajı şiddetle protesto eden diğer mücahit partiler,

geçici hükümet başkanı Müceddidi önderliğinde toplanarak Hikmetyarı (komünistlerle işbirliği yapıyor) şeklinde suçlamışlar ve hükümetten atılmasını istemişlerdir.

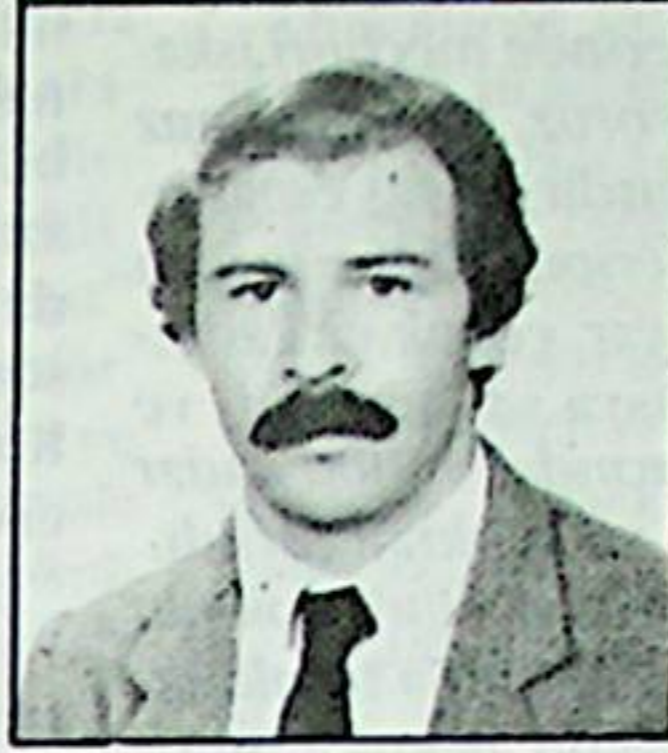
Bütün bu gelişmeler yaklaşık üç yıl öncesinden beri anlatmağa çalıştığımız Afganistan meselesine ne kadar gerçek! baktığımızı ve gelecekle ilgili doğru yargılarda bulunduğumuzu göstermiştir.

**Avrupa'ya, Ortadoğu'ya, Asya'ya
Türk Hava Yolları'yla Uçun,
Yolculuğun Keyfine Varn.**

**TÜRK HAVA YOLLARI
TURKISH AIRLINES**

Doç. Dr. Ahat
AndicanErol
KaymakEşref Bengi
ÖzbilenDoç. Dr. Timur
Kocaoglu

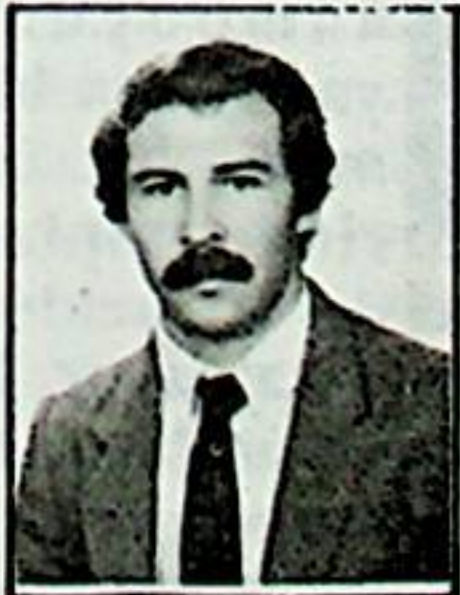
MİSKET ÖZBEK ÇATIŞMALARI ÜZERİNE TARİHSEL BİR SORGULAMA

Erol Kaymak

Yüzyılın sonuna yaklaşırken, dünya tarihi ve milletlerin kaderi yeni kavşak noktalarında bulunuyor. Özellikle çok uluslu devletlerde meydana gelen "self determination" istekleriyle birlikte; yarı sömürge ülkelerde tam bağımsızlık ve anti-sömürgeci tavır koyuş gelecek yüzyılın dünyasının çehresini değiştireceği kesin. Özellikle Sovyetler Birliği kanadından gelen Batı ile entegrasyona girme istemi, bir tarafta yeni siyasal kurumlarla (Glasnost-Prestroyka v.s.) Doğu Blokunda yılların birikimiyle aniden patlamalara sebep olurken, diğer tarafta tarihsel bir devre unsuru sayılan ABD'yi bu gelişmeler karşısında hazırlıksız yakalamış, bu problemler karşısında yeni politikalar üretmez duruma gelmiştir. Bu durumda gelecek için "sömürge ve yarı sömürge" olan üçüncü dünya ülkeleri-

nin bir yanda yeni kurtuluş savaşları verirken, diğer taraftan bir bütün olarak "Sömürgeler Enternasyonal"ne gitmeleri bir raslantı değil, tarihsel bir zorunluluk olarak görülmektedir. Nitekim, Baltık ülkelerinden başlayıp, Kafkasya dağlarına, oradan Asya steplerine kadar uzanan değişik adlar altındaki (Hak Hareketi, Birlik Hareketi... v.s.) anti-emperyalist ulusal hareketler, diğer taraftan Orta Doğudan, Latin Amerika ülkelerine kadar uzanan anti emperyalist anti Amerikancı üçüncü dünya hareketi "Sömürgeler enternasyonal" tez'nin somutlaşmış örneğidir...

Bunlara bağlı olarak geçen ay boyunca dünya kamuoyunun yakında dikkatini çeken Özbekistan'daki, Özbek-Mesket Türkleri çatışmasının nedenlerini ve sonuçları üzerinde bir soruşturma açtık.

EROL K- Yukarıda ana hatlarını sıraladığımız tarihi olgular ve tarihi olmayan olgular arasında ayrıyet katı ve değişmez değildir. Bundan hareketle özellikle Misket Türkleri konusunda çalışmalarıyla tanınan Eşref Özbilen Bey'e yöneliyoruz sorumuzu.

Bilindiği gibi geçen ay boyunca dünyadaki olayların başında Özbek ve Misket Türkleri çatışması geliyordu. Olaylar kısa zamanda mevzii bir çatışma ol-

maktan çıkıp, USSR'nin siyasal konumunu etkileyecek boyutlara ulaştı. Biz burada, tarihsel olguların fenomenlerinin tanımını belirleyelim isterseniz Mesket Türkleri'nin tarihi ve sosyal konumları nedir?

Conquest'in 5 Ağustos 1970'de The

EŞREF BENĞİ- Mesketya Türkleri, Sovyetler Birliği içinde yaşayan Türk toplulukları arasında haklarına en az şey bilinen ve yayınlanmış olanlardır. Robert

London Times gazetesinin 9. sayfasında yayınlanan "Russia's Meskhetians a Lost People" (Kayıp Bir Halk-Rusya Mesketyalıları) başlıklı makalesi ile, S Enders Wimburs ile Ronald Wixman'ın 1975'de "Canadian Slavonic Papers" 17, no. 2-3. sayfa, 320-40'da yayınlanan "The Meskhetian Turks: A New Voice Central Asia" (Sovyet Orta Asyasında Türkler) başlıklı makalesi.

Türkiye'de ise bu Türklerden ilk defa bahseden kuruluş "Türk Dünyası Araştırma Vakfı" olmuş ve 1987 yılında "Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi"nin 49. sayısında, sayfa 151-171 ve 50. sayısında, sayfa

183-188, yukarıda bahs olunan makalelerin tercümelemleri ile Mesketyalıların lideri Reşit Seyfatov'un 1972'de devrin SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri L.J. Brejnev'e, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim'a ve Türkiye Başkanı Ferit Melen'e yazdığı açık mektuplar yayınlanmıştır.

Türk kamuoyunda Mesketya Türklerinden ancak, Türkistan'daki son elim olaylar üzerine bahsedilmeye başlanmış ve isimleri bile Meşet, Misket, Meshet, veya Mesket gibi değişik tarzlarda verilmiştir. Oysa doğrusu Mesket'dir. Ekseriyetini Ahıska-Ahılkelek Türklerinin teşkil ettiği bu topluluğun içinde Hemşin, Kürt, Gürcistan Türkmeni ve Karapapak gibi Türk boylarının mensupları da vardır. İkinci Dünya Harbi'nin son günlerinde Kırım Tatarları, Karaçay-Balkar Türkleri ve Çeçen-İnguşlar bir anda yurtlarından sökülüp Asya içlerine sürülürken herhangi bir şekilde düşmanla işbirliği yapmakla suçlanmamış olan fakat, Kars ve Ardahan gibi Türk toprakları üzerinde bulunan ve sayıları takriben 250.000 olan Mesketya Türkleri de büyük ölçüde çevrelerinde bulunan Ermenilerin Sovyet makamları üzerinde nüfuz icra etmesi üzerine 15 Kasım 1944'de aynı akıbete uğrayıp, Asya'nın muhtelif ücra yerlerine sürüldüler. İşin dikkat çeken yönü bu tarihe kadar Sovyet kaynaklarında Azerbaycanlı olarak gösterilen bu topluluk sürgün günü bu tanımdan çıkarılıp Türk "Türki" olarak adlandırılmışlardır. Sürgündeyken kendileriyle aynı bölgelere sürgün edilmiş olan ve milli haklarını iadesi mücadelesinde sesleri gür çıkan Kırım Tatar Türkleri ile münasebette bulunup, onları kendilerine örneke alarak kendi milli hareketlerini başlatınca Sovyet makamları onları tekrar Azeri tasnifine sokup, Azerbaycan'ın çorak yörelerine iskan etmeye kalkışınca sayıları artık 500.000'i bulan bu topluluk kendilerinin Azerbaycan Türkü değil, Mesketya Türkü olduklarını ısrarla belirtip, yurtları olan Mesketya'ya "Ahıska-Ahılkelek" ve civarına geri dönmek istediklerini söylemişlerdi. Bu meydana yukarı da bahs olunan açık mektupları da yazmışlardır. Devrin Türkiye Başbakanı Ferit Melen'e yazılan metnini aşağıda verdiğimiz bu mektuplara ne cevap verildiği veya cevap verilip verilmediğini bilemiyoruz.

Türkiye Başvekili Bay Ferit Melen'e

Sayın Bay Ferit Melen.

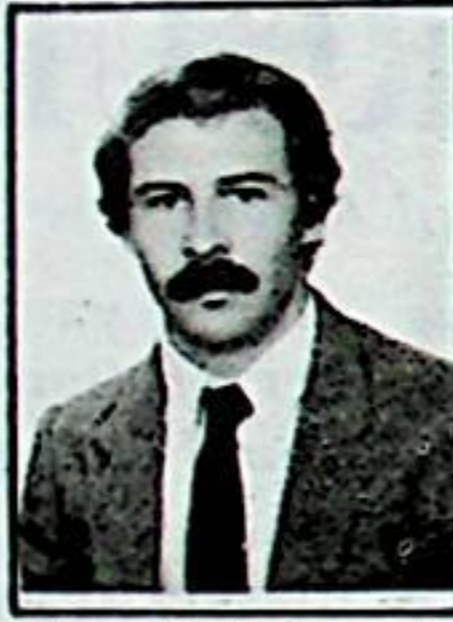
Bizler, aşağı yukarı yarım milyonu bulan ve SSCB'de yaşayan Türkler, Sovyet devletinin değişik bölgelerinde ve steplerinde mecburi iskana tabi tutuluyoruz. Durumumuz son derecede ağırdır. Savaş esnasında bütün erkeklerimiz cepheye iken savunmasız ihtiyar, çocuk ve kadınlarımız Orta Asya'ya sürüldü ve 1944-1945 yıllarında 30.000 kadar insan soğuktan ve açlıktan kırıldı.

1944-1945 yılları arasında çok sıkı bir polis kontrolü altında tutulduk. Sayın Melen, bütün çektiklerimizi anlatmak uzun sürer.

Türk olan bizler, Türkiye'deki kardeşlerimizden ve şahsen sizden acil yardım beklemekteyiz ki sürüldüğümüz yerlere dönelim.

İşbu bildiriye kaleme alırken Birleşmiş Milletler'ce 10/12/1948 tarihinde kabul edilen insan haklarını konu edinen kanunu göz önünde bulundurdum.

*Saygılarımla
Seyfatov Raşit
14/8/1972*

EROL K- Tarihi olgular veya olayların seyri genellikle yan Rankeci bir gelenekle kronolojik olarak sıralanır ya da Collingwood'cu

bir görüşle olayların ardındaki gerçeği bireye indirger? Bu her iki durumda da gerek yorumcu-yu, gerekse Türk Dünyası'nın tarihsel ve siyasal konumunu gelişmecilikten uzak statik bir konumla sınırlar.

Mesket-Özbek çatışmalarının başlangıcı da, gelişmesi de rasyonellikten uzak açıklamalara dayanıyordu, Tarihin arka planında ise gerçekler çok daha başka idi. Nedir? Mesket-Özbek çatışmalarının temelindeki gerçekler.

Doç. Dr. TİMUR KOCAOĞLU- Aralık 1986'da Kazakistan'daki ayaklanmalarda olduğu gibi, son zamanlarda Özbekistan'ın Fergana bölgesindeki kanlı

çatışmalar da, Sovyet resmi kaynaklarının gerçeği saptırmaları yüzünden gerçek mahiyeti, sebepleri ve boyutları ile, Türk ve dünya basını ile kamuoyuna yanlış yansıtıl-

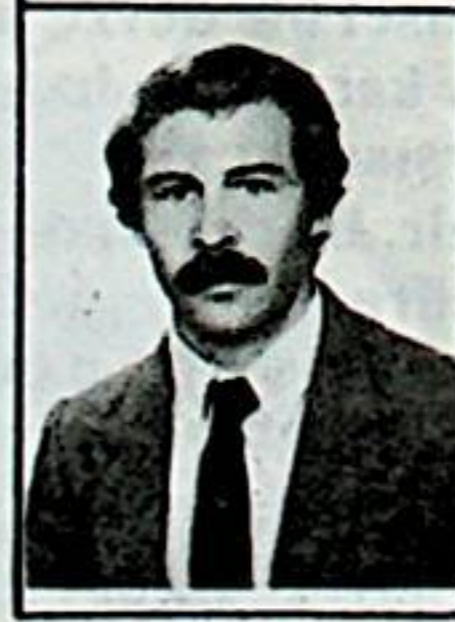
mıştır.

23 Mayıs 1989'dan beri Fergana'da devam eden kanlı çatışmalar bir provakasyon sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu olaylar, Sovyet resmi kaynaklarının duyurmaya çalıştığı gibi, Bir Mesket Türkü ile Özbek Türk satıcısı arasında çıkan ağız kavgasında, önce sokak döğüşüne ve daha sonra Mesket Türkleri ile Özbek, Kırgız, Kırım Tatar Türkleri ve Tacikler arasında çatışmaya dönüşen "Irki katliam" değildir.

Fergana bölgesinde geçimini zorla te'min eden, bir çoğu 3-4 yıldan beri işsiz olan, maddi ve manevi yönlerden sömürülen "yoksul ama mert" insanlar, Sovyet resmi odakları tarafından aylarca hazırlanmış plânlı bir provakasyon sonucunda birbirine düşürülmüş, kardeş-kardeşe vurdurulmuştur.

Sovyet resmi odakları neden bu kanlı olayları tezgahladılar? Bunun tek sebebi. Sovyet yönetiminin haksızlıklarına karşı Türkistan'da (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) şuurlu bir direnişin güçlenmekte oluşudur. Bu direnişi kırmak için Fergana'daki olaylar tezgahlandı ve bunun suçu Özbekistan'daki "BİRLİK HALK HAREKETİ" gibi resmi olmayan milli teşkilatların boynuna yükleniyor.

Özbekistan "Birlik Halk Hareketi", Mesket Türkleri'nini "Vatan'a Dönüş Türk Milli Hareketi" ve Kırım Tatarları "Millî Hareketi" ortak bir bildiri hazırlayarak, 8 Haziran 1989'da Fergana halkını bu kanlı çatışmayı durdurmaya çalıştı. Sanırım bu aydınlar ortak bildirisi en iyi örnek teşkil eder sebeplerin açıklanmasına.

EROL K- SSCB'de son zamanlarda gündemi oluşturan azınlıklar sorunu kamuoyuna yansıtılma biçimi üç hat üzerinde toplanı-

yordu. Birincisi, "Özbeklerle Misket Türkleri" çatışıyor, haberiyle en aydınlık zihinleri bulandıran bir kavram kargaşası yaratıldı. İkincisi, SSCB cumhuriyetlerinde meydana gelen bütün bu olaylar Sosyalist sistemin bir problemi gibi gösterildi. Üçüncüsü ve önemlisi, bu olaylar "Batı menşeli haberlerin ağından" geçtikten sonra bize ulaşmış olmasıydı. Önce bu üç husus aydınlatalım, sonra da Misket-Özbek çatışmalarının na-

sıl bir seyir takip ettiğini ve yorumuna geçelim.

Doç Dr. A. AHAT ANDİCAN- Aslında ilk yargıyla üçüncü bir arada değerlendirmek gerekli. "Türk Dünyası" ile ilgili tanımlarda, Batı sistemi ve

Sovyetler Birliği farklı konumlarda olmalarına karşın, aynı ölçüleri kullanırlar. Yani Sovyet sisteminin Türk boylarını ayrı millet şeklinde gösterme çabası "Türk Dünyası" potansiyel gücü karşısında rahatsızlık duyan Batı dünyası ve özellikle ABD tarafından da desteklenmektedir. Bir diğer deyişle Sovyetlerin, kendi içerisinde 50 milyon'a ulaşan Türk topluluğunu bölme çabası ve Stalin tarafından değişik etnik grupların birleştirilmesiyle oluşturulan 100.000 kadar Misket Türk'ü dışarda, Sovyetlerde Türk yoktur şeklindeki aldatmaca düzen gerçeğin bu olmadığını bildiği halde Batı dünyasınca kabul görmüş gibidir. Sovyetlerin geleceğini zorlamak ve muhtemelen onu baskı altında tutabilmek için bu insanların müslümanlık yönü Batı dünyasınca desteklenmekte, buna karşılık gelecekte Sovyetlerin olduğu kadar Batı dünyasının da çıkarlarına ters düşecek olan Türklük gibi bir birleştirici öge yok farzedilmeğe çalışılmaktadır.

Bu temel gerçek anlaşılmadan haberleri değerlendirmek mümkün değildir. Burada önemli olan Pravda da veya Sovyet televizyonunda yayınlanan her haberi sanki tamamen geçmiş gibi Türk halkına yansıtılmış olmasıdır. O dönemdeki televizyon haberlerine ve gazetelere bakarsanız Özbekistan'daki olayların ne olduğuna karar vermeniz mümkün değildir. Zira Sovyetler'deki merkezi basın olayları, önce giderek güçlenen Vehhabilerin çıkarıldığını iddia etmiş, kısa bir süre sonra ise Humeynicilerin, daha sonra da bölgedeki milliyetçi, ırkçıların olaylara neden olduğunu söylemiştir. Son olarak suçlananlar ise, Özbekistan Komünist Partisi içerisinde yerleşmiş milliyetçi ve Prestorika'ya karşı olan güçlerdir. Bizim basın ise, bölgeyle ilgili belirli bir bilgi birikimine sahip olmadığı için, kendi antenlerini ve yorum gücünü kullanamamış, bir diğer deyişle Sovyet ve Batı basını ne demişe onu yansıtmıştır.

Sovyetlerin resmî organları "Biz Ruslar bu topluları sömürgeç olarak yönetiyoruz, orada Türk hal-

kını birbirine kırdırmak için yıllardır ürettiğimiz politikalar şimdi meyvelerini veriyor" demeyecekti herhalde.

Objektiflik ne söyleniyorsa onu aktarmak değildir. Değişik bakış açılarıyla olayları yorumlamak ve halkı buna göre bilgilendirmek gerekir. O günlerde basında yazılan bu başlıkları hatırlayın: "Şii Özbekler" "Mesket Türkleri'ne saldırdı" veya tam tersi "Özbekler şii Mesket Türklerine saldırdı" gibi nerdeyse cahilce tanımlamalar görüyoruz. Doğal olarak böylesi yanlış aktarmaların Türk halkında bir kavram kargaşasına neden olması kaçınılmaz bir sonuçtu.

"Olaylar yalnızca Sosyalist sistemin bir problemidir." sorusunun cevabı basitçe "Hayır" olacaktır. Olaylar ideolojik sistemle birlikte uygulanan "sömürge düzeninin" bir sonucudur. Komünizmin eşitlik, sınıfsızlık, sosyal adalet gibi aldatmaca kavramlarının arkasına sığınarak merkezi idareyi ve orduyu kontrol altında tutan Rus yapılanması çevre milliyetler için tam bir sömürü düzeni geliştirmiştir. Sömürülen toplumlarda, size hizmet eden kullanmanız olsa da, sonsuza kadar sömürüyü sürdürmeniz mümkün değildir. Nitekim 70 yıldan bu yana komünist blok'un değişik yerlerinde görülen bölgesel olaylar günümüzde bütün çevre cumhuriyetleri kapsayan genel bir hareket haline dönüşmüştür.

Mesket-Özbek Türk'ü çatışmaları konusuna gelince: Bu konu da Timur Kocaoğlu dostumuz açıklamalarda bulundu. Benim özellikle vurgulamak istediğim konu, bu çatışmalardan hemen önceki gelişmeler. Buna basında çıkan röportajlarda da değinmiştim (Milliyet Gazetesi, 19.6.1989). 1988 yılı sonlarında ön hazırlıkları başlatılan "Özbekistan Birlik Hareketi" 28 Mayıs 1989'da ilk toplantısını yapıyor. Daha başlangıçta katılım 150 binden fazla. Sovyet sistemi içinde korkunç denebilecek bir rakam bu. Dikkat edin 5 gün sonra olaylar başlıyor. Çok enteresandır. Olayları başlatan da bir Mesket Türkü'nün bir Özbek Türkü'ne saldırması. Hemen aynı gün çok organize bir şekilde bölgedeki Mesket Türkleri'nin evlerine ateşli silahlarla saldırı yapılıyor ve yakılıyor.

Şimdi bu olayların yorumuna geçelim. Mesket Türklerine düşman olduğu yansıtılmağa çalışılan Özbek Türkleri'ni, kendilerinin başlatmadıkları ve kendilerince plânlanmayan bir olaya çok sistemli bir mukabele-

de bulunuyorlar. Sanki sözleşmiş gibi o gece ve daha sonraki gecelerde ülke genelinde birbirinden dağınık yaşayan bu insanların evlerini elleriyle koymuş gibi buluyorlar. Gündüzleri Sovyet polisi duruma hakim. Ama geceleri nedense polisin etkinliği kayboluyor ve Pravda'nın da bildirdiği gibi elinde otomatik silahları olan insanlar çevreyi yakıp yıkıyorlar.

Bu arada resmî Sovyet basını bunları önce Vehhabilikle, sonra Humeynicilikle, daha sonra milliyetçilikle suçluyor.

Burada durup şu soruları sormak lazımdır.

Bu olayları yaptığı söylenenler otomatik silahları nereden bulmuşlardır? Zira Sovyetlerde ateşli silahlar resmî kuvvetlerin dışında kimse de yoktur.

Kendilerinin bile bilmedikleri bir olaya karşı çok hızlı bir şekilde cevap verebilecek bu organize güç, gizli örgüt kurmanın son derece zor olduğu Sovyet sisteminde nasıl kurulabilmiş, bunlara bütün ülkedeki Mesket Türkleri'nin evlerini neredeyse tek tek belirleyebilecek bilgi nereden aktarılmıştır?

Gündüzleri duruma fazlasıyla hakim olan resmî kuvvetler, geceleri olaylara neden seyirci kalmışlardır?

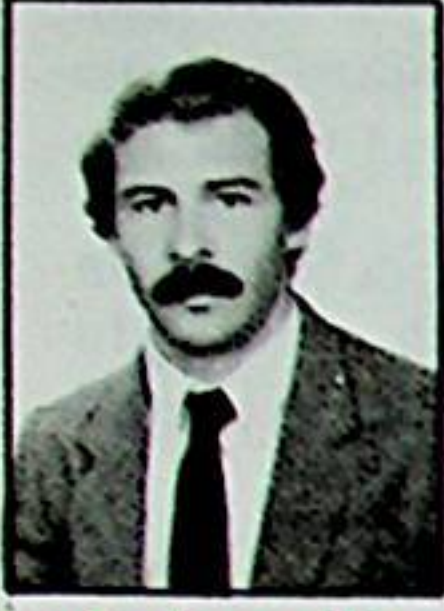
Olayların başlangıcından 5 gün sonra yayınlanan resmî bildiri Özbekistan Birlik Hareketi'yle birlikte imza koyan "Mesket Türkleri Vatanına Dönme Hareketi" nasıl oluyorda kendilerine düşman olan Özbek Türkleriyle aynı bildirin altına imza atarak "aman provakasyonlara gelmeyelim" diyebiliyor.

Olayları bastırmakla yükümlü Sovyet generali "saldırganlara votka dağıtılmış ve ellerine silahlar verilerek yönlendirilmiştir" diyor. Sadece resmî kuruluşların içki satabildiği, izinsiz silah elde etmenin mümkün olmadığı bir ülkede bu işleri kimler yapmış olabilir dersiniz?

Mesketlerin varlığının kabul edildiği 60'lı yıllardan beri teşkilat kurumlarına, kurumlaşmalarına ve her türlü hareketlerine yardımcı olan Özbek Türkleri'ni neredeyse elli yıldır problemsiz bir şekilde birarada yaşadıkları bu insanlardan nasıl bir anda nefret etmeğe başlamıştır?

Olayların bitimine yakın Moskova'daki merkezi hükümet bölgesel idarecilerin olayların yaratılmasında aktif rol oynadıklarını belirterek Özbekistan'ın içişleri bakanı ve güvenlik güçlerinin bağlı olduğu askeri komutan Rus'tur. Bir diğer deyişle Moskova olayların plânlı olarak ve

sistem tarafından gerçekleştirildiğini kabul etmektedir. Ama her zaman olduğu gibi bu düzmece olaylar rejim muhaliflerini tutuklamak, milliyetçi hareket liderlerini hapsedilmek için bir araç olarak kullanılacaktır.

EROL K. Provakasyonlardan bahsedilip durdu çatışmalar boyunca. Her olay için olmasa da, çoğu zaman provakasyonlardan bahsetmek siyasal terminolojide neredeyse bir gelenek haline geldi. Eğer, böyle bir şey doğruysa, provakatörlerin beklentileri ne olabilir.

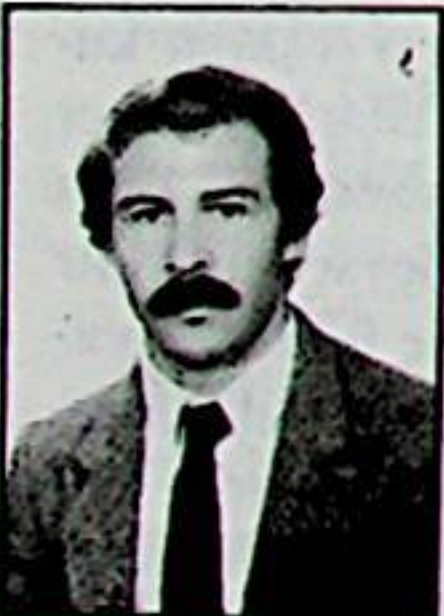
EŞREF BENĞİ ÖZBİLEN- Provakasyon olmaksızın iki Türk topluluğunun basit bir pazar kavgasından dolayı birbirlerine girmeleri düşünülemez. Provakatörlerin gayelerine gelince bunlar çok yönlü olabilir.

1) Kardeşi kardeşe kırdırıp Türk boyları arasına kanlı nifak sokarak, her birinin ayrı bir millet olduğu tez'ini vurgulamak.

2) Önce karışıklık yaratıp, sonra duruma hâkim olarak Sovyetler Birliği halklarının, Büyük Ruslar'ın (!) hâkemiği ve hâmiligi olmaksızın kargaşa içine düşecekleri intibahını yaratmak:

3) Tekrar Azeri tasnifine soktukları Mesket'ya dönmek yerine, Azerbaycan'a yerleşmeye zorla ikna etmek;

4) Mesket'ya Türkler'i gibi yurtlarına dönüş mücadelesi veren ve onların bir yönde rehberi olan Kırım Tatar Türklerine "aba altında sopa göstermek".

EROL K- "Ortak Aydınlar Bildirisi" var elimizde 8 Haziran 1989 tarihli. 3 Haziranda olaylar başlıyor. Bu durum daha önceden muhtemel

bir Özbek-Mesket anlaşmazlığını getiriyor akla. Sovyetler Birliğinde genel olarak milletler meselesini ve tarihsel süreci belirleyen başka etkenlerden bahsetmek mümkün mü?

Doç. Dr. TİMUR KOC AOĞLU- Elbette. Gerek bu olaylar için olsun gerekse bu olayların temel nedenleri yönünde olsun değişik etkenler söz konusudur.

Fergana'daki olayların temelinde Sovyetler Birliğinde son 70 yıldan beri devam eden haksız ve adaletsiz "Milletler meselesi"nin tamamen "halledildiği" iftihar ile ileri sürülüyordu. 17-18 Aralık 1986 tarihinden beri SSCB'nin değişik bölgelerinde patlak veren olaylar zinciri milletler meselesinin daha "Halledilmekten" çok uzak olduğunu göstermiştir. Bu tek yanlı, yani Ruslar'ı kayıran Sovyet "milletler siyaseti", SSCB içindeki değişik milletleri 70 yıldan beri aşağılamıştır ve Rus olmayan milletlerin yüreğinde kin ve nefret tohumlarını ekmiştir.

Bu siyaset aynı zamanda Rus olmayan milletlerin sosyal ve ekonomik yönlerden yoksullaşmalarına neden olmuştur. Çok zengin Türkistan toprakları tek yönlü pamuk ziraati sebebiyle ekolojik felakete sürüklenmiştir. Yani Amu Derya ve Sirderya suları pamuk ziraatine ayrılınca Aral Denizi'nin suları kuruma derecesinde azalmıştır. Aral'ın gitgide kurummasıyla ve pamuk tarlalarında kullanılan zehirli maddeler yüzünden Türkistan'da, özellikle Özbekistan'da çocuk ölümleri artmış, halkın sağlığı bozulmuştur. Ayrıca şu anda sadece Özbekistan'da 2 milyona yakın işsiz bulunmaktadır.

EROL K- Biz biliyoruz ki, Sovyetler Birliğindeki etnik çatışmalar sadece Özbekistan'a özgü değil. Litvanya'da anti-Rus milli Litvanya Hareketinden, Kırgızistan'a, Kazakistan'a Azerbaycan'a Gürcistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsıyor. Bu konuda görüşlerinizi alabilir miyim.

Doç. Dr. A.AHAT ANDİCAN- Burada önemli bir noktayı belirlemeliyiz. Sovyetler Birliği kurulduğu günden bu yana etnik problemler

vardı. Sistem, bunu baskın kültür kavramı yaratma, ekonomik ve sosyal çıkarlar sağlayarak özendirme ve dönem dönem baskı ve terörle yok etmeğe, tek tip bir sosyalist insan yaratmağa çalıştı, fakat başarılı olamadı.

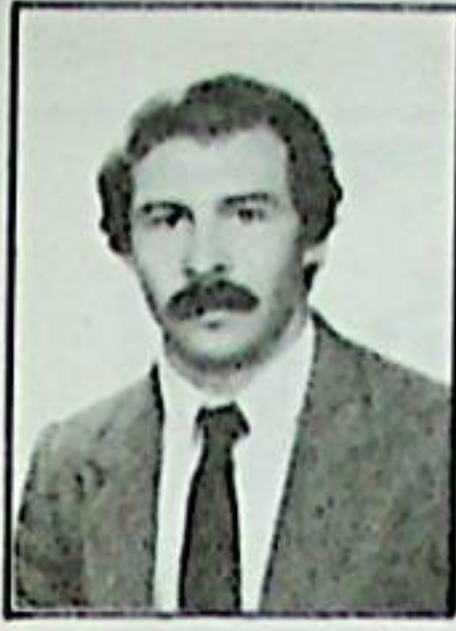
Glasnost uygulamasıyla birlikte ortaya çıkmış gibi görünen bu milliyetçilik akımları geçmişte dış dünyaya ulaşamıyordu. İnancımıza göre asıl sorulması gereken soru şudur: Bugüne kadar zaman zaman görülen bu hareketler, niçin şimdi 15 cumhuriyetin 14'ünü kapsayacak kadar genişlemiştir? Kritik soru budur.

1980'li yıllara kadar Moskova'nın uyguladığı merkezi planlamaya dayalı ağır çalışan ve rantabl olmayan ekonominin içinde bulunduğu darboğaz tepedeki sınırlı bir grup dışında kimse tarafından bilinmiyor, bilinse bile kimse tarafından ifade edilemiyordu. Rus dışı Cumhuriyetler ve Doğu Avrupa'daki Blok ülkeleri uzayda ABD ile yarışan, üçüncü dünya ülkelerine büyük yardımlar aktarabilen ve Kızılordu gibi yenilmezlik efsanesini yöneten bu dev gücün karşısında, kendilerini çok küçük ve bu sistemin önemsiz bir parçası gibi görmekteydiler.

Bu ülkeler, 80'li yılların ilk yarısında iki önemli gerçeği farkettiler? Birincisi Sovyetlerin ekonomik potansiyeli sanıldandan daha azdı ve içinde bulunduğu darboğaz bu sistemi 21. yy'da çökertebilecek kadar ağırdı. Gorbaçov'un ve dolayısıyla Moskova'nın Prestroika çabasında başarılı olması ancak Rus dışı milliyetlerin de katılımıyla mümkün olabilecekti. İşte bu nokta da bu milliyetler sistem içerisindeki önlemlerinin farkına vardılar. Sistem onlarsız olmayacağına göre, sıkışık durumdaki merkezi zorlamak ve ondan büyük ödümler koparmak mümkündü.

1979'da başlayıp 1987'de hüsrarla ve Kızılordu efsanesini yıkararak sonuçlanan Afganistan savaşı da bu milliyetlere ikinci gerçeği gösterdi. Merkezin askeri gücü sanıldığından daha azdı ve merkez dünyanın bugünkü konjüktürü içerisinde elindeki gücü etkin olarak kullanamıyordu.

Sonuç olarak, her milliyet kendi için beklediği ve gerçekleştirmeyi arzuladığı istekleri örgütlenerek, kitle hareketleri yaparak ve bazı cumhuriyetlerde siyasal yapılanmalara giderek ortaya koymağa başladı. Kişisel inancımıza göre meselenin özü budur.

EROL K- Son iki soruyu da ben yine A. Ahat Bey'e yönelteceğim. Birincisi: Dünya ekonomik konjüktürüyle entegrasyona girme çabaları içinde bulunan SSCB'deki toplumsal çatışmaların nedenleri arasında Sovyet ekonomisinin ve aynı zamanda sisteminin özünü oluşturan üretici güçlerin (proletarya) yeni ekonomik programların getirdiği toplumsal ve siyasal sonuçlar yönüyle de değerlendirmeye tabi tutsak.

Doç. Dr. A. AHAT ANDİCAN- Bu sorunun cevabını iki kademeli olarak vermek gerekiyor. Gerçekten Sovyetlerin 70 yıldan bu yana, merkezi plânlamayla yönetilen ekonomisi 60'lı yıllardan sonra büyük bir çıkmaza doğru sürüklenmeye başlamıştır. Yüzeyde enflasyonun sıfır düzeyinde olduğu bir ülke var. İşsizlik yok gibi. Temelde ise halkın en basit ihtiyaçlarını bile karşılamaktan aciz, kaynaklarını büyük ölçüde silahlanmaya, propagandaya ve halkın refahı için olmayan yatırımlara yöneltmiş bir ekonomi.

Rakamlarla anlatmak gerekirse ekonominin büyüme hızı 65-70 döneminde % 7 olarak planlanmış fakat gerçekleşen % 5. 1970'den sonraki her 5 yıllık plân döneminde gerçekleşen oranlar % 3.1, % 2.2 ve nihayet 1980-85 arasında % 1.8.

Bütçe açığı 1985'te 10 milyar Ruble iken, 1986'da 50 milyar, 1987'de 65 milyar, 1988'de 70 milyar. Tabi bunlar resmi rakamlar, Batılıların tahminlerine göre ise bu açık 150 milyarın altında değil. Dikkat ederseniz açık Gorbaçovla birlikte hızla yükseliyor. Ve yine onunla birlikte Sovyet halkı enflasyon olayıyla karşı karşıya kalıyor. Bu verilere dayanarak, "Sovyetlerde enflasyon, işsizlik Gorbaçovla başladı" gibi bir yanlış yargıya varmamalıdır. Brejnev döneminin bitimine kadar, Sovyetlerde hayali bir ekonomi, tamamen uydurulmuş ve şişirilmiş rakamlar ve plânlarla yürütülmüş enflasyon ve işsizlik gibi gerçek bir ekonominin vazgeçilmez öğelerinin Marksist ekonomide olmadığı propagandasını yapabilmek için halkın refahını yoket-

mek pahasına bunlar devlet bütçesinden subvansiyonlarla yok edilmiştir... Bir anlamda enflasyon, işsizlik gibi gerçeklerin üzeri örtülmüştür.

Sovyet ekonomisinin bulunduğu darboğazdan çıkarabilecek tek yolun ekonominin basit bir gerçeğinde yatırdığını farkederek Gorbaçov'un "Daha fazla piyasa ekonomisi ve daha az plânlama" demek ve uygulamak zorunda kalmıştır.

Piyasa ekonomisinin doğal kuralı ise "arz ve talep" kuralıdır. İnsanların en basit isteklerinden birisi refah içinde yaşama ve tüketim olduğuna göre Sovyetler'de çok basit bir çark dönmeye başladı. Talep var. Eskki bürokrasiden kendini kurtaramayan ekonomi ise üretmiyor. Sonuç: Enflasyon. Bugüne kadar işsizlik yoktur denilen ülke 2000'li yıllara 15 milyondan fazla işsizle karşılayacak.

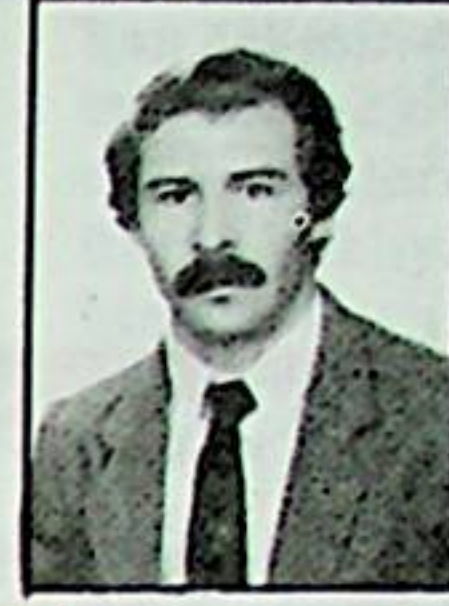
Bütün bu temel bozuklukların doğal sonucu ülkenin çeşitli kesimlerinde (özellikle Rus işçiler tarafından) başlatılan grevler olmuştur.

Şimdi olayın ikinci yüzünü genelden özele doğru giderek inceleyelim. Şu ana kadar genel Sovyet modelini ele aldık? Çevre cumhuriyetlerinde ise durum biraz daha farklı. Türkistan'ın Özbekistan kesimini model olarak olayı örnekleyelim.

Sovyetler kurulduktan sonra Komünist sistemi, Rus milliyetini merkeze koyarak diğer milliyetleri sömürücü bir düzen geliştirmiştir. Diğer cumhuriyetlerin bölgesel ekonomileri mümkünse tek bir üretim biçimine (Azerbaycan'da petrol, Kazakistan'da tahıl, Özbekistan'da pamuk, v.s.) yönlendirilmiştir. Sonuç olarak aracılık görevini de yüklenen Moskova'ya ekonomik bağımlılık güçlendirilmiş, bu cumhuriyet ekonomileri tek ürüne bağlı sakat ekonomiler haline dönüşmüştür.

Örneklere, Özbekistan'da yılda 6 milyon ton pamuk (dünyada ikinci) üretecek kadar yoğun bir "pamuk mono kültürü" uygulaması vardır. Neredeyse mezarlıklara bile pamuk ekilmektedir. Aşırı sulama gerektiren bu ürüne harcanan doğal kaynaklar nedeniyle ve yeni sulama arazilerinin açılması sonucu neredeyse ülkenin coğrafyasını değiştirecek boyutlarda bir su kıtlığı ortaya çıkmıştır. Buna aşırı gübrelemenin getirdiği toprağın yoğun biçimde zehirlenmeleri eklenince çocuk ölümlerinde dünya sıralamasının ilk sıralarına yükselen bir ortam doğmakta. Birde buna genel ekonomi-

nin bozukluğuna bağlı işsizlik problemlerini eklerseniz bütün cumhuriyetlerde zaten 70 yıldır varolan milliyetçilik akımlarıyla birleştiğinde büyük bir etnik dalgalanmalar zinciri ortaya çıkacaktır. Nitekim doğal gelişme böyle olmuştur.

EROL K- Sayın Andican Türkiyenin siyasal ve kültürel politik platformunda etkileri açısından "Türk Dünyası"nda meydana gelen bu

olaylar ve olgular, gerekli mesajları verebilmiş midir. Bundan sonra muhtemel gelişmeler neler olabilir?

Doç. Dr. A. AHAT ANDİCAN- Türk kamuoyunu bilgilendirmesi sözkonusu olan kuruluşlar, özellikle basın, televizyon, Türk Dünyasına yönelik çalışmalar

yaptığı düşünülen akademik kuruluşlar, Türk Dünyası'nın büyük bir kesiminde yaşanan dinamik olayları bir hayli geriden ve sadece haber bazından takip edebilmektedirler. Dolayısıyla kamuoyuna yeterli bilgi aktarmaları, özellikle geleceğe yönelik yorumlar, varsayımlar ve bunlara uygun politikalar üretilmesine yardımcı olmaları söz konusu değildir.

Zaten kökü geçmişe dayalı ve etkileri bugünkü görünümünü çok aşarak bir anlamda geleceği belirleyecek bu olayların yorumlanması, irdelenmesi ve Türk milletinin çıkarlarına uygun davranış biçimlerinin saptanabilmesi için kültür merkezleri, enstitüleri gibi çok gelişmiş ve özelleşmiş kurumlara ihtiyaç vardır. Bunların olmadığı bir sistemde yetersiz bilgilendirme kaçınılmazdır.

Türkiye'nin Türk Dünyası'na yönelik yaklaşımı ve ilişkileri gelecek yüzyılın Türkiyesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Çok geniş ve ayrıntılı olarak yorumlanması gereken bu konuya burada girmek istemiyorum. "21. yy Türkler'in yüzyılı olacaktır" Buna gerçekten inandığımız sürece hangi sistemlerde veya hangi dengelerde olursak olalım zorlukların üstesinden geleceğiz. Bu söyleşi için Türkistan dergisine teşekkür ederim.

Dergimiz adına bende sizlere teşekkür ederim.

İBN SİNA

(980 — 1037)

Türkistanlı Bir Türk Filozofu

Gazi Üniv.
Dr. Hakan Poyraz

“Liber de Cano” Avrupa üniversitelerinde 17. yy. ortalarına kadar tıp konusunda otorite kabul edilen bir kitap ismidir. O çağların tıp talabesi bitirme imtihanlarında başarılı olabilmek için bu kitabın yazarı, İbn Sina’yı, ya da latinceleştirilmiş ismiyle “Avicenna”yı referans vermek zorundaydı.

“**T**ürkistan” dergisinin bundan bir önceki sayısında (Sayı: 5, yıl 1989), “Sovyetlerde Türklerin Bugünü” isimli makalesinin giriş kısmında Dr. Oğuz Karaçay şunları söyler: “Büyük kısmı Asya kıtasına yayılmış bulunan ve Ural-Altay dil gurubundan Türk lehçelerini konuşan insanların yaşadığı ülkeler Türk Dünyası olarak adlandırılır.”

Bu dünya üzerinde yayılan bereketli topraklar, bize yüzyıllar ötesinin sesini iletirler durmaksızın. Gene “Dergi”nin aynı sayısı kapak resmini-bu topraklar üzerine ses getiren büyük bir Türk’ün portresi ile süslemiştir; YUSUF HAC HÂCİP ...Bu isim, bize hemen onun ölümsüz eseri KUTADGU

BİLİG’i çağrıştırır. Bu temel eserle birlikte Türkçe, bilim ve kültür dili olma özelliğini ispat etmiştir.

Doğumunun üzerinden bin yılı aşkın bir zaman geçmiş Türkistan’lı büyük bir filozof İbn Sina öldüğü zaman Yusuf Has Hâcîp, yirmi yaşlarında bir gençtir. Otto Alberts’e göre İbn Sina ile aynı muhitlerde yaşamış olan (Türkistan ve Horasan) Yusuf Hac Hâcîp, İbn Sina’nın talebesidir. İbn Sina’nın ölümünden 33 yıl gibi bir zaman sonra yazılan Kutadgu Bilig de; Yusuf Has Hâcîp üzerinde hocasının etkisi oldukça barizdir. Sistemini Türkistanlı bir kale kumandanının oğlu olan Fârâbi’ye dayandırarak geliştiren İbn Sina’nın Yusuf Has Hâcîp’in hocası olması Türk kültür tarihi için oldukça önemli olaylardan biridir.

Ortaçağın bir çok düşünürü, ondan etkilenmiştir. O'nun "Kanun" adlı kitabı defalarca Latinceye tercüme edilmiştir. "Kanun" matbaanın icadına müteakip, İncil'den sonra en fazla basılan kitap ünvanını kazanmıştır.

"Liber de Cano" (1) Avrupa üniversitelerinde onyedinci yüzyıl ortalarına kadar tıp konusunda otorite kabul edilen bir kitap ismidir. O çağların tıp talebisi bitirme imtihanlarında başarılı olabilmek için bu kitabın yazarını, yani İbn Sina'yı, ya da latinceleştirilmiş ismiyle "Avicenna"yı referans vermek zorundaydı.

Resimini yapan batılı ressamlarca İbn Sina, başında kırallık tacı ile "tıbbın kralı" olarak resmedilmiştir. Günümüzde tabiblerin mesleklerine başlarken adına yemin ettikleri Hippokrates ve ilk çağın ünlü hekimlerinden Galenos, bu resimlerde onun sol ve sağ yanında yer almışlardır. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ve Sencer zamanında yaşayan Semerkantlı tabib Nizamî-Âruzî, (Öl. 1147) Çahar Makale adlı eserinde İbn Sina'nın tıbbî eseri "Kanun" hakkında der ki;

"...Eğer Bukrat (Hipokrat) ve Galinos (Galenos) sağ olsalardı, bu kitabın ("Kanun'un") önünde secde etmeleri yaraşır." (2). Hekimler kralı, doğu âleminde "Tabibler Sultanı", e-Şeyh el-reis (Başönder) (3), "Hüccet el-Hakk" lakapları ile anılmaktadır. O, modern tıbbın temellerinin atıldığı onyedinci yüzyılın başlarına kadar İslâm tıp tarihinde, yalnız İslâm değil, Avrupa tıp tarihinde de tartışma götürmez bir otorite olarak kalmaz, felsefî eserleri ve felsefesi bütün bir ortaçağı etkileyerek, 1214 ve 1294 yılları arasında yaşamış olan ortaçağın ünlü düşünürlerinden Roger Bacon'a şunları söyletir;

"... Bilgi (bilgelik: hikmet) yer yüzüne dört defa inmiştir. iki kez İbranice mükemmel olarak; biri peygamberler tarafından, diğeri Büyük Hakîm Süleyman tarafından... İki defa da eksik olarak, bi-

ri Yunan dilinde Aristo ile, diğeri Arapça İbn Sina ile..." (4)

Gerçekten de filozofun etimolojik manasındaki sır, onda tecellî etmiş gibidir. O, yalnız tabib ve filozof değil, aynı zamanda çok yönlü bir bilim adamı, devlette üst kademelerde bulunmuş bir yönetici, şair astronom ve matematikçidir. Zamanının hemen hemen bütün bilim dalları ile uğraşmıştır. Elli yedi yıla sıkıştırılmış dopdolu bir hayat, 270 ciltten fazla kitap olarak tecessüm eder. Daha çok şairliği ile bilinen ünlü matematikçi ve astronom Ömer Hayyam, ondan şiirdeki üstadım diye sözeder. İbn Sina, şöyle demektedir;

"Zaman bir ağız, ben ise onun diliyim." (5)

Hayatı hakkındaki malumatımız, Cüzcan şehrinde karşılayıp yirmibeş yıl boyunca bir daha yanından ayrılmayacak olan sadık dostu öğrencisi Cüzcanî'ye dikte ettirdiği otobiyografi halindedir. Otuz beş yaşına kadar olan dönemi kendi ağzından nakledilir. Daha sonraki kısmı Cüzcanî kendisi anlatır (6). Buradaki bilgilere göre miladî 980 yılında bugünkü Özbekistan sınırları içinde kalan Buhara şehrinin Afşene köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah, büyük Türk mutasavvıfı Mevlana (1202-1274)'nın da mensup olduğu Türkmenistan ve Özbekistan arasında kalan güney Türkistan'daki Belh ahalisindedir. (Belh, bugün Afganistan'ın kuzey kısmında bulunmaktadır.)

Doğduğu dönemde Buhara ve çevresinde Sâmanî (Samanogulları) devleti hüküm sürmektedir. İbn Sina'nın babası üst kademe görev alan bir memurdur (7). İbn Sina'nın ailesi onun doğmundan bir müddet sonra (belki de babasının görevi dolayısıyla) Afşene'den Buhara'ya taşınır.

İbni Sina daha küçük yaşlardan itibaren, keskin zekası ile dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Sekiz yaşında Kur'an'ı ezberler. Henüz on yaşında iken devrinin klasik eğitimini tamamlar. Oğlunun herkesi hayrete bırakan zekasının farkına varan babası, onun eğitimine özel bir ihtimam gösterir. Babasının isteği üzere, bakliyatçı olan Mahmut el-Messah'ı tan Hint hesabını (aritmetik) öğrenir. İsmail el-Zahid'in fıkıh derslerine devam eder. Buhara'ya gelen Natilî isimli bir felsefeci, babası tarafından misafir edilerek İbn Sina'nın ondan ders alması sağlanır. Porphyrios'un "İsagûci (Esagogia)"si ve Aristoteles mantığı'nı Natilî'den okur. Şu farkla ki, o, hocasının hatalarını ortaya çıkartabiliyor ve bu konuları kendikendine çalışabiliyordu. Hocasının mantikî hatalarını ortaya çıkartabildiği sıralarda, zeka yaşı takvim yaşını çoktan aşmıştır bile... İsmailî mezhebine mensup babası ve kardeşi, onu kendi görüşlerine davet ediyorlar fakat o, bu görüşe ve onların "akıl", "ruh" ve "nefs" nazariyelerine pek iltifat etmiyordu.

Daha henüz bıyıkları terlememiş bir delikanlı iken (on altı yaşlarında) tıp ilmine yönelen ve kendisinden daha tecrübeli meslektaşları arasında sivrilip kendisine seçkin bir şekilde hazırlayan İbn Sina şöyle demektedir;

"...Tıp ilmine önem verdim ve bu konuda düzenlenmiş kitapları okumağa başladım. Gördüm ki, tıp ilmi zor ilimlerden değilmiş... Şüphesiz ki, bu konuda ilerlemiştim. Öyle ki, tıp hocaları (Fuzelâ el-tıbb) benden tıp ilmi okumağa başladılar... O sıralarda ben henüz onaltı yaşında bir çocuktum." (8)

Bu genç tabib, gece gündüz çalışarak, bir yandan tıp, diğeri yandan felsefe ve özellikle mantık üzerinde duruyor, tabiat ilimleri (pozitif bilimler) ile felsefe arasında bir bağ kurarak, fizyoloji araştırmalarında mantikî bir yol, metot oluşturuyordu. Sağlam sonuçlara ulaşmak için de devamlı olarak deneyden hareket ediyordu (9). Bu amaçla, erken gelen şöhretine rağmen, hastalarını herhangi bir ücret veya menfaat beklemezsizin bir hayırseverlik örneği olarak tedavi ediyor ve onları iyileştirmeyi üzerine alıyordu. Onun bu özelliği Türk halk hikâyeleri-

Elli yedi yıla sıkıştırılmış dopdolu bir hayat, 270 ciltten fazla kitap olarakecessüm eder. Daha çok şairliği ile bilinen ünlü Türk matematikçi ve astronomu Ömer Hayyam, İbn Sina'dan şiirdeki üstadım diye söz eder.

ne de konu olmuştur. Bu hikâyelerde İbn Sina, akli ile yüksek hakikatlere ulaşmak isteyen bir insandır. Bu hikâyeleri oluşturan Anadolu insanının imajında o, bilimin kendisine kazandırmış olduğu güçten herhangi bir çıkar sağlamamak istemez (10). Tersine bu istidadını herkesin faydasına sunmak ister.

Onun hayatında dönüm noktası olan olaylardan biri de işte tam bu çağlarda meydana gelir. Samanî emiri Nuh İbn Mansur, amansız bir hastalığın pençesinde. Hiç bir tatib sultanı iyileştiremeyince şöhreti yeni yeni duyulan İbn Sina, hükümdarın rahatsızlığını tedavi için gittiği sarayda, hükümdarın özel doktoru olur ve sarayın "Sıvan el-Hikme" denilen çok seçkin ve zengin kütüphanesinden faydalanma imkânı bulur. Bu kütühhane ne yazık ki, Samanî devletinin yıkılış sırasında (miladî 1005 yılları) çıkan bir ayaklanma sırasında yanmıştır. Rakipleri ve onu çekemeyen düşmanları, İbn Sina'nın bu yangını kasıtlı olarak çıkarttığı iftirasını atmışlarsa da bunun doğru olması sözkonusu değildir.

Hemen her ünlü kimse gibi şüphesiz ki, onu da çekemeyenler mevcuttu. Hayatta iken bir çok iftiraya maruz kalmış, aktif politika ile uğraştığı sıralar, aleyhine çalışanlar onun idamını istemiştir. Yaşadığı olaylar hapisler, şehirden şehire kaçışlar tıpkı bir macera filmi senaryosunu andırmaktadır. Maruz kaldığı iftiralarından biri de onun dinsizliğidir. Bir felsefî problemin çözümü için bile cemiye gidip, namaz kılıp Tanrı'ya yakaran İbn Sina'nın imanının samimiyetinden şüphe edilemez. Ebu Hamit Gazzalî gibi düşünürlerce de "kafir" (11) sayılan İbn Sina, bir şiirinde şöyle der;

"Benim gibi birisini kafir saymak kolay değildir.

Çünkü benim imanım gibi iman

yoktur.

Dünyada benim gibi birisi olsun ve kafir olsun.

Öyleyse bütün zamanlar içinde tek bir müslüman yoktur." (12)

Yirmi iki yaşındayken, önce babası sonra da Nuh İbn Mansur'un ölümünden sonra Buhara'yı terkeder. Bağlanacak bir yeri kalmayan İbn Sina, 32 yaşına kadar olan hayatını, il gezerek uzun yolculuklarla geçirmiştir. Otuz iki yaşındayken Hazar denizinin güney doğusunda Cüran şehrine yerleşir (1012). Büveyhî emirliği ona sahip çıkar ve bakanlık mertebesine kadar yükselir. Büveyhî emiri Şems ed-Devle (997-1021) ile karşılaşmaya kadar Cürcan'dan Rey ordan Kazvin şehrine; buradan da Hemedan şehrine geçer. Şemsüddele'yi kulunç hastalığından kurtaran İbn Sina, sonunda vezaret makamına yükselir. Bu arada asker arasında çıkan bir isyanda İbn Sina hapse atılır ve isyancı askerler Şemsüddele'den onun idamını isterler. İdamı kabul etmeyen emir, onu vezirlikten azledip sürgüne göndererek İbn Sina'yı askerlerin elinden kurtarır. Şemsüddele kulunç hastalığına tekrar tutulur ve İbn Sina'yı sarayına çağırarak ondan özür diler ve ikinci kez vezir yapılır. Şemsüddele vefa edince onun yerine geçen oğlu Şema edevle görevine devam etmesini istedi ise de kabul etmedi. Büveyhîlerin düşmanı olan Kakuyîler (Kakueyh oğulları) ile gizlice mektuplaştığı söylentileri çıkmış bunun üzerine tutuklanarak dört ay süreyle hapse atılmıştı. Bu sırada Alaüddele (kakuyî emiri) Hemedana yönelmiş; Samaüddele'nin kardeşi Tacülmülk büyük bir bozguna uğramış ve İbn Sina'nın hapsedildiği Ferdecan kalesine sığınmıştır. Alaüddele Hemedan'dan İsfahan'a geri döner. Binbir hileye başvurarak İbn Sina'nın hapsedilmesine neden olan Tacül-

mülk, kardeşi Semaüddele ve yanlarında İbn Sina ile geri dönerler. Tacülmülk, İbn Sina'dan özürler dileyip birçok vaatlerde bulunur. Fakat İbn Sina Büveyhîlerden (Belki de bu olaylar nedeniyle) soğumuştur. Göz hapsinde bulunduğu Hemedan şehrinden gizlice İsfahan'a kaçar ve Kakuyî emiri Alaüddele'ye sığınır. (13) Alaüddele'den yakın ilgi gören İbn Sina, artık 1024 yılından ölüm tarihi olan 1037 yılına kadar İsfahan'da Kakuyî himayesinde kalacaktır.

Onun siyasî hayatındaki dalgalanmalar, çektiği sıkıntılar ve uğradığı iftiralar-hatta Cüzcani'ye göre kasten yanlış tedavi sebebiyle ölümüne neden olunması-filozofun aktif politika karşısındaki tutumu olsa gerektir. Zira evrensel hakikate, değişmeye mutlak olan'a ulaşmak isteyen filozof, politikanın devamlı değişen dengeleri ile uzlaşamaz. Çünkü politikada devamlı değişen dengeler-sözkonusudur.

Ölünceye kadar kaldığı İsfahan'da "astronomi" alanında gözlemler yapar, felsefî eserleriyle tıbbı dair eserlerini tamamlar. Bu arada Gazneli Türk devleti fetihlerine devam etmektedir. İsfahan Gazneliler tarafından ele geçirildiğinde İbn Sina İsfahandadır ve uzun zamandır rahatsız bulunduğu kulunç hastalığı hat safhadadır. Nihayet bu hastalıktan kurtulamayarak 1037 yılında Hakkın rahmetine kavuşur. Cüzcanî bu konuda şunları söylemektedir:

"(Kulunç hastalığına tutulan İbn Sina) kendi kendini tedavi etmek maksadıyla ilaç hazırlanmasını emretmiş fakat kötü niyetli doktor kasıtlı olarak onun söylediği rakkamdan fazla kereviz tohumunu ilacın içine atmıştır. Zaten aşırı başağrılarından şikayetçi olan İbn Sina Mesrûd (Mastoridos) kökü yemekteydi. Kölelerden biri bu nebatın içine çok miktarda afyon atmıştı. İbn Sina bunu bilmeyerek yedi. İbn Sina'nın ölmesini istiyorlardı. Zira onun servetine hıyanet etmişler ve yaptıklarının akıbetinden onun ölümü sayesinde kurtulacaklardı. (14).

"Vücudumu idare eden müdebbir, idareden aciz kalmıştır. Artık ilaç fayda vermez." dedikten bir kaç gün sonra, Bu büyük Türkistanlı dünyaya gözlerini yumuyordu.

Milâdî 980 yılında bugünkü Özbekistan sınırları içinde kalan Buhara şehrinin Afşene köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah, mutasavvıf Mevlâna'nın da mensup olduğu Türkistan'ın Bel ahalisindendir.

Onun ölümü üzerine sevinen düşmanlarından birisi onun ünlü Şifa ve Necat adlı felsefî eserlerinin de isminin geçtiği şu mısraları düzer:

Ibn Sina'ya bakın herkese düşman olmuş,

Ölmüş artık, kötü bir illete kurban olmuş,

Olmamış hiç de Şifa'nın ona bir faidesi

Ve "Necat"ıyla bu dünya, on zindân olmuş." (15)

Ibn Sina'nın tıp hakkındaki bazı görüşleri:

- İbn Sina'nın tıpta deney metoduna katkısı çok önemli düzeydedir. Farmakolojik ve botanik açıdan dikkate değer olan ilaçlarla, rahatsızlığı giderici 800 çeşit ilaçtan sözeder.

- Deri, akciğer hastalıkları, sinir sistemi bozuklukları üzerine klinik gözlemlerde bulunmuştur.

- 14 değişik nabız türünden ve nabzın cinsiyete, yaşa, uyku ve uyanık olma, perhizde olup olmama, hamilelik ve psikolojik hallerre göre değiştiğini söyler. Bu durum modern tıp anlayışına tamamen uygundur.

İdrar tahlilinin yapılmadığı devirlerde, çeşitli hastalıkların idrardan anlaşılabilmesini ileri sürer. Örneğin; idrarın tatlı olması şeker hastalığına işaret eder.

- Cerrahiye ait bilgileri oldukça itibar görür. Anestezinin yapılış yöntemi onun sayesinde doğuda yaygınlaşmış ve Haçlı seferleri sonrasında Avrupa'da uygulanır olmuştur.

- Salgın hastalıkların fena gıdadan, bozuk meyva ve yiyecekler ile havadan geçtiğini bildiren İbn Sina, bugünkü deyimle "Koruyucu hekimlik"i başlatmıştır denilebilir.

- Mikroskoptan çok önce "sucinleri" adını verdiği mikroplardan ve hastalıkların gözle görülmeyen bu canlılar tarafından kaynaklandığını yazar.

- Küçük kan dolaşımının, günümüz anlayışına yakın olarak tarif eder.

Ruh hastalıkları konusunda orijinal çalışmaları ve görüşleri bulunan İbn Sina, gerek çocuk gerekse yetişkin akıl hastalarının meşguliyet, telkin ve müzik ve ilaçla tedavisini belirterek, bugünkü modern psikiyatrinin ve çocuk psikiyatrisinin kurucusu olmuştur.

İbn Sina'nın Türklüğü ve Felsefesi:

İbn Sina, felsefesini kendisi gibi Türkistanlı Türk filozofu Fârâbî (870-950)'ye dayandırarak geliştiren bir filozoftur. Türkistanlı bir kale kumandanının oğlu olan Fârâbî, hayatı boyunca Türk kıyafetleri ile dolaşmış ve klasik İslâm kaynakları tarafından "el-Türki" lakabıyla anılmıştır. Gerek Fârâbî, gerekse İbn Sina olsun, her ikisi de aynı kültür çevresine mensuptur ve Fârâbî onun doğumundan otuz yıl önce ölmüştür. Zaten bu düşünce mirası için zaman ve zemin hazır bulunmaktaydı. Aralarındaki fikrî bağlantı (kendi ifadesine göre) şu şekilde kurulmuştur; Mantık, fizik ve matematik ilimlerini pekiştiren İbn Sina, metafizik disiplinine yönelir. Konunun soyut olması sebebiyle oldukça zor anlaşılabilir bir disiplindir metafizik, hele onyediy-onsekiz yaşlarında birisi için... Aristoteles'in adeta demir leblebi olan "METAFİZİKA" adlı eserini defalarca büyük bir cehtle okumasına rağmen bir türlü anlayamamaktadır. Arapçaya "Mabad et-Tabia" adıyla ezberlemişti. Ta ki, Fârâbî'nin "Mabadettabia (Aristo Metafiziği) Kitabının Maksatları" isimli kitabını okuyuncaya dek. Bir türlü anlamadığı metafizik sahasında hiç bir fayda bulunmadığına kanaat getirdiği bir sırada, tesadüfen eline geçen bu eser sayesinde Aristo metafiziği ve felsefesi anlaşılır olur. "Yüce Allah" a şükretmek için fakirlere birçok sadakalar verir (16). Bu şekilde Türkistanlı bu iki filozof arasındaki fikrî bağ ortaya çıkmış olur.

Onun Türklerin yoğun bir şekilde yaşadığı Türkistanın batı kısmında kalan Buhara'da dünyaya geldiğini, sistemini Fârâbî gibi Türkistanlı bir Türk filozofuna dayanarak geliştirdiğini, Gazneli Türk devleti himayesinde bulunan Ebu Reyhan Burunî (973-1051) gibi Türk bilim adamı ve filozofuyla mektuplaşmalar ve ilmî münakaşalarda bulunduğunu biliyoruz. Onun Türk asıllı olması o kadar aşikârken, Onu İran veya Arap olarak göstermek isteyenler bulunmaktadır. Bu iddiayı ortaya atanların temel dayanak noktaları eserlerini Arapça ve farsça yazmasıdır. Kabul edilmeli ki devrin kültür ve bilim dili Arapçadır. Birünî, anadili Türkçe olduğu halde ilim lisanı olmadığı için Arapça öğrendiğini belirtmektedir. Hakikaten İbn Sina ve Fârâbî'nin ölümünden bir müddet sonra, Yusuf Has Hacip 1070 yılları içinde "kutadgu Bilig" adlı eserini Türkçe olarak yazmıştır. Alman dili âlimi Otto Alberts, İbn Sina'nın yaşadığı muhitte, yani Türkistan ve Horasan'da yaşayan ve İbn Sina öldüğünde yirmi yaşlarında olması gereken Yusuf Has Hâcibi, İbn Sina'nın öğrencisi olarak gösterir. Kutadgu Bilig adlı Türkçe eserinde hocası İbn Sina'nın tesirleri barizdir. Böylece Fârâbî, İbn Sina, ve Yusuf Has Hacip arasındaki köprü, Türk kültür tarihi açısından büyük bir önem arz etmektedir (17)

Bu sebeple onun eserlerini Arapça yazmasına dayanarak Türk olmadığını söylemek mümkün değildir. Tıpkı batıda millî lisanlar teşekkül etmeden önce düşünürlerin ve yazarların kültür ve bilim dili olan latinceyi kullanmalarına bakarak onların İtalyan veya Latin olduklarını söylemenin imkânsızlığı gibidir. Hakeza İbn Memun (Moise ben Memun), (1135-1204) Yahudi asıllı bir filozof olmasına rağmen eserlerini Arapça yazmıştır. Aynı şekilde Sigmunt Freud'un eserlerini Almanca yazması onun Yahudi olduğu gerçeğini değiştirmez. Şu da ilave edilmelidir ki, Mevlana Celaleddin Rumî'nin farsça olarak:

Aslen Türk-est

Eğerci bindü gûyem,

Yani Türkçe manasıyla "Farsça yazsam da aslim Türktür" dediği gibi İbn Sina'nın eserlerini o zamanların ilim ve sanat lisanı Arapça ve Farsça yazması onun Türk olmasına karşı bir delil ola-

rak gösterilemez (18) Ayrıca Ali Emiri kütüphanesinde bulunan İbn Sina'ya ait Türkçe şiir (19). ve İbn Sina'nın Hemedan'daki eski türbesinden yeni anıtkabirine taşınırken kafatasından çekilen fotoğrafların antropolojik incelemesi sonucu onun Arap veya İran ırkına değil Türk ırkına ait olduğunu göstermektedir (20).

Farâbî gibi o da "meşşâî" geleneğe bağlı bir filozoftur. Meşşâîlik, Aristo (384-322) culuk (peripatosculuk) anlamına gelmektedir. Meşşâîlik üzerinde tamamen Aristo etkisinin bulunduğunu söylemek hata olur. Bu felsefî sistem üzerinde yalnızca Aristo değil, aynı zamanda Platon (422-347) ve Plotinus (206-270) etkileri de bulunmaktaydı. Kaldı ki, İbn Sina ve diğer meşşâî düşünürlerde, Aristo etkisi sadece metodoloji bakımındandır. Problemlere verilen cevaplar ve ulaşılan sonuçlar tamamen farklıdır. Ebu Yakup el-Kindî (öl. 873) Meşşâîliğin kurucusu olarak bilinir. Sistemleştiren Farabî'dir. İbn Sina felsefesi, Farabi felsefesinin daha geniş bir perspektif ve zengin bir literatürle incelenmiş şeklidir.

O, felsefeyi nazari (teorik) ve amelî (pratik) olmak üzere ikiye ayırır. Amelî kısım ahlâka ilişkindir. Teorik ilimler aşağıdan yukarıya bir yükselişle fizik, matematik ve metafizik'i teşkil ederler. Fizik'in konusu zihinde ve dış dünyada maddeye muhtaçtır. Onun için bu ilme aşağı ilim (el-ilm el-efsel) denir. Matematik'in konusu zihinde maddeye muhtaç olmayıp, ancak dış dünyada maddeye muhtaçtır. Bundan dolayı orta ilim (el-ilm el-evsat) adını alır. Me-

Katdugu Bilig adlı Türkçe eserde İbn Sina'nın tesiri barizdir. Böylece, Farabi, İbn Sina ve Yusuf Has Hacip arasındaki köprü, Türk Kültür tarih açısından büyük önem arz etmektedir.

tafiziğin konusu, zihinde ve dış dünyada maddeye muhtaç olmayan, maddeden soyutlanmış "Mutlak Varlık"tır ki, bu sebeple bu ilme el-ilm el-Âla (Yüksek İlim) adı verilir (21) O bir varlık filozofudur. Bunun için de varlığa bakış perspektifi, İslâm inançları çerçevesinde olacaktır. Varlık fikri, duyu tecrübesi olmadan elde edilebilir. İnsan ruhu varlığı kavrayacak bir şekilde yapıldığından elbette ona ulaşacaktır. Bütün duyu organlarında soyutlanmış bir "Uçan Adam" dış dünya hakkında herhangi bir hüküm vermesede kendi varlığını doğrulayacaktır (22).

Onun sisteminde Varlık, mutlak ve mümkün olmak üzere ikiye ayrılır. Varlıkta üçüncü bir şıkka imkân yoktur. Eğer varlık için varolma özelliği zorunlu bir nitelikse o, gerçek varlık yani kendi özülle vacip'tir. Varolmak için kendi dışında herhangi bir şeye ihtiyacı yoktur. "Varlığı kendisi ile kaimdir" Yani varlığı ve mahiyeti birdir. Varlık var, fakat varlığı zorunlu değilse mümkün varlıktır. O, mahiyeti ve varlığı biraraya gelerek fiilen varolandır.

Şüphesiz ki onun hayatında ve felsefesinde doldurulması gereken boşlukların mevcudiyeti aşikârdır. Fakat İbn Sina felsefesinin bütünü üzerinde araştırma böyle bir çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Şifa adlı felsefî eseri, Aristo'nun Metafizik adlı eserinden daha önce Batı'ya ulaşmıştır. Ortaçağın birçok düşünürü, (Roger Bacon ve St. Thomas gibi) ondan direkt ya da dolaylı olarak etkilenmişlerdir. Onun "Kanun" adlı kitabı defalarca latinceye tercüme edilmiş ve yayımlanmıştır. "Kanun" matbaanın icadını müteakip, İncil'den sonra en fazla basılan kitap ünvanını kazanmıştır (23). Bu kitap 1930'lu yıllarda İngilizce'ye, 1954-60 yılları arasında beş cilt olarak Rusça'ya, çevrilmiştir. Özbek SSCB Bilimler Akademisi, İbn Sina'nın tıbbı ilişkin bu kitabını 15 cilt halinde Rus ve Özbek dillerinde yayımlamaktadırlar (24). Fakat ne yazık ki, doğumunun üzerinden bin yıl geçmiş olmasına rağmen etkileri ile günümüze kadar uzanan bu büyük mütefekkin eserleri Türkçe'ye yani onun anadiline tercüme edilmiş değildir.

KAYNAKÇA

- 1- İbn Sina'nın "el-Kânun Fit-tıbb (Tıbbın Kanunu) adlı eseri Latinceye "Liber de Cano" başlığı altında tercüme edilmiştir.
- 2- Arslan Terzioğlu, İbn Sina'nın Tebabeti ve Avrupa'ya Tesiri, İbn Sina'ya Armağan (T.T.K, Ankara 1984) s. 42
- 3- İbhâr el-Ulema adlı klasik kaynak yazarı Kıfî (öl. 1248); "İbn Sina için el-Şeyh el-Reis ünvanını kullandım, çünkü İbn Sina'ya verilen bu ünvan onun isminden daha meşhurdur" der. (M. Naci Bolay İbn Sina, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.2)
- 4- A.M. Goichon, La Philosophie d'Avicenne et Son Influence En Europe Médiévale; İbn Sina Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki etkileri, terc. İsmail Yakıt, Doguş Yayınları, İstanbul, 1986) s. 134
- 5- Süheyl Ünver, İbn Sina'nın Aforizması Hakkında, İbn Sina'ya Armağan İçinde) s. 43
- 6- Nihat Keklik, Türk-İslâm Filozofu İbn Sina (980-1037) Hayatı ve Eserleri, (Felsefe Arşivi Sayı: 22-23, İstanbul, 1981) s. 8 ve 44 arası.
- 7- İdareci olarak Tasarruf alanında vazife görmekteydi.
- 8- N. Keklik, a. g. m. s. 12.
- 9- A.g.m, s. 13
- 10- Aydın Sayılı, İbn Sina ve Bin yıllık Yaşamın Dile Getirdikleri, (İbn Sina'ya Armağan İçinde) s. 4.
- 11- Gazzalî, Tehafüt el-Felasife (Filozofların Tutarsızlığı) adlı eserinde Farabi ve İbn Sina'nın felsefesinin üç noktada küfre düştüğünü söyler. Bunlar:
 - a- Âlemin ezeli olduğunu söylemeleri,
 - b- Ölümden sonra cismâni dirilmeyi inkâr etmeleri,
 - c- Allah'ın cüz'ileri bilememesi.
- 12- Gazzalî, tehafüt el-Felasife, terc. Bekir Karlığa, Sunuş lazısı, s. XVIII, (İstanbul, 1981)
- 13- N. Keklik, A.g.m, s. 28-34
- 14- A.g.m, s. 44
- 15- A.g.m, aynı yer.
- 16- Nihat Keklik, a.g.m, s. 16
- 17- Arslan Terzioğlu, Şimdiye Kadar Bilinmeyen Bir İbn Sina Portresi ile Yeni Bulunan Bazı Belgeler ve Son Araştırmalar Işığında İbn Sina'nın Türklüğü Meselesi, (Ulusal İbn Sina Sempozyumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984) s. 32
- 18- A.g.m, s. 33
- 19- A.g.m, s. 32 Arslan Terzioğlunun verdiği bilgiye göre bu şiir Ali Emiri Kütüphanesinde 685 no'lu yazma eserde varak 219 a'da bulunmaktadır.
- 20- A.g.m, s. 33, Ayrıca bkz. Şevket Aziz Kansu, İbn Sina'nın Başının Morfolojisi Üzerine Bir Gözlem, (İbn Sina'ya Armağan İçinde)
- 21- İ. Hakkı İzmirtî, İslâm'da Felsefe Cereyanları, (Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1930) Sayı, 15; s. 26
- 22- A.M.Goichon, a.g.e, s. 44.

Fakat yeñi üyge köçib ötişleriden aldın hali begâne cây begâne âdem begâne ürf-âdetlerge könikişge ülgürmegen Tatiyana Sergeyevneni kekseler koyarda-koymay müsülmân dinige kabul etişdi v uña Özbekçe üst-baş kiydirişdi. Lekin şörlik hatın heç kimge hattâ ferzen dlerige hem sezdirme, her küni tünde öz hücreni burçağığa yaşarib koyğan bütge çokınar edi.

Tatiyana Sergeyevneni köçirib kelgeni üçünmi yahud: “Unı kıynamañlar, öz dinide kalsın, beçâre” degeni üçünmi, Boranbekni el: “Boran orıs”, deb atay başladı.

Üyleñenleriden beri Boranbek hem, Kahramânbek hem medreselrge barmay koyışgendi. Kettebâğ kekseleri keñeşib, Cizzah beklığı bilen maslahatlaşğan hâlde Kahramânbekni (karnını köteralmay kalğan kazı ornığa) kazı Boranbekni (ilan çakıb ölgen tağbegi ornığa) tağbegi kılıb tayınladılar. Este-sekin Kahramânbekde kibr-havâ peydâ boldı; u semirib, karın koydı. Boranbek ese yanada azdı, ihçamlaşdı. U tağdağı yavvâyı hayvân, perrende, dâv-derahtların muhâfaza etiş hemde köpeytiriş üçün tınmayh cân köydirerdi. Uña Alişer, Azametler yardım berib yürerdiler.

Boranbek işge astâydil kirişib ketgeniden, âdemlerge kem koşılar, hattâ sevimli hâtını bilen hem yazılıb gepleşalmas edi. Tağdan kaç, ba’zan tünde kaytardı. Reyhân avkatlanmay, uhlamay, közleri dört bolıb, erini küter, u kelişi bilen aldığa peşvâz çıkar, unıñ boynığa erçelenib âsiler, yüz-koliğa suv kuyar ve soñ birge-birge avkatlanışar edi. Reyhân Boranbekke sıra zârlanmasdı. U yahşı ve tedbirli âilede terbiye tapğandı.

Ammâ yıllar epkini Reyhânıñ sabr-kâsesinigine- kudretlerge toldırıp bardı. U eri işlen keç kaytğan bir tünde:

-Begim, men nazarıñızdan kalayatğanğa ohşaymen, -degenini özi hem sezme, kaldı.

Boranbek Alişer, Azametler bilen birge tağda yanğak, ırğay erçe katranğı, sedalar sanını köpeytirişeyatgenini huda-behude hayvânı perrendelerni atışayatğan kimselerge karşı küreşeyatgenini aytıb, özini aklamadı. U indemeygine hatınını harğıy bağırığa alıb, saçını, yüzini siledi ve soñ:

-Keçir, cânım, -dedi. -Keçir, meni.

Erkeleşlerden Reyhânıñ köñli boşab, yığladı, ünsizgine yığladı Bunâ, kısman erge tekkenige üç yıl bolsa-da hanuzgeçe tuğmayatgeni hem sebeb boldı.

Ferzendspizlik- ayâl köñlini yarımta kılıb koyarken

Bâre-bâre Reyhân kaynana, kaynatası, eri, hattâ erzugülü Kâdirbeklerniñ her söziyü hattı-hareketlerinden öziçe ma'nâ ahtaradığan, kaş-kavaklarığa karaydığan âdet çıkardı.

Bunu Boranbek sezer, bir kezleri minilmegen samannı esletgen Reyhânı, endi muñlı, müştiper bolıb kalğanıdan eziler, soñ nâgehânda, Annam esleb... Reyhânıñ köñlini köterer edi:

-Köp kayğuraverme, cânım. Turmuş korğanlarığa on-on beş yıllar ötib hem tukkanlar bar. Hali yaşmız, ferzend köremiz. Kızlarımız señe, oğullarımız meñe ohşaş boladı!

-Hüdâ hahlasa, deb aytıñ, begim.

-Hüda hahlasa cânım, hüdâ hahlasa!

Bunday anlarda Reyhânıñ yüz-közleri yanar kızlık peytleridegidey yaşnab, ya şarıb keter edi. Bundan Boranbekniñ özi hem çeksiz kuvanar edi.

Huddı şunday kezlerde u Emir Temurniñ ma'lûm lâyiha esâsında yaratğan "Bağı nakşı cehân", "Bağı dilküşâ", "Bâğı çınar" kebi çorbağlarını esledi ve özide hem bir bağ yaratış fikri tuğıldı. U ançadan beri kirmey koyğan öz şahsiy kütübhanesiden Fâzıl hırâviyniñ "Dehkâncilik ilmi ve ekin ekiş yorıkları" degen kitâbını ahtarab taptı. Bu âlimniñ eserleri bilen maslahatlarıdan Emir Temur hem fâydalanıñını bilirdi u.

Boranbek kitâbnı sinçikleb akıb örgendi. Soñ ilâcı barıça kadimiy kâidege riâya etgen hemde öz imkâniyatı coğrafiya şerâitlerini hisâbğa alğan hâlde tepe üstige câylaşğan üyleri yukarısığa küzdeyak çarbâğ yaratışğa kirişdi. U seherleri, keçkurunları (kündüzi tağda işlerdi) kaş hökiz koşılğan âmaâçda koyıb-pışıb yer heyder, uña Rahmet Pâlvân, Kudret tegirmançı, Hâlbek urıs (endi unı el Tatiyana Sergeyevnege üylengenini için Hâlbek urıs, deb atardı.) Humâr yığıçı, Reyhân, Tatiyana Sergeyevne, Alışer, Ârzüggül, Ra'nâ Azametler üzlüksiz yardım berib baradılar.

Şübhesiz, her tamanlama küçli âdemni el hürmet etedi. Bırak diliniñ karanğı burnağıda uña nisbeten köralmaslık uçkunı hem boladı. Bunu unıñ zi hem gâh sezib, gâh sezmeydi. Ammâ her tamanlama küçli âdeminiñ başığa iş tüşse, u kandaydır derecede sevinedi. Negekher tamanlama küçli âdem u çıkılmağan çokkiğa çıkkanda...

Mana, Boranbekniñ Temurçesige bağ kurayatğanı hem kışlakda ot alay deb turğan geplerge sebeb boldı:

-Leylekniñ yürüşini kılamen deb, çumçukniñ putı yırtılıptı...

-Hâcıkız kimge, nimege munça teşviş kıluyattı?..

Bu ve buña ohşaş pıçıñlar koşılıb-çatılıb yetib keler, Rahmet Pâlvânıñ mağrur başı egiler... Humâr yığıçı yum-yum yığlar... Reyhân erteyukeç: "Bir ferzend bergin hudâyım!..", deb yalvarar edi.

İnsân öz ağırlığını özi köterib yüredi. Aks hâlde öz ata-anasığa hem artıçalık kıladı. Şunıñ için insân özini başkalardan köprak oylaydı, özige köprak öziniñ cânı açıydı. Eger unıñ başığa birar külfet tüşse, hemmeden hem köp, u öz yağığa özi kavruladı. Huddı şunday Boranbek bütün derd-elemini içige yutar edi. Aynıksa "Hâcıkız", degen gep yürekke sançılğan pıçakdek unıñ cân-cânıdan ötib ketgen edi. Bırak u hatını tuğmağunça "Hacıkız" emesligige heç kimni iştantalmas edi. Enneden ferzendli bolğanını ese kaysı yüz bilen hem aytardı.

Keyin-keyin Boranbek "İş köpeyip ketti" bahânesi bilen tağda tüneb kalandığan âdet çıkardı. Toğrısı üyge kelişge, hatını ve ata-anasınıñ hazin çehrelerini köriş hem de nâletci geplerini eşiştirge unıñ yüregi beziller edi.

“Özbek küçün hemme derdden hem ferzendsizlik derdi ağır eken, -derdi öz-özige elem bilen Boranbek. -Bizni oylay -oylay enemniñ közi hıralaşdı... Atam aceb keselige çalındı... Endi ular emin-erkin yuralmay, elniñ oyın külgilerige aralaşalmay kalışdı:...”

El içide ularğa açınanlar hem bar edi. Aynıksa Kudret tegirmanni bilen Tatıyana Sergeyevne yürekleriden kayğurardılar. Bırak rahm-şefkatler hem ularğa melâl kelerdi.

Boranbek atası kebi ançadan buyan mehmândârçılıkla barımay koyğandı. Barsa, elbette, “Kâse tegide nim kâse” geplerden bolardı. Bundan unıñ dili huftân balıb, üyige kaytırdı.

Bu sefer unı âilesi bilen Kahramân kâzı (endi unı hemme Kahramân kâzı deb atardı) tekli etdi.

Boranbek: «*ıstımam bar*», degen bahâneni kıldı.

- Buhârâ-yı şerifden şehribânunun ata-anası bilen karındaşları kelişdi, barımasanız bolımaydı, hem köngil yazıb kelesiz. -deb Kahramân kazı kat'iy turdı.

Unı Humârhânım kuvvetledi:

- Barakal, oğlım, kıyametli dostınnıkige barıma san, kimnikige barısan.

- Pâlvân atam bilen öziniz hem teşrif buyurışını unutman, enecan, -dedi Kahramân kazı memnun ahengde.

- Elbette-de, balam. -Humârhânım sınık cılmaydı.

Boranbek hatını hem de ata-anası bilen tün kuşları kıkırıp, körşepelekler uça başlağanda dostınnıkige barışdı. Hali yaz hüküm sürse hem hava salkın edi. Bu -erkekleri bağ töridagi süride emes, mehmânhanede otırışğa mecbur etdi. Hatın-halac bolsa Şehri bânunun kelinlik hücrelerini egelledi.

Erkekler çar hükümeti askerleri Taşkentge yakınlaşıp kalğani, ayallar gözel takınçaklar hakıda suhbetleşerken, dereze tağlarıda oğıl-kızçalar kıykırıp oynardılar. Boranbek heç kimge sezdirmeden ularğa ka.ab-karab koyar ve iç-içiden horsınar edi.

Bu esnada Reyhannın başıdan elemli öyler keçmakda edi: «*E, hüdâ, nahat ferzendsiz ötsek! Ahir, başkalardan kayerimiz kem?! Bizden keyin turmuş kurğanlar hem uvalı-çuvalı bolıb ketişdi. Hatta Hâlbek ağa hem Tatıyana çeçemden bir oğıl, ikki kız kördi. Meyli meni yaman körgin, hüdâ. Amma yerimge, ata-anamğa rahm etgin! Belki, ecreşsek, her ikkavımız hem bahtımızni taparmız. Yok, dünyada mene yerimden başka heç kim kerekmes! Balık suvsız yaşılmağanıdek, men usız yaşalmaymen!*»

Şu peyt hânege Kahramânbeğnin ikki yaşar ağılçası -Tolkinbek çinkırıp yığlab kirdi. Unın üsti-başı çan edi. Eftiden u taşğa çalışıp yıkılğan ya ekeleriden keltek yegen edi. Anası unı bağırığa basıb, avutışğa tüşdi:

- Yığlama, kozıçağım, yığlama.

Ana erkeleşeriden balanın öpkesi toldı, endi u horsınıb-horsınıb, hıkıllab yağlaşğa ötdi.

- Mene ber oğlınnemni, -Şahlâbânı neveresige nisbeten kızı- Şehribânığa rahmi kelgendey undan Tolkinbekni alıb, unın menleyiden, başıdan, karnıdan öpdi.

- Kan tartadı-da kudağay,- dedi Kahramânbeğnin anası Aygül Hanım balanı kızğanganday reşk cereleş heves bilen. -Kan tartadıda,- deye tekrarladı u. -Sizden botalağım yatsıramadı.

- Öz enesiden begânesireydimi... - Şahlâbânı balanı erkeledi.

Hemme negedir, beihtiyâr, Reyhan bilen Humarhanımğa yüzlendi. Kaynana-kelin zormazorakülceyişdi. Bırak Reyhannın hem, Humârkânımın hem könilleri muzlab, reng-royları murda tüşige kirdi.

Huddı şu dakikada erkekler otırışğan mehmânhanede derezesi közige sigir cunıdan yasalgan kaptak kelib urıldı. Aynı parçalanıb sındı.

- Kızığarlar! -oşkırb ornıdan kozğaldı Kudret tegirmançı.

- Koyın, kuda baladık bazar-da, deye unın tirsegiden tartdı. Hacı A'lâ. U Boranbekinin ferzendsizligiden habersiz edi. Âdemler yer tegiden Rahmet Palvan bilen Boranbekke karab, cımıldılar. Ata-bala yer çizib kaldılar. Alkındı beşeer, dükki peşâne, sümek burun Nur-bez (aslı atı Hurmet bolıb, unı el şunday atardı.) ciyeninin tirsegige ma'nalı türtdi. Onğar palvan negedir kızarıb ket-

di, amma toğasığa karamadı.

Nur-heznin özi Tuyataş kışlağında yaşardı. U anğar oğrığa tağa bolış bilen birge paçça hem edi. U-nın Karasaç ismli apaçasından ferzend körmegeç, Nur-hez karındaşuruğları bilen maslahatlaşğan halde Kahramanbeknin Senem degen sinlisige öylendi. Azgine vakt ötmey undan kızıl boldı. Aslıda bu nârasıda Ergeş oğrıdan bolıb, anasının karnıda kelgen edi. Bunı el, hatta unın ata-anası-yu Onğar Palvan hem biler edi. Nur-heznin özi ese özini heç nersedan habersiz kişidey tutardı. U her devrede «*Hüdâğa şükr*», *kız bolsayam ferzendimiz bar, turnakka zâr öteyatğanlar az mı?!*» deb çaynalğanı-çaynalğan edi. Bu koş hatınlı mahluknın bir kızılı bolgenige hem on yıldan aşğan edi. Nur-hez ciyeni tüfeyli Boranbekke kek saklab yürerdi. Aynıksa, bu, Miriškâr kışlağında yaşavçı Dostbeknin ülken toyıda yakal sezilgen edi. Dostbek üyleri üstidegi-tağ tepesindegi Korukyalpak deb atalmış tekislikde bir hafta köpkeri bergen edi. Unda yüzleb çevendâzlar katnaşğan bolıb, esâsiy savrınlarını Boranbek alğan edi. Şunda Nur-hez elemige çıdalway Boranbekni arka-varatıdan ayıb alğan edi:

- Küçini megeçinige sarflamağanıdan keyin bordakığa bakılayatğan hökizdek küçeyibketedi-de. Bundakda Boran orıs yutmay, ciyeni yutsın mı?!

Bundan Miriškâr aksakalı Sarı ağa cünbüşge keldi:

- Dünyada şunday kimseler bar, ular en pâkize âdemlerini hem bulğaydılar, -dedi tep tartmay. -Özi küçli kişilerin düşmanları hem köp bolarken-de. Ya, perverdigâr, hattâ ularnı en yakın dostları hem kandaydır derecede köralmaydılar.

- Bar gepni ayttım-koydım-da, miriškârlık aksaka!.

Nur-hez «*Mirişkârlı aksakal*» degen gepnitahkiramuz bir tarzda aytdikim, bu Sarı ağadan hem köre unın bolası-Tirkeç Pâlvânğa ağır battı. Dev kelbetli bu yigit kınğırlikni körse gazabını içige yutalmaydıgenler taifesiden edi:

- Evvel hatınlarınğa piçin atışnı üyrensen cakşı bolarmıdı, Nur... -Tirkeç Pâlvân «*Hezelek*» sözini aytışdan özini bazur tıydı. -Özi hemişe pelid âdemler aktı kara deb körsetişge urınadılar. Bilmedim, ular muttahamlik kılıb, lezzet aladılar mı?! -U Ergeş oğrığa: «*Bapladı mı?*», degendey karab koydı.

U, bunı sezse hem sezmegece aldı, kulaklarığa kadar buralıb-buralıb örlegen moylavı uçlarını çınçalaklarında âsâyişte buraşda devâm etdi. Bu tünd yüzli, savuk közli berzenin «*Ergeş oğrı*» deyilişge sebeb-u eşeddiy mal oğrısı edi. Bunun için u köp zindânğa tüşgen, köp keltek, pıçaklar egen edi. Bırak unı bu yoldan heç kanday küç kaytaralmadı. Fakat yaşı altmışnı karalab, nevereli bolgendegine «*âdeti*» ni terk etdi. Şunda hem u «*Bükrini gör tüzetedi*», degendek kulay peyt tapıb, biravnın at, eşek, sigirlerini pana caylarğa köçirib bağlab koyar, koy-kozlarını özinikige koşıb alar, egesi cığı-bıyran bolıb kelgende ese: «*Mene şu dâdlaşın yakadı... - derdi hahalab külib. - Amma, ciğer, malınnı başımğa uramen mi, özimnikini eplalmayattımen*»

Köp erkeklerdeki Ergeş oğrı gözel ayallarığa öç edi. Şundan mı, unı özi tuğılıb-ösgen Narvan, hatta Şâhusmân, Uzunbulak, Öget, Karaabdal, Gereşe, Nekrut, Koytaş, Uçma, Sefarâta, Karataş kışlakları ahalileri hem huş körişmes, otırışlarığa hem çakıraverişmes edi.

U Kudret tegirmançının tonğıç kızı-Taşgölge üylenen edi. Taşgölnin sinlisi-Senem vakti-vakti bilen apaçasını körgeni kelib turar edi. Şu kezlerde bu gözel kızça öziden ottız bir yaş kette bolğan, hemmeyağın cün başğan, hünük ve dağal âdemni sevib kalğan hâlde una yerge çıkışğa könil bergen edi. Senemnin bu kılmasıdan hemme hayretlenen ve una nefret yağdırğan edi. Senemge bularnı heç kaygısı, hatta süyümlü apaçasının âhu nâleleri hem te'sir küçini ötkezalmagen edi. Ergeş oğrı bolsa yaşı kaytataygen bir peyde ilk merte dünyada muhabbet degen uluğ küç barlığığa işanğan ve yaş kıznı kattık sevib kalğan edi. Kudret tegirmançılar ailesi el arasında başlarını köterib yuralmay kalışganda, buna Kahramanbek devâ tapğan: sinlisinin ayak-kolını bağlab, Nur-hezge berib yubargan edi.

Mana, hazır Nur-hez Kahramanbeklernikide yayrab otırıptı. Aynıksa una Hâcı A'lânın gepi cân bağışladı: ciyeninin öçini alışga kulay vaziyet tuğıldı:

- Toğrı aytdınız, damla. -Nur-hez Hâcı A'lâğa müşük közlerini tikdi. -Babalar: «*Balalık uy bazar, balasız üy mâzâr*», deb beciz aytağanlar.

Devre muzğa aylandı. Nur-hez gepi Boranbekke kanday te'sir etgenini biliş için karamakçı boldı-yu, yüregi dav bermedi. U özini heç nimedan habersiz ve hâtırcem kişi kıyafesige salsa hem

âvâzı barmakları kaltırayatgeni sezilib turardı.

- Menimçe, içimizde ferzendsiz âdem bolmasa kerek, -Nur-hez sarğış moylav-sakalını sileb, tamağını kırdıy. -Biznin Tuyataşda Turdı, Taşhan degen bedevlet er-hatın bolgucıedi. Hüdâ ularnı ferzenden kışğandı. Yaşı kaytavergeç, Turdı şörlük yum-yum yığlab, derdini yarar edi: «*Kanı edi bir ferzend körsek, cigerlerim?! Evvelâ Hüdâ körsetmesin, mebâda perverdigâr unı bizden köp körib, ikki künligide yulıb ketgüdek bolsa, takdirimizge, he, aççık takdirimizge ten bererdik, cigerlerim!... Ahir, şunda âdemler: «Turdı bilen Taşhan ferzend körışipti. Amma beçârelerin peşâneleri şör eken: tileb algen yalgızları ikki kün yaşab, kaza kılıptı», degen gepni aytışmas mıdı? Aytışardı, cigerlerim, aytışardı. Şunday takdirde hem men dünyadan tinçgine köz yumardım! Ah, peşânem şör eken, ah!...»*, deb. Turdı peşânesige müştleb yığlardı.

- Bes, tağa! -dedi titreb Onğar oğrı. -Ağzım bar deb her nimeni gepireveresiz mi?!

Nur-hez ciyenige acebleniş bilen birge homrayıb karadı. Devrege tağday ağır sükünet çökdi. Şundan son gep-gepge kavuşmadı.

- Dostım!-dedi Kahraman kâzı küzetiş peytide Boranbekni bir çetge tartıb. -Könlinizge alsanız hem, aytışğa mecburmen, bu menin dostlık borçım: hemmeyağı tilleden bolsayam kayıb yubarın... Ya üstige hatın alın. Adem degen bu dünyağa ferzend arttırış üçün, ularnın râhatını köriş üçün, zürriyet kaldırış üçün keledi.

- Kahramanbek, bes!

Kahraman kazı nasihatini devam ettirmekçi edi, bırak Boranbeknin evzâyı buzılğanını, zorbezor özini basıb turğanını hemde unın bir sözli ekenini hisâbğa alıb, tilini tiydi.

Şundan on bir kün ötgeç, tanda, Boranbekni çal-kempir ortağa aldı:

- Közimiz açığıda nevere körişni isteymiz, balam, -deb gep başladı Humarhanım. -Reyhan aynı yaman demeymiz, u hemme işni epleydi, hemme işni özi bilib kıladı. Ammâ, balam, hâtın kişi min zükkâ bolsayam, toğmasa... Atan bilen oylaşıb körib, sene, balam Reyhan aydan hem sülüb kallığ tapıb koydık. Unın öziyem, anasıyem seni köp yaktıradı... Hatının bilen maslahatlaş, tüşüntir, ikkavın bir yeçimge kelinler, bolmasa özlerinni-özlerin yeb koyasızlar.

- Boranbeknin tiyrek akılı gep merhum tagası -Uygakbeknin kızıRa'nâ hakıda keteyatgenini fehmededi. Ra'nâ rastdan hem sülüb, âdâb-ahlakda hem benzer edi. Unda tabiiy gözellik bilen ruhiy gözellik birleşib ketgen ediki, bu her kanday nâzenin kızda hem reşk uygatardı. Una üzlüksiz savçı keler, u heç birige ünemes edi. Tatıyana Sergeyevne hem kızının re'yige karşı barmasdı. Barğanda hem uddasından çıkmas edi. Bu zekâvatlı kız anasını kaçalık sevmesin, özünün erkin fe'lige zıd işni olsa olardı ki, kılmas edi. Ra'nağa Boranbeknin nigahı tüşüşü bilen u tandırdan endi üzilgen şırmay nanday kızarıb keter, derhal özini çetge tartar, bundan Boranbek: «*Tagamınun kızı bola turıb, nege özini alıb kaçadı?*», deb teccüblener edi.

- Belki ayb özimdedir, ana, -oyley-oyley isançlı bahane tapdı Boranbek. - Şundak eken, tağın bir güldek kızın ümrini hazan et-makdan ne fayda?.. Bu hakda tağın gep açıb, oğlınızın dilini huf-tan kılmassız, deb oyley men, anacan.

Çal-kempir: «*Endi nime boldı?*» degendey bir-birge tikilib kalışdı.

- Yanayam oylaş köp, balam, -dedi boşaşıb Humarhanım nâilac bir ahengde. - Atan bilen men bahtlı bolışını isteymiz-de, balacanım!

Bütün gep devamıda Rahmet Palvan lamlım demedi. Fakat ötkir közleri bilen oğlıdagi keçinmelerini közetib turdu. Lekin u hemme gepni Humarhanımın ağzığa «*pişirib salıb koyğanı*» körinib turardı.

Yukarıdagi gepler Reyhanın hem kulağığa yetmey kalmadı. U takdiriden, peşanesi şörligiden nalıb yığladı, ezilib, küyib, yığladı. Alhal bir tünde, hire şam yaruğıda, töşekde erige yarıldı:

- Ayb mende, begim. Başkağa oylansanız, ferzend körersiz... Endi, men razımen, oylanın. Siz bahtlı bolsanız, men bahtlı bolamen, begim. Sizlernin ferzendlerin, menin ferzendlerim boladı, men ularnı ak yuvıb, ak taraymen. Sizlerge ümr boyı çörilik kılamen, begim!

Reyhan yum-yum akayatğan köz yaşlarını yaşırış hemde bakırıp yağlab yubarmaslık üçün yüzini yastıkka mahkem basdı. Bırak öpkesi derdelemlerge tolub ketgeniden yelkesi be aram köterilib tüşerdi. boranbeknin könli veyrân bolıb, közlerige halka-halka yaş kalkıdı. Reyhanını, bir kezler örgetib bolmaydığan samannı esletgüvçi Reyhanını özige karatıb, unın yüz-közlerini arttı, kaş ve saçlarını siledi, öpdü, mehr bilen öpdü. Son:

- Yiğlama, Reyhan yiğlama canım, -dedi piçirleb. -Men seni burungıdan hem artık sevemen! Sen özinni sıra har kılma, mağrur bol, huddi evvelgidek mağrur bol, canım! Mene senden başka heç kim kerekmes! Men dünyada yalnız seni sevemen! Yalnız seni!

Ular kızgın kavuşdılar.

Reyhan hammamda yuvındı, Boranbek öz âdetige köre kap-kara tün koynıda, çekelek zârlarını aralab akayatğan sayda muzdek suvğa mırıkıb çömildi. Son er-hatın ellemehelgeçe cimgine yatışdı. Negedir her ikkavının hem közige uyku kelmes edi.

- Esimge tüşgen sayın elem kıladı, begem, -nihâyet Reyhannın dilidegi tilige taşdı. - Enem bilen atamdan hafa emesmen. Ularnın orınlarında başka ata-analar bolğanda hem şu gepni aytışardı, aytışardığıne emes, kelinlerini kuvıb, oğullarını özgege üylentirişerdi. Men enem bilen atamnı yahşı köremen. Men siznin yüz-közüniz üçün aytayatğanım yok. Amma dostınızın gepi can-canımdan ötib keteyattı. Hafa bolman-u, ve una:

«Kaçan kelerken, cöremiz?- deb gep başğan edi. -Siz u bilen bahtlımısunız? İşkılıb bahtlı bolın-da! Mene, men edeşgen bende hem Tacik hatın bilen bir emelleb yaşayattımen-kü... Huda Kettebağ sülüvini nasib etmegen eken-de...»

- Bundak geplerni aytışğa uyalmaysız mi? -deb savuk cevap kaytarğan edi Reyhan. -Kalaverse, erkeksiz üyge nâmahremnin kelişi âdetimizge yat.

- Nazarımda, dostnın üyi-öz üyindey gep.

- Undakda toğrı kelib, toğrı ketin.

- Söz aksince tüşünseniz ne kılay?.. Ahir men saf könül âdemmen, yol-yolakay dostımın üyiden bir haber alıb ötey degen niyetde kirgendim, halas. Hayr!..

Reyhan bu geplerni erige aytmaqçı boldıyn, amma Kahraman kazının tanışından, erinin cehliden, ortada cencel çıkışından korkıb, tilini tiydi.

- Nege unı tilyağlama deysen? -dedi Boranbek mıyığıda külib.

Bu, Reyhanğa kandaydır derecede dalda berdi. U dilidegini tükib saldı:

- Közi yaman: kaçan meni körse, uyalmaynetmey, tikilgeni-tikilgen. Ğarköz, şumköz âdem u. Tevbe deb aytay, dünyadagi en sülöv kızğa uylansa hem barı bir una hıyanet etedi. U özini hemmeden artık, bilimden kılıb körsetişge urınadığan, aslıda puç hemde bekârar kişi. Açığını aytsam, begim, men cörenizden hem korkamen, hem nefretlenemen. Tevbe deb aytay, u sizge, fakat sizge emes, istegen âdemige hıyanet kılışdan taymaydı.

«Dünyadagi en sülöv kızğa uylansa barı bir una hıyanet kıladı», degen gep Boranbeknin hararetini aşırıp yubardı, a'zayı bedeniden ter çıkıb ketdi. Anna tüfeyli süyükli hatınığa hıyanet etgeni yadığa tüşgen edi, behtiyar Reyhandan közini alıb kaçdı: Nihayet:

- Aşırıvardın mi, deymen, Reyhan? -dedi gepi-gepige kavuşmay, çaynalıb. - Başkağa bilmedim-ü, Kahramanbek mene yamanlık sağınmas. Bundan taşkarı, men hatınımğa işanmasam bir künem u bilen yaşamasdım. Reyhan, senden yama bir bar ötinib soraymen, sen mene heç kaçan dostım-kü, dostım, begâneler hakıda hem yaman fikr aytma. Men senin hemme nersedden üstün turışını isteymen!

Reyhan indemey közini yumdı.

* * *

Yulduzlar söneyatgen mahalde Boranbek zencirli tağların en belend cayıda, kaysı bir zamanlarda, ana tabiat kudreti bilen yaralğan fazılman kolığa cönedi. U Yaşnarbulakka yetmesden üç atlıkka duç keldi.

Her sefer Boranbek begane âdemler bilen uçaşğanda gep aylanıb: «Hazır ular menden kaçan bar, kaçası oğul, kaçası kız?» deb soraşadı degen ayda yüregi beziller ve nâtanış kişilerden kaçar, özini hem, ularnı hem nâkulay ahvalğa salışını istemes edi. Hazır hem atlıklarğa selam berib, cedel ötmakçı edi, bırak yolavçılar unı tohtatdılar.

- Afv etesiz, oğlım, yanlışmasam, siz-biz yoklab keleyatgen yigitge ohşaysız? -deb müracaat kıldı kara at üstidegi kara sakal çözinçak yüz, sarğış köz kişi.

- Ehtimal, -Boranbek una seval nazarı bilen yüzlendi ve unı tanıgendey boldı. Birden esledi:

«Yavkaçtı ağa-kül bu- dedi içide. -Bundan on beş yıllar ilgeri Çelekten kaytatıyb, ünikiğe konıb ötgendik. Ança kartayıb kalıbtı. Çemesi ular kandaydır yumuş bilen dâvân aşıb, Narvan kışlağıdan keleyattı.»

- Siz, tağbegi -Boranbak emesmesiz, oğlim?- deb soradı karasakal. -Rahmet Palvanğa ohşab turıbsız-de.

- He, şundak, Yavkaçtı ağa,- deb cevap kaydardı Boranbek ularnın atlarığa kişneb telpineyatgen arğumağının cilavını tartarken.

Yavkaçtı ağanın yüz-közige teccüb ifadesi yayıldı: «*Men atanız-Rahmet Palvanğa ohşagen meşhur âdem bolmasam, meni kayerden tantysiz, atımnı kayerden bilesiz, oğlim?*» deb soramakçı boldı-yu, nâkolaylık sezdi. Bunun ornığa:

- Atanızğa tartğanğa ohşaysız,-dedi. Boranbeknin heybetli boyı-bastıyu öktek çehresige tikilib. -Belli, ata oğlı, aman bolın. Çalkempirlernin ahvali kandak? Tetik mi? Özinizem üylengen körenisiz, cucıklar çapkıllaşib yürüşibdi mi?

- Şü.. kr... yap... şı... -Boranbek duduklanıb cevap kaydardı ve rengi uçdı.

Undagi özgerişni Yavkaçtı ağa başkacça tüşüندی:

- Çal-kempir sağ mı özi? -deye şaşib soradı.

- Şükr, sağ-selâmet, -Boranbek özini bir kadar kolğa aldı ve kançalık aççık bolmasın, yana sevalga orın kaldırmaslık için ızdırab bilen dedi. -Şu, Yavkaçtı ağa, Hüdâ bizni ferzendden kışğan.

Yavkaçtı ağanın rengsiz çehresiden «*senemey sekkiz*», deb yubarganı için min puşayman bolayatgeni sezildi. Unın ikki hemrahi hem huddı şunday ahvalge tüşdi.

- Hafa bolman, oğlim, -dedi Yavkaçtı ağa özini ve özgelerni nâkulay ahvalden kutkarışğa intilib.

-Hali yaşsız, Hüdâ sizge köp oğıl- kızlar beredi.

Boranbek bunday sevalu nasihatlerni köp eşifgeniden yüz közide heç kaday özgeriş sezilmedi. Fakat:

- Rahmet, ağa, -dedi sınık bir ahengde. -Kanı, üyge yürinler,-u nâtanış atlar bilen iskeşib, yer tepineyatgen samanının cilavını tartdı. Bırak yoldan kaytgeni için könlige negedir ğaşlık çökdi.

Rahmet Palvan narvanliklerni açık çehre bilen karşı aldı. Mehmanhanede ular bilen bir az gürünleşgeç, sayğa endi, Kudret tegirmançığa koy soyışını tapşırđı ve özi atğa minib, takka, Caynak aşnesinikige kımızğa ketdi. Boranbek mehmanlar bilen yalğız kaldı. Yavkaçtı ağa gep başladı:

- Boranbek, oğlim, siz tağbegi bolgenden beri Yulduzlı binayıdey özgerdi, unın köp yan bağırlarını piste, badam, yanğak, katranğı, ırğay, sada, dulanazârlar egelledi. Endi oğlim, tödetöde alkarlaru gele-gele kekliklerni her önirde köriş mümkin.

- Toğrı.

Yavkaçtı ağanın gepini hemrahları tasdikleşdi.

- Kattıkkol, telebçen ekenliginiz dürüst, oğlim, -devam etdi. Yavkaçtı ağa. -Bırar derahtnı kırkışga, bırar canıvarnı atışga heç kimnin yüregi betlemeydi. -Evazığa kette tavan töleş kimge yakadı deysiz?..

- Amma ketteler bilen heç kimnin işi yok, ular ançayın könilhuşlikke av kılışadı, beazar canıvarlarını kıyratışadı, -deye Yavkaçtı ağanın Sarımsak degen hemrahi gepge aralaşdı. İngiçke, sarık yüzini kat-kat acın başğan, azğın, kemşik, avazı çıyıldak bu kişi bir nimedden heyecanlangenide közleri öz-öziden yumılıb-açılaverer edi.

- Şu gepinge koşılsa boladı, -dedi. Karşı çolak degen hemrahi. Hakikaten hem unın on ayağı bükilmes, koltıktayak ve hassede yürer, lekin sağlardan hem tez hareket kılar edi. Karşı çolaknın yüzü bir kadar tünd, asabiy edi. U her bir sözünü molcelge urışğa urınuvçı, körinışden serzerde, tedbirli ve kuvğa ohşardı. U gepini: - Balık başıdan sesiydi, -deye yekünledi.

Şu peyt Törtköznin kuyma zenciri kattık şakırlab kaldı. Boranbek: «*Birav keldi-yav*», deb sepçib turdı-da, taşkarığa çıkdı. Astane de Kahramanbek ilcayib turardı. Adetle tanış kişilerge yuvaş Törtköz Kahramanbekke kelgende «*tanını teskeri kiyerdi*». İt unın karasını körişi bilen ne sebebendir yer titib, can-cehdi bilen asmange sepçirdi.

- Şu itni özinizge el kılalmadınız-da, dostım, -deye Boranbek unı içkerige başladı.

Kahramanbek mehmanlar bilen hal-ahval soraşgaç, Boranbekke cevap kaydardı:

- Şu zamanda âdem-âdemge el bolmaydıyu it el bolarmıdı, azizim?

- Ortada burun bolmasa, u köz bu közni yeb koyarmış, -Karşı çolak kesetib mi yaçından mı Kahramanbekni ma'kullegen boldı.

- Şu künlerde, biz tamanda kadaydır çolak kaşkır peyda bolıb kaldı, -yana gep tizginini Yavkaçtı ağa aldı. -U bir töde bõrilerge yetekçi bolıb, tağda ya peştde yekkeyalğız keleyatgen kişilerge

teşleneyatti. Körgenlernin aytılarıça, çolak kaşkırnın on közi kör emiş, dümi bilen kulakları kırkılğan emiş.

Kahramanbeknin yüzi birden lav etib kızardı. U bu haletni yaşırışğa urınıb, badam, yangak mağızları bilen kara mayızdan bir sıkım alıb, üstme-üst ağızğa sala başladı. Bunı Boranbek sezdi ve: «Ança yıl mukaddem Akkay auçıdagi mukaddes katranğı yanığa çıkayatğanımızda, Kahramanbek bir böri balasının kulaklarını kesüvdi, -deb könliden ötkezdi. -Oşa emesmiken?... Oşanda rahmetl itağam una: «Çekki kılıbsız, inim, böri öçekişedigen mahluk», deb aytuvdı.

U Kahraman kazığa sınçkavlik bilen tikildi. Bırak, endi unın yüz-közedegi aniy bezavtalik sönib, orniğa evvelgi hatırcem haleti kaytğan edi. Yavkaçtı ağa ise una karağan köyi söylemakda edi:

- Oşa çalak kaşkırnı âdemler «Doltı böri», deb ateşmakda. Eşitgendirsizler, yakında u özinin yavuz tödesi bilen Cumadan keleyatgen ikki hemkişlağımız -Öriş bilen Kuralga taşlanğan. Örişni at-patı bilen yeb koyğan. Kural ğalamis ese şerigige karamay kaçıb kalğan...

Yavkaçtı ağaday bedevlet, abruli kişi una karab gepirgeniden ayrıça e'tibâr körsetgeniden Kahraman sevinde ve:

- Attan, attan! -deb koydı açınansıman.

Tünde, ziyafet kızığan mahalle Yavkaçtı ağa Boranbeknin kulağığa:

- Oğlım, bir salkınlab kelmeyimiz mi? -deb şivirledi.

- Meyli, Yavkaçtı ağa.

Ular açık havata çıkdılar. Âlem muzdek şebede, çekelekzâr şavkını, it hurışı, böri ulışı, tün kuşlarının kıkırıkları bilen limma-lim tolgan edi.

- Sizge bir-ikki ağız gepim bar, oğlım, -dedi Yavkaçtı ağa mehmanhaneden bir az uzaklaşgeç. - Sizge bu gepni aytışni öz burçım deb bilemen... Oğlım, kelinimiz bilen aziz-evliyalarğa barıb sığınıb kelinler. Hüdânın merhameti ken, «Al, kulım!... deb yubarsa aceb emes. Yana kelinimizni mullalarğa okıtsanız, tabiblerge körsetseniz, saydadan hali bolmaydı, deb oylaymen.

Bir gepni hadeb eşiteversen, u öz te'sir küçini yokatadı. Boranbek bunday maslahatğa kulak tuta-verib, könikib ketgendi. Bırak hazır Yavkaçtı ağanın öte samimiyligi unın ensesini kotırmadı.

Kışlak ehli, anası ve hatınını üzlüksiz kıstaviğa köre, u allakaçanlar Reyhan bilen şahımerdan, Nurata, Padşâta kebi mukaddes caylarını ziyafet kılğan edi. Hatınını tabiblerge hem körsetgen, ular devâlaş orniğa: «Reynannın puştı küyib ketgen» deb gep tarkatışğan edi. Mullalarga ese Boranbeknin könlü yok edi. Lekin hazır u: «Bunı Yavkaçtı ağağa aytışdan ne fayda, bekarga gep çözeledi», deb könliden keçirdi ve una kurukkına cevap kaydardı:

- Maslahatınız üçün rahmet, Yavkaçtı ağa. Hemme nerse vakti saati bilen boladı.

Yavkaçtı ağa «Boranbekke ağır batdı», deb oyladı ve mevzunı özgertirdi:

- Haberiniz bar, oğlım, çar hükümeti Türkistan, Evliyaata, Çimkentlerniyem basıb aldı. Endi Taşkenni veyran etedi, son bizlerge karab yüredi.

- Hemme yerde şu gep, Yavkaçtı ağa. Bırak yakında Alimkul koşınları generel Çerniyev askerlerini Çimkentde, «Cinen» kabristanı aldıda halini tan kıldı, u köp telafat berib, Türkistanğa çekindi.

- Bu men üçün yeni haber, oğlım, -dedi kuanıb u. -Amma düşmannı uyasığa kuvıb barmak zarur edi.

- Toğrı, Yavkaçtı ağa, bırak acizmiz. Ten alıb aytğanda, Yavkaçtı ağa, Urısıya bizden köp merte küçli, hem rivaçlanğan devletdir. Mabâdâ ikkele hanilgü emirlik, kırğız-kaysaklar birleşib küreşişse hem ularnı yenişleri mahal. Fakat bütün Türkiy halklar bir yakadan baş çıkarışsa, başka gep... Şu gep devamıda Törtköz zencirini şakıllatıb, (mehmanlar bilen Kahramanbek barlığı üçün u zencirlengen köyi turardı) uzukyuluk ğınşıdı. Unın bu ğınşışıda kandaydır elem bardek edi. Boranbek «boşatmagenimizge ğınşıyattı», deb könliden ötkezdi.

- E, oğlım, bu Türklerni başını-başığa kavuştırış üçün Emir Kelin, koyın, endi bu geplernin vaktimes, öz bala-çakalarımıznı oylaylik, her kışlakdan könliller royhatını tüzeylik. Ahir, ular bir kara künimizge yarab kalışar.

Boranbek: «Yavkaçtı ağa. Kettebağğa şu maksadda kelgen, -deb oylab, hayalğa toldı. Halklar dostligige nime yetsin? Aynıksa Orusdek terakkiyperver el bilen ağa-ini bolış, şübhesiz, fen-medeniyyetimiznin şükselişge alıb keledi. Amma çar hükümeti buna imkan bermeydi. Öz halkını kulday ezeyatgen hükümetden yana başka nimeni hem kütüş mümkin?.. Ene unda Özbek hem öz hanıdan, hem Orus

Özbekistan "BİRLİK" Hareketi Ve Misket, Özbek, Kırım Türk Aydınlarının Resmî olmayan ortak Bildirileri.

B İ L D İ R İ

The Central Asian Press Agency

Taşkent-Münin (Ortaasya Basın Ajansı): Türkistan'daki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleride Özbekistan'nın Fergane Vilâyetinde meydana gelen kanlı olaylar dünyada olduğu gibi Özbek Türkleri arasında büyük üzüntü yaratmıştır. Yakında aktif faaliyete geçen "Özbekistan Birlik Halk Hareketi"nin yöneticileri, Meshet ve Kırım Türklerinin, önderleri ile Taşkent'te toplanarak müşterek bir bildiri yayınladılar. Müşterek bildiride, Türk boylarından 21 Mayıs 1989'dan beri Fergane Vilâyetinde devam etmekte olan kanlı çatışmalara son vermelerini talep ettiler. Bildiride şöyle deniliyor.

"Fergane vilayetinde haksız dökülen ve hâlâ dökülmekte olan kan bizi sınırsız üzüntüye boğdu. Çok ağır geçen bu kara günleri söz ile açıklamak zor. Fergane faciâsının suçunun Özbekistandaki resmî olmayan halk hareketlerinin üstüne yüklemeye ve bu tertemiz halk hareketlerini lekelemeye çalışanlar son günlerde çoğaldı. Eski Romalılar bir cinâyeti ortaya çıkarmak için "Kâtillik kime gerek idi?" diye soru sorardılar. Gelin, biz de aynı soruyu sorarak, cevabını inceleyelim. Güçlkle geçimini sağlayan, kendi köyünde ekmeğe yer, çalışmaya iş yeri bulamadan uzak bölgelere ve öldürücü Sibiryaya gitmeye mecbur olan, kendi hakları ve çıkarlarını ve milletler arasındaki eşitliği korumak

için birleşmiş olan kimselere, kendi halkı ve dost halkın kanını dökmeye gerek yoktur. Bu resmî olmayan gruplar bir halkı kendi kardeşine karşı niye kışkırtsın veya niye bir Türkü başka Türke karşı niye saldırsın? Bugün bu resmî olmayan grupların üstüne çamur atmaya çalışanların kendisi bu çatışmalarda neden olmadı mı? Türklerin vatansızlığı, Özbeklerin kendi vatanlarında güç durumunda yaşamaları sebep olmadı mı bu ölümlere? "Kâtillik kime gerek idi?" sorusunu şu sorulardan cevap bulmak mantıklı olurdu!

Aziz kardeşler! Herhangi bir iftirayı az sayıda da olsa kişileri inandıracak şekilde hazırlamak gerekir. Akli başında bütün halk yüz kadar sarhoş ve esrarcının arkasından yürümez, herhalde? Aziz kardeşlerimiz, Özbek, Tacik, Kırgız, Kırım Tatar ve Türk kardeşlerimiz! Tarihimiz, dinimiz, gönümüz bir idi! Yoksulluğumuz, işsizliğimiz, talihsizliğimiz bir idi! Şimdi, faciâmız bir oldu! Yarı uykuda birbirimizle didişme yerine, gözümüzü dört açarak birbirimizi kollamamız ve hepimiz için ortak olan felâket çağında uyanık olarak mücadele etmemiz, doğru olmaz mı? Neden bir yakadan baş çıkarmıyoruz? Kardeşler! Görüşmek ve danışmak için zemin var. Neden söz ile bitecek işi, yumruk ile hal etmeye çalışıyoruz? O zaman, bir büyük yumruk bizim gi-

bi yumruklaşmakta olanları kanunların kara kürsüsüne perçinleyerek yapıştırır! Böyle de oluyor. durun! Çekilme ve yenilgi için değil, düşünme için duralım! Durarak, gerçek arabozucuları ortaya çıkaralım. Bizim büyük yola çıkmış kervânımızı başka yola çevirmelerinden önce durarak görüşelim! Biz insanseverlikten vaz geçmeyelim. Bir kaç asırlık büyük tarihimiz ve bu tarihimiz devamındaki büyük atalarımızın hâtırası, akıllılığı, insanseverliğine bağlı kalalım. Bizden sonra gelecek kuşaklar bizim hatıramızı gönül rahatlığıyla hatırlasınlar. Çocuklarımız büyüdüğü zaman arkadaş ve kardeş olarak birbiriyle yaşasınlar! Bunları istiyoruz.

Kan kardeşlerimiz! Akrabalığımız ve eski kardeşliğimizin hakkı için ezelden beri olan köklerimiz kendimiz balta vurmamalıyız! "Özbekistan Birlik Halk Hareketi"

Meshet Türklerini temsilen "Vatana Dönme Türk Milli Hareketi" ve "Kırım Tatar Türklerinin Milli Hareketi" 8 Haziran 1989, Taşkent şehri, Özbekistan. Yakınlarda Taşkent'te Özbek aydınlarının teşebbüsü ile kurulan ve şimdi Özbekistan'da faaliyetleri ilgiyle karşılanan "Özbekistan Halk Birlik Hareketi"nin 150 bin azası var. Bu teşkilât dünya çapında şöhrete erişen Estonya, Litvanya ve Letonya'nın Halk Cephesi" teşkilatları ile kader ve işbirliğiindedir.

Özbekistan Tabiatı, Manevî Ve Maddî Varlıklarını Muhafaza Ediş "BİRLİK" Hareketinin Umumî programı

Radio Liberty

Doç. Dr. Timur Kocaoğlu

Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'un başlattığı prestroyka (yeniden kurma) ve Glasnost (açıklık) reform hareketlerinden yararlanarak USRR'nin çeşitli yerlerinden resmî olmayan gruplar ve halk cepheleri (frontlar) kurulmaya başlandı. Bunun öncülüğünü Latviya, Litvanya ve Estonya'daki aydınlar yaptı.

Sovyet Lideri Mihail Gorbaçov'un başlattığı prestroyka (yeniden kurma) ve glasnost (açıklık) reform hareketlerinden yararlanarak Sovyetler Birliği'nin çeşitli yerlerinde resmî olmayan gruplar ve halk cepheleri (frontları) kurulmaya başladı. Bunun öncülüğünü Latviya, Litvoniya ve Estonyadaki aydınlar yaptı. Türkistan'ın Sovyetler Birliği'ndeki batı kısmındaki beş cumhuriyette de çeşitli resmî olmayan gruplar kurulmuş ise de, Özbekistan'daki aydınlar bu konuda oldukça ilerleyerek BİRLİK adlı bir halk hareketi teşebbüs grubunu Kasım 1988'de kurmayı başardılar. Taşkent'te kurulan Birlik halk hareketi teşebbüs grubu 18 kişiden ibâret idi ve başkanlığını Özbek bilgini Dr. Abdurrahim Pulatov yürütüyordu. Birlik hareketi 19 Mart, 9 Nisan ve 21 Mayıs tarihlerinde Taşkent şehrinde üç büyük miting düzenledi. 5 ile 10 bin arasında göstericinin katıldığı bu mitinglerde aşağıdaki gibi sloganlar yazılı pankartlar ellerde taşındı: "Birlik Hareketi Resmen Tanılsın", "Özbekçeye Devlet Dili Statüsü Verilsin", "Arlasız Orta Asya Olamaz!", "Basın Özgürlüğü İstiyoruz", "Yıllık Pamuk Üretimi 5 Milyon Tondan Azaltılsın!" bu mitinglere Özbeklerden başka Özbekistandaki Kazaklar da katılmıştı. 9 Nisan'daki mitingde Kazakça iki pankartta

Özbekistandaki aydınlar bu konuda oldukça ilerleyerek "Birlik" adlı bir hareketi teşebbüs grubunu Kasım 1988'de kurmayı başardılar 18 kişiden ibaret idi ve başkanlığını Dr. Abdurrahim Pulatov yürütüyordu.

şunlar yazılıydı: "Özbekistandaki Kazak Halkı, Özbekçenin Devlet Dili Olmasını Destekliyor" ve "Kazakistan'da Devlet Dili Kazakça Olsun!"

Kısa zamanda üye sayısı 150 bine ulaşan Birlik hareketi teşebbüs grubu "kuruluş kurultayı"nı 28 Mayıs 1989'da Taşkent'te yaptı. 28 Mayıs Pazar günü Özbekistan Yazarlar Birliği Konferans salonunu Özbekistanın bütün vilayetlerinden (oblastlarından) gelen 300'e yakın delege doldurmuştu. Onlar arasında şu önemli aydınlar da vardı: Dr. Abdurrahim Pulatov, Profesör Alimcan Kerimov, ünlü şair Şukrullah Erkin Vahidov, Muhammed Salih, Bahadır Celalov, işçi Saidalim Törejev, öğrenci Cuma Taşmatov. Yapılan seçimde Dr. Abdurrahim Pulatov Birlik hareketinin başkanlığına getirildi. Böylece, Özbekistan'daki Birlik hareketi 28 Mayıs 1989'da fiilen kurulmuş oldu. Ancak, Özbekistan Komünist ve Hükümeti Birlik'i resmen tanımış değiller. Birlik tarafından daktiloda yazılıp teksir edilmiş "Birlik Program Taslağı" şimdi yeni baştan gözden geçirilerek hazırlanıyor. Biz şimdilik, bu program taslağının Özbekçeden Türkiye Türkçesine aktarılmış şeklini dergimizde yayınlıyoruz. Program metninin son şeklini ele geçirdiğimizde onu da size ilerde sunacağız.

ДОИИЛА

УЗБЕКІСТОН ТАБИАТИ, МАЪНАВИЙ ВА МОДДИЙ
БОЙЛИКЛАРИНИ МУХОФАЗА ЭТИШ "БІРЛІК" ХАРАКАТИНИНГ
УМУМІЙ ПРОГРАММАСИ

"Бирлик" Ўзбекистоннинг келажаги учун қайтақурулган, унинг биати, маънавий ва моддий қадриятларига бефарқ қарамайдиган фикр дош ва маслақдош кишиларни - қиллати ва келтиб чиқаришдан қатъий назар халқ манфаати йўлида ехтиёрий равишда уштирувчи ехтимой сўёсий харакатдир.

"Бирлик" Ўзбекистон Конституцияси ва Инсон ҳуқуқлари Умуми декларацияси доирасида иш юртади. КССнинг демократиялаштириш қайта қурилиш амалга ошириш, турғунлик даври қиллатларини тугати борасидаги фаолиятини тўла қувватлайди.

"Бирлик" харақатининг бош мақсади - сўёсий ва ехтимой онг инсалтириш, ўзбекларни ва республикадаги барча халқларни шахсти сизиниш ва турғунлик даври асоратларидан - ехтимой қарахтликда халос қилишга, оимани Ўзбекистон табиати, моддий ва маънавий бо ликлари муҳофазаси учун қурашга ва бу йўлда совет хамиятине тўс

Üye sayısı 150 bin'e ulaşan "BİRLİK" hareketi teşebbüs grubu "Kuruluş Kurultay"ını 28 Mayıs 1989'da Taşkent'te yaptı. 28 Mayıs Pazar günü "Özbeksistan Yazarlar Birliği" konferans salonunu Özbekistan'ın bütün vilayetlerinden gelen 300'e yakın 'delge katılmıştı.

GİRİŞ:

Birlik, Özbekistan'ın geleceği için kaygı duyan, onun tabiatı, mânevî ve maddî değerlerine ilgisiz kalmayan aynı düşünce ve meslekteki kimseleri, onların millet ve ırklarına bakmaksızın, halk çıkarları yolunda gönüllü olarak yönlendiren sosyal ve siyasî bir harekettir. Birlik, Özbekistan Anayasası ve İnsan Hakları genel beyannamesi doğrultusunda faaliyet gösterir. SSCB Komünist Partisinin demokrasileştirme ve "yeniden kurma"yı gerçekleştirme ve "durgunluk" dönemi hastalıklarını yoketme çalışmalarını bütünüyle destekler. Birlik hareketinin baş maksadı, siyasî ve sosyal bilinci yükseltme, Özbekleri ve cumhuriyetteki bütün halkları "bir şahsı yüceltme" ve durgunluk devri tutsaklıklarından, sosyal ilkelikten kurtarmaya, halkı Özbekistan taibatı, maddî ve mânevî zenginliklerinin korunması için güreşe ve bu yolda Sovyet cemiyetini temelden "yeniden kurma"ya yönlendirmedi. SBKP'nin SSCB'deki siyasî sistemi düzeltme faaliyeti, BİRLİK'in gözde tuttuğu maksatlarını yerine getirmesi için ortam yaratabilir. Yalnız bu reform ile demokrasi galibiyetini tam olarak sağlama ve "bütün egemenlik halk şuralarına" sloganını hayatta uygulama mümkündür. Siyasî, ekonomik ve kültür faaliyetlerini merkezleştirmeden vazgeçmek, ilerlemenin temel unsurudur. Bu görüşden hareket ederek, BİRLİK hareketi, Özbekistanı Lenin millî siyaseti esasında Sovyetler Birliği

terkibinde kendi geleceğini kendisi tayin edici bağımsız cumhuriyete çevirme için çalışır. BİRLİK, durgunluk dönemi kalıntısı bürokratism, rüşvetçilik ve mafyayı ortaya çıkarmada yardım verir. "Yeniden Kurma"ya boğmaya yönelik her türlü saldırıya, demokrasi ve açıklığa karşı olan her çeşit harekete karşı güreşir. BİRLİK hareketi, kendi faaliyetinin temeli, Sovyet ve hükümet teşkilatlarını halk çıkarlarını gözliyerek yapılacak işleri becermeye davet etmektedir, diye bilir. Bunun için halk temsilcileri ile seçmenler arasındaki ilişkileri geliştirme, zamanı geldiğinde halk adından yapılacak başvuru ve başka belgelere imza toplama, miting ve gösteriler düzenleme gerekliliğini vurgular.

1. Birlik hareketi kendi milletine saygı ve millî terbiye aracılığıyla ancak, "enternasyonalizm" ruhunu topluma kabul ettirmek mümkün diyen görüşe dayanır ve millî gurur ve milliyetçilik dışındaki, her çeşit millî adaletsizlik, millî horlamayı karalar, milliyetçilik ve şovenizme karşı devamlı mücadele eder.

2. Milletler arasında ortaya çıkan zıdlıkları öğrenme ve onları açıklama, başka halklar ile Özbekler arasında düşmanlık yaratmak için yapılan her türlü fitneyi çabucak ortaya çıkarmak önemli bir konudur. Birlik hareketi bu konularla devamlı ilgilenme gerekliliğini vurgular ve bunun ile birlikte, 20.nci ve 30.uncu yıllarda yasaklanmış bir kaç dernek programının ve çalışmalarının açıklanması gereklidir, diye belir-

tir. Ancak bu yol ile, onların gaye ve mâhiyetini halk kendisi öğrenir diye inanır.

3. Birlik hareketi bir kişiyi yüceltme ve durgunluk yıllarında Özbekistan'da yürütülen dil siyasetinin insan dışılığı ve Özbek dilini horlayıcı özellikte olduğunu göz önünde tutarak, bunun düzeltme işine ayrıca önem verir. O yıllarda Özbek dili, devlet ve idare işlerinde, yüksek ve orta okullarda, bilimsel kuruluşlardan kovuldu. Temel bilimler alanında Özbek dilinde ders kitapları genellikle hazırlanmadı, Özbek öğrencilere kendi anadilinde ders verilmez oldu. Sonuçta, öğrencilerin okumayı bırakıp gitmesi durumu ortaya çıktı. Bunu düzeltme işleri ise çok yavaş yürütülüyor. Meslek sahibi kimselerin kendi anadilini bilme düzeyi çok düşük. Hatta, Taşkent'teki tiyatro ve ressamlık, kültür enstitülerinde Özbek dili kürsüleri tamamen kapatıldı. İş bu dereceye vardı ki, Özbek filmciliğinde Özbekçe senaryo ancak Rus diline çevrildikten sonra incelenir ve film çekimine başlanır oldu. Bu devir içinde çocuklar için Özbekçe çizgi film çevrilmedi. Sokak adları, dükkan adları ve afişlerden de Özbek dili silindi. Radyo ve televizyon programları, Özbek dilinde basılmış edebî ve tarihî kitaplar yıldan yıla azaltılıyor. Dil biliminin kanunlarına göre, ev içine kapatılmış olan dil gelişmez, ölüme mahkûm edilmiş sayılır. Bunları göz önünde tutarak, Birlik, Özbek dilini devlet korumasına alma, onu Özbekistan SSC'de devlet dili düzeyine çıkarma ve kavulduğu yerlerde yerine

MILLİY VAZIFALAR

1. "Birlik" harakati ўz millatiga hurmat va milliy tarbiya iqtisadiyotida internatsionalizm ruhini ommaga singdirish mumkin bo'lgan nuqtadan nazarga asoslanadi va milliy gurur hamda milliylikni qat'iyat bilan farqlagan holda, har qanday milliy tengsizlik, milliy kamoviyatni qoralaydi, milliylik va xonimizmatga qarshi doktrinani qurash olib boriladi.

2. Millatlararo muvofiq kelgan ehtiyojlarining alohida urganishi va oshkor qilinishi, boshqa xalqlar bilan o'zbeklar urtasidagi iqtisodiy qizg'ash uchun qilingan har qanday iqtisodiy sud'lik bilan ochiq talash muhim masaladir. "Birlik" harakati bu masalalar bilan munozirlikni tugatish zarurligini ta'kidlaydi va shu bilan bir qatorda iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi qatag'on qilingan bir qancha uqumlarining programmasi va faoliyati oshkor etilishi lozim deb hisoblaydi, shunda uqlarining maslahat va muvofiqiyatini xalq o'ziga aqratish o'ziga qat'iyat bilan talashadi.

3. "Birlik" harakati shaxsni sig'inish va turmush sharoitida o'zbekistonni olib borilgan tashkilotning qayri insoniyat va o'ziga

Sasî, ekonomik ve kültürel faaliyetlerini merkezileştirmeden vazgeçmek, ilerlemenin temel unsurudur. Bu görüşten hareket ederek, **BİRLİK** hareketi, Özbekistan'ı Lenin millî siyaseti esasında, **USRR** terkiibinde kendi geleceğini tayin edici "Bağımsız Cumhuriyet" e çevirme için çalışır.

yeniden yerleştirme için mücadele eder.

4. Birlik hareketi, kültür mirasını tam öğrenme, tarihî denemeden geçen ileri gelenekleri, terbiye-hürmet, inanç, insanseverlik, sevgiye ve aynı zamanda cumhuriyette yaşayan başka halkların millî dili ve gelenek-göreneklerine saygı gösterme yolunda aktif çalışır.

5. Cumhuriyette yeterli olan iş gücüne uygun şartlar yaratarak, onları sanayi işyerlerinde çalıştırma yerine, planlı şekilde dışardan ahalî getirip yerleştirme, hem ekonomik hem de mânevî yönden kendini haklı çıkarmadı. Bu durum Özbekistan'da şehirleştirme akımını oldukça çok azaltarak halkın önemli bölümünü geri kalmışlıkta tutuyor. Birlik hareketi Özbekistan'da işçi sınıfı terkiibinde millî meslek sahiplerinin sayısını düzenli olarak artırılışını sağlayan devlet programı kabul edilmesini talep eder.

KÜLTÜREL VAZİFELER

1. Birlik hareketi, SSCB içindeki cumhuriyetler ve yabancı ülkeler ile kültürel ilişkileri geliştirmenin bu zamanın gereği olduğunu vurgular. Başka cumhuriyetler ve yabancı ülkelere yaşayan Özbekler ile kültürel ilişkiler kurmayı arzu eder ve dışardaki Özbekler tarafından yaratılan kültürel zenginlikleri genel Özbek kültürünün temel parçası diye kabul eder.

2. Özbekistan'ın türlü arkeolojik kazıları ve tarihî merkezlerinden başka şehirlere götürülmüş eski eserleri geri alma, Cumhuriyette turizmi geliştirme ve ondan ge-

len kazancın büyük bir bölümünün Özbekistan bütçesine katma önemli konulardan biridir. Birlik hareketi onları çözmek için mücadele eder ve aynı zamanda yabancı ülkelereki kültürel ve edebî mirasımızı Özbekistana asılları veya kopyaları şeklinde getirmeye devlet makamlarını uyarır.

3. Birlik, Özbekistan tarihinin yeniden ve her yönüyle tarafsız incelenmesini, bu bilimin okullarda tam olarak okutulmasına ulaşılmasını, bütün dünya tarafından saygıyla anılan yerli tarihî şahısların horlanışının durdurulmasını, tarihe nisbeten Stalince siyasî görüşler, demogojik akideleri (sabit fikirleri) mutlaka yok edilmesini sağlamak için çalışır.

4. Şehir mimarisi ve köy kuruluşundan millî gelenekleri yaşatma, dinlenme bağları, heykeltıraşlık eserleri, binaların iç ve dış görünüşünün de millî mimarlık geleneklerinden vaz geçmemek için, özellikle şimdiki şehirlerde çocuk bahçelerinde görülen kozmopolitik unsurlardan kurtulmak için çabalar.

Bunlarla beraber, Birlik kaybolup gitmekte olan tarihî yer adlarını koruma, gereksiz değiştirilmiş olanları tekrar diriltme, cumhuriyette onlarca defa tekrarlanan aynı yer adını değiştirme, onların asıl adlarını yeniden getirmenin zamanı geldi, diye vurgular.

5. Birlik, halkın mânevî-kültürel düşüncesini yükseltme, kültürel mirası bugünkü zamana bağlama, eski Özbek imlasının bin yıllık kültürel mirasın kilidi sıfatında, orta ve yüksek okullarda

genç çapta öğrencilerine ulaşması için mücadele eder. Çocukları geçmiş tarihe, atalarımızın şanlı ruhuna hürmet duygusunda eğitme, onlarda tarih ve geleceğe nisbeten sorumluluk duygularını uyandırma, gerekli konulardan biri, diye tanımlar.

6. Birlik hareketi, maddî fon teşkil ederek, onu tarih, medeniyet ekonomik ve ekolojik sahalarda cumhuriyet için gerekli ihtiyaçları sağlamaya, kabiliyetli gençleri başka cumhuriyetler ve yabancı ülkelere görgü arttırmak ve okumak için yollamaya, çeşitli burslar teşkil etmeye sarf eder.

EKONOMİK VAZİFELER

Birlik halk hareketi, cumhuriyette fert başına düşen millî gelirin SSCB düzeyinden iki defa azlığını, köy halkının genel SSCB düzeyinden 7-8 defa az et yediğini, cumhuriyet yer ve suyunun türlü kimyevî maddeler ile zehirlenmişliğini, cumhuriyette çocuk ölümleri derecesinin yüksekliğini, verimli yerlerin büyük bir bölümüne teknik bitkiler ekildiği için, halka en gerekli büyükbaş hayvan ve meyva mahsulatları gittikçe azaldığından, insan bünyesinde protein eksikliği ortaya çıktığını ve buna benzer istatistik bilgileri göz önünde tutarak, Özbekistan ekonomik ve ekolojik felakete uğradı, diye vurgular.

Bunun asıl sebebinin, cumhuriyetimizde "şahsî yüceltme" ve "durgunluk" devrinin hâlâ devam eden hastalığı, "pamuk tek yönlü ziraatı" (pamuk monokültürü) olduğunu belirtir ve ondan kurtul-

"Birlik" hareketi, Özbekistan ekonomisini büyük ölçüde geliştirme, hâmmaddeyi işleme, sanayini teşvik ederek, cumhuriyet halkının geçimini artırma ve ürünler üzerindeki devlet tekeline son verme şart diye bilir.

ma çarelerini arar.

2. Cumhuriyette ekonomik durumun ciddiyetini göz önünde bulundurarak, ziraatı geliştirme için Özbekistan'da bu sahayı temelden yeniden kurma ve yerden faydalanmanın yeni metodlarına geçme işini hal etmek gerekir. Bunun için Birlik aşağıdakileri teklif eder:

Toprağa çiftçilere her dönem değişik ürün ekebilmesine imkân sağlayacak şekilde uzun süreli kiraya verme.

Ziraatı idare etmede yerel halk meclislerinin rolünü arttırma ve gereksiz bürokratism mekanizmasını azaltmak için uygulayıcılar ile yerel halk meclisleri arasında ilçe (rayon) ziraî-sanayî kuruluşları ve kolhoz-savhozları olmadan doğrudan doğruya ilişki kurma.

Son beş yıllık planda pamuk ve başka ziraî ürünler üzerindeki devlet zorunluklarını önemli ölçüde azaltarak, Sovyet Parti bürokratlarının idarî emir-verme hareketlerine son vererek, pamuk ürünün miktarını ve unu satın-alma fiyatını gerçek değerine ulaştırma.

3. Resmi belgelerde ve basında, "Özbekistan devlete muhtaçtır" deme mutlaka gerekçesizdir. Birlik hareketi, "Özbekistan kendi ekonomik durumunu kendisi karşılamaya yetneklidir" diye bilir.

Bunun için Özbekistan SSC'nin 1989.uncu yıl ve ondan sonraki yıllara yönelik ekonomik planlarındaki pamuk üretimi düzeyini büyük çapta azaltmak şarttır. Bu azaltma miktarı öyle bilimsel ölçülerde olmalı ki, bu miktar münavebeli ekin ekme, pamuk tek yönlü ziraatını yok etme yerine ve

ЭКОЛОГИК ВАЗИФАЛАР

1. "Бирлик" ҳаракатининг мақсадли дунёқарашни шакллантириш, инсон табиати асрашга масъулият уйғотиш ландшафтлар фақат бу кун учун эмас хизмат қилмаганини уқтириш ва ҳ.к.

2. "Бирлик" ҳаракати қуйидаги АДОЛАТ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

1. "Бирлик" ҳаракати республикада ҳусусида муҳим ўзгаришлар шахста сиғиниш давридаги Ўзбекистонда изоляцион номма-ном қош этишга барча ҳужжатлар халққа етказилди.

2. "Бирлик" ҳаракати Ўзбекистонда ёзишма, телефон сўзлашуви ва бошқа миндаш, бу сирларга зуғум қилинганликка эришиш учун куравади.

3. "Бирлик" ҳаракати Ўзбекистондаги теъминлан, ҳар бир граждани

pamuk ekilen alanlardan alınacak süt-et, yumurta, meyva-sebze ürünlerini genel SSCB düzeyine ulaştırmaya yardım etsin. Şunu ayrıca vurgulamak gerekir ki, şimdi Özbekistan'daki gıda ürünleri miktarını SSCB düzeyine ulaştırma konusunda hiç bir plan yoktur.

4. Birlik hareketi, Özbekistan ekonomisini büyük ölçüde geliştirme, hâmmaddeyi işleme sanayini teşvik ederek, cumhuriyet halkının geçimini arttırma, halkın pamuk, ipek ve "karakol" deri üretimine olan maddî menfaatını arttırmak için bu ürünler üzerindeki devlet tekeline son vermek şartı, diye bilir. Durum öncesi gibi kalsa, bu ürünlerin hemen hemen hepsi cumhuriyetten dışarıya çıkarılarak işleniyor ve yalnız o yerlere kazanç getiriyor. Cumhuriyet ise, yoksullaşarak, bu ürünleri yetiştirmeye olan ilgi azalmakta.

5. Özbekistan'da en başta pamuk ve ipek ürünlerini işleyen sanayi fabrikalarını kurma, başka cumhuriyetlerdeki fabrikalar ve yabancı ülkelerle doğrudan doğru ticareti geliştirmeyi Birlik hareketi cumhuriyet ekonomisinin orta gelişme yolu, diye bilir.

6. Birlik, Özbekistan SSC Bakanlar Kurulu devlet bütçesinin hazırlanışı ve uygulanmasının, bunun gibi başka bütün programların basında açıklanmasını maksadı uygundur, diye kabul eder. Onları gözden geçirmede halkın kendisi "baş hakem" olsun.

7. Petrol, gaz, değerli renkli metaller ve başka yeraltı zenginliklerinin hem de SSCB organla-

rına boyun eğen üretim iş yerleri gelirinin belli bir kısmının Özbekistan'ın millî zenginliği sayılışı şart ve millî gelire eklenişi gerekir. Bunun için, kazarak çıkarılan zenginliklerin ne kadar kısmı cumhuriyet ihtiyaçlarına ayrılması ve ne kadar kısmı dışarıya satılması, genel SSCB çıkarlarını göz önünde bulundurarak cumhuriyet hükümetinin iştirakında halletilmesi gerekir.

8. Birlik hareketi, başka cumhuriyetlerin ve bölgelerin gelişmesini ekonomi ölçüleri prensiplerine dayandırma yönündeki SSCB Komünist Partisi planlarını destekler ve bu işi Özbekistan'da uygulama işine katılır.

SOSYAL VAZİFELER

1. Birlik ilk önce kadınların çalışmasını insanî ve hukukî ölçülere uygunlaştırma ve çocukları çalıştırma sömürüsüne son vermek için mücadele eder.

2. Cumhuriyette iş gücünün çabuk arttığı ve iş yerlerinin yetmezliği sebebiyle işsizliğin artışı çok tehlikeli bir sosyal durumdur. Birlik süratle yeni iş yerleri yaratmak için cumhuriyet programı hazırlanması gerektiğini vurgular ve onu düzeltmede katılmayı kendisinin borcu olarak sayar.

3. Birlik cumhuriyette sağlığı koruma işlerinin çok ilkel durumda olduğunu göz önünde bulundurarak, yerli bilim adamlarının düzeyini yükseltmeye çabalama, köy yerlerinde halkın Rus dilini iyi bilmediğini göz önünde tutarak köylerden gelen kimseleri ana dilinde okutmaya ulaşma, tıp biliminin gelişmesinde bütün SSCB tıp bilimi ve başka devletlerdeki bilimsel deneme ve görüşlerden geniş olarak yararlanma, onlardan pratik yardım alma için hareket eder.

4. Tıbbi hizmet ile spor kültürünü geliştirme, köy sporunu temelden düzeltme, millî yerli halkı spora yöneltme, Özbek spor okullarını açma, kardeş ülkelerden bu konuda deneyim ve kadro değiş-tokuşunu yoluna koyma önemli vazifelerdendir.

5. Hastalığı tedavi gerekirse, ona sebep olan kaynakları yok etme daha da önemlidir. Bu yüzden, ev-yapı kuruluşu, kanalizasyon-temizlik çalışmalarını düzenlemede cumhuriyetin hava şartları ve iklimini göz önünde bulundurarak

"Birlik", bölgelerde ve bütün Özbekistan'da ekolojik dengeyi sağlamak için yapılacak bütün işlere kendisini seferber sayar ve gerekli kuruluşlardan böyle işler yapmaya başlamasını talep eder.

ИЖТИМОЙИ ВАЗИФАЛАР

1. "Birlik" birinchi navbatda kishi me'yorlariga moslash va bolalar uchun kurashadi.

2. Respublikada ishchi kuchlari mas'uliyati sababli ishchilikni kuzaytirish uchun "Birlik" tezlik bilan yangi ish sharoitlarini tuzatishni kerakligini ta'kidlashi uz burchi deb hisoblaydi.

3. "Birlik" respublikada so'zlashuv, ijtimoiy vakolatni hisobga olgan holda saviyasini kuzaytirishga harakat qilishni yanisi bolmasligini hisobga olgan holda ona tilida uqitishga e'tibor berishni Butunjahonlik fikrini ta'kidlash va boshqalar bilan kelishuvni quraydi.

şehirlerdeki zehirli artık çıkaran fabrikaların tıbbî yönden denetlenme ve zehirli fabrikaları kapatma, köy yerlerinde ise, zehirli kimyevî maddeler kullanılmasını durdurma işleri genel halk işi olduğu için Birlik hareketi bu alanda aktif çalışır.

6. Cumhuriyeti aynı düzeyde geliştirme, bütün bölgelere eşit muamele etme, şehirler ile köyler arasındaki ekonomik-sosyal ziddiyeti yok etmeye yönelmek gerekir.

EKOLOJİK VAZİFELER

1. Birlik hareketinin maksatlarından biri, cemiyette ekolojik dünya görüşünü biçimlendirme, insan ve taibat birliğini anlatma, taibatı korumada sorumluluk duygusunu uyandırma, tabii zenginlikler ve coğrafî yüzeyler geleceğini anlatma vesaire.

2. Birlik hareketi aşağıdaki bölgelerde:

a) Aral boyu bölgesinde Aral denizinin kuruması ve Amuderya ile Sırderya sularının zehirli kimyevî maddeler ile kirlenmesi sonucunda,

b) Surhanderya vilayetinin kuzey ve güney bölgelerinde Tacikistan alimünyum fabrikasının çok zehirli artıkları etkisi altında,

c) Taşkent sanayi bölgesinde, Çırçık ve başka yerlerdeki kimya ve türlü metal fabrikalarının artıkları sonucunda,

d) Fergona vâdisinde kimya fabrikalarının zehirli artıkları etkisinde ağır ekolojik durum ortaya çıktığını vurgular.

3. Birlik hareketi yukarıda söz edilen bölgelerde ve bütün Özbekistanda ekolojik dengeyi sağlamak için yapılacak bütün işlere kendi-

sini seferber sayar ve gerekli kuruluşlardan böyle işleri yapmaya başlamasını talep eder.

4. Birlik Aral denizinin yüzeyini, kendisinin asıl, yâni tabii sınırları derecesine ulaştırılması şarttır diye bilir. Bunu uygulamak için özel devlet programı kabul edilmesi o uygulamaya konulana kadar Aral denizi çevresindeki faciaya geniş halk kitlesinin dikkatini yöneltme ve yardım sağlamak maksadında, Aral denizi çevresindeki bölgenin hükümet tarafından "ekolojik felâket yöresi" diye ilan edilmesi gerekir.

5. Birlik hareketi ziraatla kullanılan zehirli kimyevî maddeler miktarını bir iki yıl içinde on kat azaltmayı, daha sonra ise, tamamen yasaklamayı talep eder. Şimdiki yönde Özbekistanda her bir hektar yere bütün SSCB genel ölçülerinden 50 defa çok zehirli kimyevî maddeler kullanılması, yalnız keldimizi değil, geleceğimizi de dehşetli tehlike altına düşürmekte.

6. Birlik hareketi planlanmış veya kurulmakta olan her türlü fabrikanın toplum tarafından ekolojik denetlenmesi gerekliliğini vurgular. Var olan, kurulmakta olan ve planlanan su barajlarının geleceğini, şimdiki gündeki ekolojik değerlere olan ilişkilerimiz görüşünden tekrar gözden geçirme tabiat önündeki borcumuz, insaniyet önündeki vazifemiz, diye sayar.

7. Birlik hareketi, Aral denizi, Amuderya ve Sırderya su havzalarında ve başka önemli yerlerde ekolojik şartlar bağlı olan cetvelerin düzenli şekilde basında açıklanmasını talep eder.

ADALET VE İNSAN HAKLARI

1. Birlik hareketi cumhuriyetimizdeki insan hakları ve adalet konusunda önemli değişmeler yapma gerekliliğini, bu yüzden "tek şahsı yüceltme" devrindeki Özbekistan'da çalışmış baskı organları üyelerini adları ile açıklamak gerekliliğini ayrıca vurgular ve bütün bölgeler halka ulaştırmalı, diye bilir.

2. Birlik hareketi Özbekistan'da şahsın hukukî dokunulmazlığını sağlama, her bir vatandaşın her türlü teşkilata kendisi hakkında toplanmış belgeleri görme huku-kuna sahip olması ve iftiradan kalkan yolu ile korunması için gerekli olan garantilerin verilmesini talep eder.

3. Birlik hareketi, Özbekistanda her bir vatandaşın yazışma, telefon görüşmesi ve başka sırların dokunulmazlığını sağlama, bu sırlara tecavüz edildiğinde, buna kunun yolu ile çare görmeye ulaşmak için mücadele eder.

4. Birlik hareketi Özbekistan SSCB vatandaşının farklı siyasi görüşü, dinî inancı için takip edilmemesi, anayasasının bu maddesinin uygulanması için çalışır.

SONSÖZ

Birlik hareketinin bu program taslağında cumhuriyetimizdeki sosyal, ekonomik, siyasî, mânevî, kültürel ve ekolojik problemlerden söz edildi. Birlik bu problemleri çözmek için bürokratik organlardan farklı olarak tam açıklık ve demokrasi prensiplerine dayanıp aktif ve düzenli çalışma yapar. Birlik hareketinin teşebbüs grubu, bu maksad için cumhuriyetimizin bütün uzman ve bilginlerine, genelde kendisini bu harekete seferber bilen her bir kişiye başvurarak, onları kendi teklif ve görüşleri ile programı geliştirme işinde katılmaya çağırır.

"Birlik" hareketi, kendi milletine saygı ve millî terbiye aracılığıyla ancak, "enternasyonalizm" ruhunu topluma kabul ettirmek mümkün diyen görüşe dayanır.

Kazakistan'da Nevada Hareketi ve Olcas Süleymanov

*Radio Libert
Abdulvahap Kara*

Kazakistan'da "Nevada" adıyla bir anti-nükleer hareket başlatıldı. "Nevada" Grubunun liderliğine Kazakistan yazarlar Birliğinin başkanı, tanınmış şair Olcas Süleymanov seçildi.

Kazakistan'da "Nevada" adıyla bir anti-nükleer hareket başlatıldı. Nevada Grubunun liderliğine Kazakistan Yazarlar Birliğinin Başkanı, SSCB Yüksek Sovyetinin üyesi tanınmış bir şair olan Olcas Süleymanov seçildi. Grup yayınladığı bildiride, Nevada Grubunun maksadının nükleer denemelerin yapılmasını ve nükleer silahların üretilmesini durdurmak maksadıyla çalışmalar yapmak ol-

duğunu açıkladı.

Grubun kendine isim olarak seçtiği "Nevada" adı, bilindiği gibi Amerika Birleşik Devletlerinde bir eyaletin adıdır. Orada da Kazakistan'ın Semey eyaletinde olduğu gibi nükleer denemeler gerçekleştirilmektedir. Grub bu adı almakla, nükleer tehlikenin yalnızca belirli bir bölgeye münhasır olmadığını, cihanşümul bir karakter arzettiğini ima etmekte ve bu vesileyle yurt dışında bilhassa Nevada eyaleti sakinleri arasında taraftar kazanmak istemektedir.

40 yıldanberi Kazakistan'ın Semey eyaletinde gerçekleştirilen ve son olarak birkaç ay evvel, Şubat ayının 12 ve 17'sinde yapılan nükleer denemelere bundan böyle Kazakistanlıların kayıtsız kalamayacağı bildirilen Nevada hareketinin başkanlığına seçilen Olcas Süleymanov, 27-30 Nisan 1988 tarih-

lerinde A.B.D.'nin Wisconsin eyaleti Madison Üniversitesi tarafından düzenlenen "3. Milletlerarası Orta Asya Konferansı" sırasında Moğolistan Halk Cumhuriyetinde bulunan Orhun Abidelelerini kurtarmak, muhafaza etmek ve incelemek üzere uluslararası bir komisyon kurmak ve bu eserleri korumak üzere UNESCO ile Moğolistan Halk Cumhuriyetine bir memorandum sunulmasına önayak olmasıyla yurdumuzda da tanınmaktadır. (Devlet N., "Haberler", Türk Kültürü, sayı 304.)

Rus olmadığı halde Rusça şiir yazan ve Sovyet yazarlarının güzide simalarından biri olan Olcas Süleymanov 1936'da Alma-Ata'da doğdu. Jeoloji mühendisi olan yazar 1961 yılında yayınladığı ilk şiir kitabından beri edebiyat, tarih ve filoloji ile meşgul olmaktadır. Nazımda, nesirde, senaryo

"3. Milletlerarası Orta Asya Konferansı" sırasında Moğolistan'da bulunan Orhun Abidelerini kurtarmak ve muhafaza etmek üzere uluslararası bir komisyon kurmak ve UNESCO ile Moğolistan Halk Cumhuriyetine bir memorandum sunulması kararı alınmıştır.

Sovyet kuruluşlarıyla birlikte dini kuruluşlara da hitap edilmesi dikkat çekici bir husus olarak görülmektedir.

TASS haber ajansı ve SSCB'deki çeşitli gazetelerin verdiği habere göre Nevada Hareketinin liderleri bir bankanın Alma-Ata şubesinde Nevada adına hesap açtırarak, halkı kendilerini desteklemeye çağırdı. (Sotsiyalistik Qazaqstan Gazetesi 17.3.1989)

Kazakistanda yayımlanan gazetelerin bildirdiğine göre, Nevada Hareketi Kazakistan'da her kesimden insan tarafından desteklenmektedir. Ülkenin her tarafında Nevada hareketinin merkezine binlerce mektup geldiği gibi, Teknoloji Enstitüsünden bine yakın öğrenci ve öğretim görevlileri Nevada bildirisini imzalamışlardır. Tıp Fakültesi öğrencileri de yaptıkları olağan toplantılarında Nevada hareketini desteklediklerini açıkladılar. Kampanya çeşitli mesleklerden ve yaşlardan Kazakistanlıların hararetle taraftar oldukları ve açılan hesaba memleketin her köşesinden para yatırıldığı da gelen haberler arasında yer almaktadır. Bu arada Nevada hareketine bir takım engeller çıkarıldığı, Nevada hesabına para yatırmak isteyenlerin zorluklarla karşılaştığı da bildirilmektedir. (Sotsiyalistik Qazaqstan Gazetesi, 23.3.1989).

çalışmalarında, filolojik ve tarihi denemelerde birçok başarılı eserler kalem alan şair, Kazakistan ve Sovyetler Birliği boyunca verilen çeşitli ödüllerin de sahibidir. Bununla birlikte, Olcas Süleymanov 1975'te yayınlanan Az I Ya adlı kitabıyla SSCB'de ağır tenkitlere hedef olmuştu. Yazar mezkur eserinin birinci bölümünde Rus edebiyatının güvenilirliği ve sıhhati hâlâ tartışma konusu olan yazılı metinleri çevreleyen esrardan bahsetmiş ve ikinci bölümde ise, Kazak Türklerinin kadim tarihini, kültürel ve etnik kökünü ele almıştı. (Az I Ya hakkında daha geniş bilgi için bk. Diat F., "Olcas Süleymanov: Az I Ya", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Aralık 1987, s. 51, sf. 157-174.). Yazar şu sıralarda uzun süren çalışmalarının mahsülü olan ve kendi ifadesiyle Az I Ya adlı kitabıyla daha evvel önsözünü yazmış olduğu "Binbir Söz" adlı eserini okuyucularının istifadesine sunmak üzere, son çalışmalarını devam ettirmektedir. (Culdız Dergisi, Alma-Ata, Mart 1989 sayı 3). Olcas Süleymanov 1983'ten beri Kazakistan Yazarlar Birliğinin Başkanlığını yürütmektedir.

Olcas Süleymanov'un liderliğindeki Nevada hareketinin mensupları 28 Şubat 1989 tarihinde yapılan ilk toplantılarında SSCB'deki bütün kamu kuruluşlarıyla, dini kuruluşlara ve barışı koruma komitesine, nükleer denemelerin yapılmasına karşı olan ABD'nin Nevada eyaleti sakinlerine ve Birleşmiş Milletler, UNESCO gibi çeşitli milletlerarası kuruluşlara hitaben bir bildiri yayınlanmasını oybirliğiyle kararlaştırdı.

Bildiride 12 ve 17 Şubat 1989 tarihlerinde Semey eyaletinde yapılan nükleer silahların denenmesi sıra-

sında çevreye radyasyon yayıldığı belirtilerek, bu duruma daha fazla kayıtsız kalınmayacağı ifade edildi. 40 seneden beri Kazakistan'ın Semey Eyaletinde gerçekleştirilen nükleer denemelerin neticesinde çevreye yayılan radyasyon geniş bir alanı etkilemekte ve dünyada radyasyondan en çok zarar gören ülkelerin başında Kazakistan gelmektedir. Radyasyon son on yılda Kazakistanda ortalama ömrün 4 yaş kısalmasına, hastalık ve ölüm oranının doğum oranına göre iki misli artmasına yol açmıştır. Bildiride daha sonra, Türklerden başka çeşitli milletlerden insanların da yaşadığı Kazakistan'da radyasyonun milliyetine dinine ve yaşına bakmaksızın herkes için büyük bir tehlike arzettiği, dolayısıyla Kazakistandaki atom silahları poligonunun kapatılması, askeri maksatlara yönelik

40 seneden beri Kazakistan'ın "Semey" eyaletinde yapılan nükleer silahların denenmesi sırasında çevreye yayılan radyasyon geniş bir alanı etkilemekte ve dünyada radyasyondan etkilenen ülkelerin başında Kazakistan gelmektedir.

nükleer silahların üretiminin azaltılması ve bu yolla elde edilecek tasarrufun radyasyonun insanlar ve tabiat üzerinde yaptığı tahribatın bertaraf edilmesinde kullanılması, nükleer artıkların gömüldüğü bölgeler ilan edilerek, sıkı bir kontrol altında tutulması talep edilmektedir.

Bildirinin başında ateistik bir ülkede kaleme alınmasına rağmen çeşitli milletlerarası ve

Nevada, SSCB'de nükleer silahların üretimine ve nükleer denemelerin yapılmasına karşı başlatılan ilk organize harekettir. Her ne kadar Nevada hareketçilerinin talepleri yerinde ve insanî bir karakter taşıyorsa da, SSCB'nin lideri Gorbaçov'un hararetle takip etmekte olduğu glasnost yani açıklık siyasetinden evvel, SSCB'de böyle bir kampanyanın başlatılmasının tasavvur bile edilemeyeceği aşikârdır.

TÜRK TARİHİ YENİDEN, YENİ BAŞTAN YAZILMALIDIR

Prof. Dr. Türükoğlu Gök Alp

XIX. yüzyılın sonları bizim için aydınlık, güneşlik yıllardır. Yurt içinde II. Abdülhamid Han dönemi, yönetimi en parlak yıllarını yaşamaktadır.

Bu konuyu, şimdiye kadar, "TÖRE" ile "TÜRK, KÜLTÜRÜ" dergileri başta olmak üzere çeşitli dergilerde işledik; I. Türkoloji Millî Kongresi'nde tebliğ olarak sunduk; bunlarla da yetinmeyip bir de "Sınırlandırılmış TÜRK TARİHİ" adı altında kitaplaştırdık. Ne var ki, 1750 sayılı Üniversiteler Kanununun 57. maddesi gereğince ders kitabı olarak basılan bu eser, fiilî sansür konularak akla durgunluk verecek çeşitli engellemelerle satışa çıkarılmadığı gibi sonunda K. ATATÜRK'e yayın yoluyla hâkâret suçlaması ile savcılığa verildi. Erzurum C.Savcılığı bu suçlamayı reddedip 22 Mayıs 1977'de "tâkipsizlik kararı" vermiş ise de eser o günden bu güne, bu satırların yazıldığı güne kadar bir türlü gün ışığına çıkarılmadı; yaptığımız birçok başvurular eseri bodrumda çürümekten kurtaramadı. Bu durumda, son 15-20 yıldır yapılan gelişmeleri de göz önünde bulundurarak, eseri ilkinde gerçeklerini TÜRKİSTAN sayfalarında yayınlamak üzere yeniden yazmayı TÜRK LÜGÜMÜZ İÇİN ödenmesi gerekli bir borç bildik.

Türk Tarihi yeniden, yeni baştan yazılmalıdır.

GEREKÇELER

I TÜRK MÜ? TÜRÜK MÜ?

Bizim okumuşumuz büyük çokluğu ile kendi malına, kendi değerlerine tarihi boyunca hep başkalarının gözü ile bakagelmıştır. Bunun örnekleri sayısız denecek kadar çoktur. Biz burada konumuzla ilgili olarak bir örnek üzerinde duracağız:

XIX. yüzyılın sonları bizim için aydınlık, güneşlik yıllardır. Yurt içinde II. Abdülhamid Han dönemi, yönetimi en parlak yıllarını yaşamaktadır. Yurt dışında ise

Bizim okumuşumuz, büyük çokluğu ile kendi malına, kendi değerlerine tarih boyunca hep başkalarının gözü ile bakagelmıştır.

Batı'da ilmî heyecan yelleri esmekte, Batılılar bu yarış ilgiyle izlemektedirler: Orta Asya'da Orkun ırmağı kıyılarında bulunan dikili taşların bizimle ilgili olduğu anlaşılmış, bu taşlar üzerindeki yazıların tam olarak okunması işi Prof. Thomsen ile Prof Radolff arasında bir yarış başlamıştır.

Bunlardan ilki Kopenhag'ta, öbürü Leningrad'dadır. Sonunda yarışı Prof. Thomsen kazanır; yaptığı çeviriyi Fransızca olarak ilkin Danimarka ilimler Akademisi'nde okur; sonra da kitap olarak Finliler tarafından 1896 yılında "INSCRIPTIONS DE L'ORKHON DECHIFFREES" başlığı ile yayınlanır.

Bu eserinde Prof. Thomsen, taşlar da 86 kere geçen ana kelimeyi TÜRK olarak okur; böyle okumakla da kalmayıp başka türlü okunamaz diyerek bir de ortaya sert bir kural koyar! Aradan geçen bir yüzyıla aşkın bir süre içinde bizim okumuşumuz, özellikle tarihçilerimiz, dilcilerimiz bu kurala, bu okumuşa mutlak şekilde uyduklarından TÜRK yerleşir gider; bize gelinceye kadar.

II

Kopenhag Üniversitesi'nin Karşılaştırmalı Diller Öğretim Üyesi Prof. Thomsen böyle okumakta, böyle bir kural koymakta o zaman için belki haklı olabilir idi. Çünkü, hemen herkes bu taşların Türkler'den kalma olduklarını bilmekte idi. Ama, aradan geçen bir yüzyıla yakın geçen süre içinde bizim okumuşumuzun tutumu hiç bir zaman haklı görülemez. Çünkü bu zaman içinde bizde söz konusu taşları her yönden inceleyebilecek tarihçiler, dilciler yetişmiş idi. Bunlardan tarihçilerimizin bilmeleri gerekir idi ki,

hemen her Orta Asya budunun adının bir anlamı vardır; denilebilir ki, anlamsız bir budun adı yoktur; çünkü, her budun kendini bir efsaneye dayamıştır. Soyumuzun çeşitli budunları da bu kurala uyarak kendilerine bir çıkış, varoluş efsanesine dayamış olduklarından adlarının bir anlamı vardır. Bu bakımdan, söz konusu taşlara TÜRK adlı soyumuzun bir budunu bırakmış ise bu TÜRK adının bir anlamı olması gerekir. Bu adın ise bir anlamı yoktur; bir kelime anlamı bulunmamaktadır! Ayrıca, Çince'de, taşlarda yazılı ANA KELİME'nin karşılığı (t'uchüch), TÜRK kelimesinde olduğu gibi tek hece değilde iki hecedir. Çinliler ilişkide buldukları bu durumların adlarını değiştirip tanınmaz biçime sokmuşlar; ama, denilebilir ki, bunların hece sayılarına bağlı kalmışlardır. Söz konusu ama kelime de hece sayısı dokunulmayan kelimelerden biridir.

Bu türlü gerçeklerle, biz Thomsen'e karşı çıktık. (Bknz: TÜRK KÜLTÜRÜ, sayı: 195). Üstelik, bizim en büyük Orta Asya uzmanımız olan Prof. B. Ögel'i, bu konuda, hoca ile talebesi arasında bir tartışmaya çağırdık (Bknz: TÜRK KÜLTÜRÜ, Sayı: 264). (Aradan dört yıla yakın bir süre geçtikten sonra Prof. B.Ögel'in ölümü ile bu tartışmanın yapılmadığını burada üzümlere söylemek zorundayım).

Yukarıda, her budunun kendini bir çıkış, bir varoluş efsanesine dayamış olduğunu, bundan ötürü her budun adının bir kelime anlamı (değişmeyen anlamı) bulundu-

Bütün soyumuz budunları kendilerini Böri'den doğuşa bağlamışlardır.

Bu, ortak inançtır.

Ayrıldıkları nokta

Böri'den (kurt)

doğuşun şeklindedir.

Bayrağının tepe sine bir Böri başı oturmakla

bu inancı

ispatlamışlardır.

ğunu söylemiş idik. Soyumuz budunları da bu şaşmaz kurala uymuşlardır. Yalnız bunlar arasındaki bir özellik bulunmaktadır. Bütün soyumuz budunları kendilerini böri'den doğuşa bağlamışlardır. Bu, ortak bir inançtır. Ayrıldıkları nokta, böri (kurt)'den doğuşun şeklindedir. Soyumuz budunlarından biri, böri'den doğuşuna inanmakla kalmamış, bu inancını budun adında anlam olarak belirtmiş olduğu gibi doğrudan doğruya kelime olarak da ortaya koymuş, üstelik, bayrağının tepesine bir böri başı oturtmakla da inancının en somut bir biçimde gözler önüne sermiştir. Prof. Ögel TÜRK MITOLOJİSİ adlı son derece önemli kaynak eserinde soyumuzun ortak doğuş efsanesine geniş bir şekilde yer vermiş olduğu gibi Çin kaynaklarının kayıtlarını da "devlet efsanesi", "halk efsanesi" olmak üzere ikiye ayırarak eserine almıştır. İşte

Macarca'da "ü" sesi olmadığı için onların Török demekte olduğu bilinmektedir. Ancak Anadolu dışında bütün Orta Asya, itil boyu soydaşlarımızca da Török olarak kullanılmaktadır.

bu budunun adında Prof. W. Thomsen TÜRK diyor. TÜRK demekle de kalmayıp bu ad başka türlü okunamaz diyerek de üstelik karşı koyuş yollarını koparmak istiyor! Oysa, gerçek tam tersi: Bu budunun bırakmış olduğu taşlarda geçen ana kelimenin TÜRK olarak okunması mümkün olmadığı, olamayacağı gibi bu kelime TÜRK'ten başka türlü de okunmaz; TÜRK'ten başka türlü okunması hiçbir şekilde mümkün değildir. Çünkü: TÜRK okunacak olursa kelimenin ilkin bir anlam kazanır (değişmeyen, kelime anlamı), sonra, bu kelime, bu anlamı, bayrağın tepesindeki börci başı ile olduğu kadar "devlet efsanesi", "halk efsanesi" ile de doğrudan doğruya bağlanmış olur: TÜRK, türümek mastarından gelip isme -sıfat olarak "türeyen", "sokan" demektir. Kim-

den, neden türeyen, çıkar? Bu soru, bayrağın tepesindeki bör (kurt) başı ile en açık aydınlığa kavuşmaktadır: Böri' den türeyen, böri' den çıkar.

Orkun ile Tula ırmakları dikili taşlarının TÜRÜK'ü, 552'den 745'e kadar iktidar hayatı yaşadıktan, kendi deyişleri ile, il tuttuktan sonra kabuğuna çekilir; 1040 yılında ilkin Orta-Doğu'ya, ardından Yakın-Doğu'ya iner; buralarda, özellikle Anadolu'da din yoluyla tarihinde görülmedik bir baskı altında kalır: Bir yandan, okumuşunun dilinde, yazısında anlamsızlaşmış büzülmüş TÜRK'leşirken, Öbür yandan, halkının gönlünden, kafasından silinip gider! Batı da bu TÜRK'ü tanır, bu TÜRK'ü bilir. Taşları okuyan Prof. Thomsen de bu dokuz yüzyıllık TÜRK havası içinde taşların TÜRÜK'ünü TÜRK yapıp çıkar.

Dokuz yüzyıla yakın bir süre okumuşumuzun temsilciliğini yapan MEDRESE'nin dilinde, yazısında "eşek", "kaba" gibi olmadık görülmedik aşağılamalarla karalanarak TÜRK, özellikle ATA-TÜRK'ün kişiliğinde tahtına yeniden oturur ise de, Anadolu okumuşunun dilinde, yazısında asıl kimliğine, soy kişiliğine, TÜRÜK'lüğüne artık bir daha kavuşamaz.

Ancak, bu acı gerçeğin tek yanlı olduğunu 1985 yılı Mayıs ayında Ankara'da Fransızca olarak yayınlanmış bir eserin şu not satırlarından öğrenmiş bulunuyoruz: "...Tous les peuples turcs, à l'exception des intellectuels de Turquie disent" TÜRÜK" ou "TÖRÖK" pour dire "TÜRK". Bu satırlardan sonra önümüze şu cümle de çıkmaktadır: „Dans les Inscriptions l' Orkhon même l'orthographe du mot est "TÜRÜK", Bu satırların Türkçesi şudur: "...Bütün Türk halkları, Türkiye aydınlarının dışında TÜRK yerine TÜRÜK ya da TÖRÖK derler" Macarcada "ü" sesi olmadığı için onların TÖRÖK demekte olduklarını biliyorduk ama doğrusu, 1985 yılının altıncı

ayına kadar TÜRÜK'in Anadolu dışında bütün Orta Asya, İtil boyu soydaşlarımızca kullanılmakta olduğunu doğrusu bilmiyorduk. (Bunu öğrendiğimizde, bir küçük TÜRÜKOĞLU olarak, TÜRÜK KAĞANLIĞI üçüncü kere, yeniden kurulmuşçasına sevindik, kendimizden geçtik!)

Yukarıya aldığımız ikinci cümlelerin Türkçesi olan "Orkun bengu taşlarında bile yazılan kelime "TÜRÜK"tür,, sözleri ile de Ord. Prof. Sadri Maksudi ARSAL'ın büyük eseri Prof. Thomsen'e karşı yukarıdan beri söylediklerimiz doğrulamış bulunmaktadır.

Burada şu soru ortaya çıkabilir: "Türkiye" aydınlarının dışında TÜRÜK kelimesi bugün de canlı olarak yaşamakta olduğuna göre bu TÜRÜK kelimesi özellikle kim, kimlere karşı kullanılmakta,

Hemen her Orta Asya budununun adının bir anlamı vardır; denilebilir ki, olumsuz bir budun adı yoktur; çünkü her budun kendini bir efsaneye dayamıştır.

kimlere ad olarak verilmektedir? Fransızca cümle çok açıktır: TÜRK yerine TÜRÜK denmektedir. Dün olduğu gibi bugün de soyumuz halklarca Azeri, Özbek, Kırkız, Kazak, Türkmen, Tatar,... gibi budun (kavim) adları kullanmakta olduklarından, TÜRÜK adını özellikle Anadolu'daki soydaşlarına karşı kullanmak tadırlar; bu adı onlarca budun adı olarak vermektedirler. "Türkiye" aydını da kendisine TÜRK dendiğinde, yalnız TÜRK kelimesi kullanılmakta olduğuna göre Anadolu dışındaki bütün soydaşlarımız bu TÜRK'ü TÜRÜK olarak karşılamaktadırlar.

III

Görüldüğü üzere, TÜRÜK, Orta Asya ile İtil boylarında dün olduğu gibi bugün de yaşayan canlı addır;

kelimedir. Bu dipdiri, bu hayat dolu adı yalnız "Türkiye"li okumuş, aydın bilmekte bilmediği için de kullanmak ihtiyacını duymaktadır. Daha da ileri giderek, Orta Asyalı İtil boylu bir soydaş kendisine TÜRÜK dediğinde bunu TÜRK olarak anlamakta, TÜRK olarak yazmaktadır! (Buna karşılık, bir soydaşına kendisinin TÜRK olduğunu söylediğinde o da bunu TÜRÜK olarak anlamaktadır).

Bu durumda, "TÜRÜK" karşısında bulnan "TÜRK"e bir kişilik kazandırmak gerektirmektedir. Bizce yapılacak şey şudur:

Biz, bugün, TÜRK adını, "Türk Tarihi", "Bütün dünya Türkler'e", "Uygur Türk'ü" deyişleride olduğu gibi hemen bütün soyumuzu kucaklayacak, hem ortak bir ad olarak, hem de "Anadolu Türk'ü" deyişinde olduğu gibi bir budun (kavim) adı olarak kullanmaktayız. Biz buraya, Anadolu'ya en son 1071'den sonra Orta Asya'dan gelip yurt tuttuğumuz, il tuttuğumuza göre bizim de bir budun adımız vardı; biz de bir budun idik. Bizim bu budun adımızı unutmuş olmamıza karşılık soydaşlarımız bizi TÜRÜK yapmakla budun adımızı bize hatırlatıyorlar, ama biz anlamıyoruz; kendimize TÜRK deyip çıkıyoruz. TÜRK'ü de hem dar, hem geniş anlamda kullanarak onu bir vuzuhsuzluk, bir müphemlik içinde bırakmış oluyoruz. Onu bu durumdan kurtarmak, ona tarihi bir kişilik kazandırmak için TÜRÜK'ü bir budun adı olarak bağrımıza basalım; böylece bin yıllık bir ayrılığı da gidermiş olmanın mutluluğuna erişelim; bu konuda soydaşlarımızla olan anlayış ayrılığına, daha doğrusu, anlayışsız, ayrılığına, daha doğrusu, anlayışsızlığa artık bir son verelim. Öte yandan, bir Anadolu TÜRÜK'ü olarak, TÜRK adını yalnız soyumuzun ortak adı yapmakta, soydaşlarımız arasında bu şuuru uyandırmakta öncülük görevimizi sürdürelim.

1) Birinci Türkoloji Milli Kongresi (Tebliğler), İst. 1980 s. 211-24/.

2) Doç. Dr. Türükoğlu Gök-Alp, Sınırlandırılmış TÜRK TARİHİ, Atatürk Üniversitesi yayınları: 426, I. cilt, Ankara 1976, s. 486

1) Adile AYDA, (Les Trusques efaient des Turcs Preuves) Ankara 1985, 368 s. K. ATATÜRK'ün ruhunu sevince boğan bu eseri tanımak isteyenler, TÜRK KÜLTÜRÜ'nün 274. sayısının 137-141. sayfalarında çıkmış olan tanıtma yazımızı okuyabilirler.

Türklerden Bahseden En Eski Çin Tezkireleri

*DTCF. Sinoloji Bl.
Masth. Tilla Deniz Baykuzu*

Türk tarihine ait ilk kaynaklar, şüphesiz ki genellikle Çin kaynaklarıdır. En eski Türk boylarının adının ilk kez geçtiği ve haklarında çeşitli bilgilerinin verildiği kaynak. M.Ö. 93 yılında Ssu Ma Chian tarafından yazılmış olan "Shih Chi"dir. Bu kaynaktaki "Fergana Tezkiresi" ve "Hun Tezkiresi" bölümlerinde:

- a) Çinlilerin ilk Fergane savaşları,
- b) Hunların bu bölgedeki savaşları,
- c) Çin ve Hunların siyasi ve ekonomik ilişkileri işlenmiştir.

Ancak bu kayıtlarda daha geniş işlenmiş bir başka kitap ise en eski Türk tarihine ait olan kaynak eseridir. Ban Gu adlı Çin tarihçisinin M.S. 50-89 yıllarında yazdığı "Han Shu" adlı kitabı bütün Eski Türk Tarihi araştırmacıları için tanıtmayı uygun buluyorum.

M.S. 32 yılında Shan Shi bölgesinde doğan Ban Gu'nun ailesi atalarından beri tarih ve kayıtlar uğraşılırdı. Büyük babası ve babası önemli mevkilerde bulunmuşlar, erkek kardeşi Batı Bölgeleri tarihi araştırmaları yapmış ünlü biri, kız kardeşi ise Çin tarihinde oldukça meşhur olan bir araştırmacıydı.

Babasının M.S. 54 yılında ölmesiyle, onun yarım kalan araştırmalarını düzene koyarken, "tarihi kendine göre yorumlama" suçundan tutuklanmıştır. Daha sonra imparator tarafından katip ve tarih kayıtcısı olarak saraya alınmış, böylece 27 yaşından 54 yaşına kadar aralıksız 30 sene Çin'in en meşhur ikinci kitabı olan "Han Shu"yu yazmıştır.

Han Shu'nun muhtevası:

İlk 15 seneyi içine alan "Önceki Han", 229 tarihi olayı anlatan 800.000 kelimededen meydana gelmiş dev bir bölümdür. Ban Gu, bunları yazarken 4 kaynaktan yararlanmıştı. Ssu Ma Qian'in Shi

Ji'si, babasının yazdığı Hou Zhu-an, kendi topladıkları ve kızkardeşi Ban Zhao'nun araştırmaları.

Han Shu'nun Stili:

Çin'in ikinci büyük tarih kitabı olan Han Shu'nun edebî şekli "biyografi serisi içinde tarihi sunmak", muhtevası dönem tarihi, stili ise Shi Ji'den geliştirilmiştir. İmparator kayıtları, liste tablo, kayıtlar ve biyografi sıralaması Shi Ji'den esinlenmiş ancak daha düzenli yerleştirilmiştir.

Han Shu, 100 ciltten ibarettir.

- 1- İmparator kayıtları (12 cilt),
- 2- Liste (8 cilt)
- 3- Kayıtlar (10 cilt)
- 4- Biyografi (70 cilt)

Han Shu'nun Özellikleri:

1- Stil bakımından:

- a- Yiyecek kayıtları
- b- Sanat ve edebiyat kayıtları
- c- Coğrafi kayıtlar
- ç- Shi Ji'de bulunmayan, biyografiler bulunmaktadır.

Tarih bakımından:

a- Shi Ji'de ihmal edilip üzerinde durulmamış tarih ve olayları içine alır.

b- Ayrıca aristokrat aile biyografilerini de eklemiştir.

"Batı Bölgeleri Tezkiresi" (Han Su, 96. cilt).

"**B**atı Bölgeleri" (memleketleri), Han Wu Di⁽¹⁾ döneminden beri bilinmektedir. İçinde otuz altı ülke bulunmaktadır, daha sonraları artarak elli küsur ülke olmuştur⁽²⁾. Bunlar Hunlar'ın batısında Wusun⁽³⁾ların güneyindedir. Kuzey ve güneyinde büyük dağlar,

ortasında ise bir ırmak⁽⁴⁾ vardır. Doğudan batıya 6 bin küsur mil, kuzeyden güneye bin küsur mildir. Doğuda Han devletinin Yu Men (𠂔𠂔) ve Yang Kısang (𠂔𠂔) şehirlerine⁽⁵⁾ komşudur. Batı sınırı ise Pamir dağları, güneyde Kunlun dağları, doğuda ise altan Balık ve Nan Shan dağıyla sınırlıdır. İki nehri vardır. Biri Pamir dağlarından, diğeri de Udun⁽⁶⁾'dan çıkar. Udun'dan çıkan nehir Nan (Shan) (Kun Lün) dağlarından aşağıya akarken, Pamir (Soğanlı) nehriyle birleşir ve doğuda Lop Nor gölünü meydana getirir. Lop Nor (Puçang) gölü, -diğer bir adı da Tuz Gölüdür- Yu Men Yang Kuang'a 150 km yakındır. Çevresi ise 150 km'dir. Suyu durağandır. Yaz ve kış ne kesilir ne de çoğalır. Suyu yer altına iner ve güneyde Chi Shih adı verilen bir yerde ortaya çıkar, "Çin nehri" adı verilir.

Yu Men ve Yang Kuang'dan Batı Bölgeleri'ne iki yol bulunmaktadır. Puçan'ın yanından, Kunlun dağının kuzeyinden Tarım nehrinin takip ederek Yarkent'e varan yol "Güney Yolu"dur. Güney Yolu'nun batısında Pamir dağlarında Büyük Yaoç'lar⁽⁷⁾ ve Arsak⁽⁸⁾ bulunur. Aşağı Turfan Hanedanlığı'ndan Buğda dağına, Tarım nehri takip edilerek batıya gidildiğinde Kaşgar'a varılır. Bu yol ise "Kuzey Yolu"dur. Kuzey Yolu'nun batıya devamında Pamir dağlarından Fergana, Semerkant ve Aorsi'ye⁽⁹⁾ varılır.

Batı bölgelerindeki devletlerin hepsi yerleşiktir. Şehirleri, tarlaları vardır ve hayvancılık yaparlar. Gelenekleri Hunlar'dan ve Uysunlar'dan farklıdır. Ancak yine de Hunlar'a bağlıdırlar. Hunlar'ın batısındaki Güneş Han Krallığı köleci askerî valiliği kurarak, Batı Bölgeleri'ni idaresi altına aldı, başkent Karaşehir, Korla ve Karakum şehirleri arasındadır. Diğer ülkelerden vergi alarak kendilerine servet toplamışlardır.

1 Han Wu Di: M.Ö. 140-87

2 Ssu Ma Bao'nun "Hsu Han Shu"sunda bu ülkelerin sayısı 55 olarak belirtilmiştir.

3 Uysunlar: Eski kaynaklarda Wusunlar olarak geçer.

4 Tarım nehri

5 Bu şehirler Tun Huan'ın batı sınırlarında yer alır.

6 Bugünkü Hoten ve Yarkent dolayları.

7 Yabancı kaynaklarda "Yueh Chih" olarak geçen eski bir Türk boyudur.

8 Hazar denizinin kuzeyinde İranlılar'a ait bir antik kent.

9 Hazar Denizi'nin kuzey-doğusunda Ural nehri çevresindeki eski bir Türk boyu

Azeri Şâiri Musa Yakuboğlu

Istanbul Üniv.
Dr. H. Emel Aşa

Ayakta solda:
Şair Musa Yakuboğlu
ve O. Şaik Gökyay
Foto:
Doç. Dr. Osman F.
Sertkaya arşivinden

İnsan sevgisini, azmini ve lirizmi tabiatın bütün unsurları ile şiirlerinde anlatan Musa Yakuboğlu "10 Mayıs 1937" yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İsmayılı bölgesinin "Buynuz" köyünde doğmuştur.

İnsan sevgisini, azmini ve lirizmi tabiatın bütün unsurları ile şiirlerinde anlatan Musa Yakuboğlu "10 Mayıs 1937" yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İsmayılı bölgesinin Buynuz köyünde doğmuştur. "Şehirde İlhamımı kaybediyor, şiir yazamıyorum" diyen şair Gökçay Pedogoji Mektebi'nden mezun olduktan sonra (1957-58) yılları arasında ise Tircan köy orta Mektebi'nde öğretmenlik, (1958-1967) Buynuz Köy ilkokulunda hem öğretmenlik hem de müdürlük görevini sürdürmüştür. Bundan sonra ise (1967-73) tarihlerinde S.M. Kirov Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesinde altı yıl daha tahsil görmüştür.

Musa Yakuboğlu 1973'den sonra Bakü'ye gelerek buraya yerleşmiş ve Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Bedii Edebiyatı Tebliğ Bürosunda Müdür muavini olmuştur.

Edevî faaliyetine 1957 yılında "Azerbaycan Gençleri" gazetesinde yayınlan "İki Gelb İki Dünya" başlıklı şiiri ile başlayan Musa Yakuboğlu, değişik dergilerin redaktörlüğünü de yürütür; (1974-78) Azerbaycan dergisinin

Şiir Şubesi Müdürlüğü; 1978'den itibaren İsmayılı bölgesinde yayınlanan **Zehmetkeş** gazetesinin redaktörlüğü" Şair, bu yazı faaliyetlerinin yanında Moldaviya'da Sovyet Edebiyatı, Ukrayna ve Özbekistan'da tertib edilen "Azerbaycan Edebiyat Günleri"ne de katılmıştır.

(1974-77) yılları arasında Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin (OADKYC) başkanlığını yürütmüş, 1979'dan sonra ise "İsmayılı Rayon Halg Deputatları Soveti"nin Ticaret ve Meişet Hizmeti'nin daimî komisyon başkanlığında bulunmuştur.

"Şehirde ilhamımı kaybediyor, şiir yazamıyorum" diyen şair, köy hayatını benimsemekte ve birbirinden güzel şiirlerini tabiat arasında dile getirmektedir.

Musa Yakuboğlu'nun dergi ve gazetelerdeki şiirlerinden bir kısmı kitap halinde toplanmıştır. Şairin yayınlanmış sekiz şiir kitabı vardır. Bunlar: (1)

Eserleri

- 1) **Yarpag Ohuyor** (Şe'rler), Bakü 1966, 30 s.
- 2) **Bu Mehebbet Yaşadar Meni** (Şe'rler) Bakü 1966, 58 s.
- 3) **Bu Mehebbet Yaşadar Meni**

(Şe'rler) Bakü 1970, 72 s.

- 4) **Menim Kainatım** (Şe'rler) Bakü 1937, 88. s.
- 5) **Üzü Beri Bahan Dağlar** (Şe'rler ve Poemalar) Bakü, 1977, 96 S.
- 6) **Yahşi ki, Sen Varsan** (Şe'rler ve Poemalar) Bakü 1979, 132, s.
- 7) **Bir Sim Üste** (Şe'rler ve Poemalar) Bakü 1983, 255, s.
- 8) **İki Gelbin Işığı** (Şe'rler ve Poemalar) Bakü 1985, 124 s.

Hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verdiğimiz şairin dört yeni şiiri Azerbaycan SSR'de yayınlanmakta olan "Azerbaycan Edebi-Bedii Jurnal" dergisinin 1989 yılına ait ilk sayısında yer almıştır. (2)

Birisi isimsiz, olan şiirlerden diğer üçünün adı sırası ile şöyledir: "İlahi, Bu Körpe Neşe Böyüyüb Bir Gözel Keçir, Ahır ki..."

Musa Yakuboğlu'nun şairliğinin örneği olan üç güzel şiiri sizlere aşağıda sunuyoruz:

(1) Teymur Ehmedov, Azerbaycan Sovet yazıçıları (Edebî Sorgu Kitabı) Bakü 1987, s. 417-418

(2) "Azerbaycan Edebi-Bedii Jurnal" 1989, nr-1 s. 3-6

Men ki daha güneş olabilmedim,
Men ki daha ulduz olabilmedim,
Hamının bahdığı, görebildiği
Göylerin tağında galabilmedim.

Burada galacağım,

Men elé burada,

Burada ocag olub alışacağım,
Burda taleyimle barışacağım,
Od-alâv ömrüne garışacağım.

Heç demirem meni köreler haçan,
Bir ıstı yuvalı, tarlağı gucan
Dünyanın dogmalığ golları varsa,
Doğma ocağlara, yurdlara garşı
İnsanın kendilen yolları varsa,
Mutleg o yol kelib bura çıkacak :
Ne geder canda od, közde mehr bahacag.

Mutleg o közler de mene bahacag
Torpagda havayı daş galan deyil,
Yahşı tanıyırım men bu dünyanı-
Onun bir çıkırı boş galan değil.
Aranı, yaylağı varsa bu elin,
İnsanın dağlarla söhbeti varsa,
Yol azan ümidin, üşüyen elin
Yol tapıb ısınmak niyyeti varsa,
O mutleg bu yere kelib çıkacag,
Bilirem, havayı yanmır bu ocag,
Mutleg bu ocağa kelmelidirler,
Menden de bir ehvâl bilmelidirler.

Olsun ufug boyu yatağı, yeri
Men daha nehenk cay ola bilmedim.
Yarıb gayaları, yıhib bendleri
Kedib deryalara dolabilmedim.
Burada galacağım,

Men elé burda

Burada bulag olub gaynayacağım,
Herden sırğa sırğa damçılarım
Burdan çiçeklerle oynayacağım.

Ahtarsan insanın her adımbaşı
Böyüyen keçilen yolları varsa,
Duruluğa garşı, saflığa garşı
Dünyanın keçilen yolları varsa
Mutleg o yol kelib bura çıkacag.

Payızın en köverek çağına garşı,
Meşesine garşı, dağına garşı,
Benevşe boyuna, kül nefesine,
Baharın yarpızlı arhına garşı

Yol kelen olsa,

Ne bilim, bir çemen yaşıllığı için
Ya da ki minnetsiz yanlışlığı için

Darıhan olsa,

O mutleg bu, yere kelib çıkacag;
Bilirem havayı ahmır bu bulag.
Mutleg bu çeşmeni körmelidirler
Bu ocağa selam vermелidirler.

BİR GÖZEL KEÇİR (3)

Bu ne mö'cüzedir-Küceden köçir,
Ele bil ışıdır, keçeden keçir,
Göydön mi enibdir melek sayağı,
Yerden mi çıhibdir çiçek sayağı
Onu kim yaradıb,
Narda yaranıb?
Narda sıgallanıb, narda daranıb?

Gözel, birçe defe
Bah men terefe...
Bu ne ilahi göz, bu ne bahışdı,
Nahışlar içinde bu ne nahışdı!
Tohun ciynin ile o budaglara,
Goy o budaglar da behtever olsun.
Lal neyfim gelse de gül barmaglara,
Tohun o dı vara, daşı zer olsun.

Sonalar gölünde sonalar süzer,
Gel, o sonaları goşul azizim,
Ne gayıp tapılar, ne gemim üzer,
Yoh daha o göle erkimiz bizim.

Gözel; birçe defe
Bah men terefe!

Deme bahışlarım ötürdü seni,
Gözümün aynası götürdü seni;
Galacag aynamda bu göz, bu bahış.
Ne yahşı, bir teze gözelliye de
Bahmağa gözümün gısmeti varmış.

Üstünde gör neçe gözün hedesi
Götürme bu boyda günahı, yeri.
Yeri get, allahın hoşbahtı bendesi,
Men kimi bendinin allahı, yeri.

Ey gelbi ışığı, ey ruhu ince,
Bir söz de, ağzından gevher saçılısın.
Get, bir gül bağında açıl gizlice,
Gızıl güller sene bahıb açılısın.
Düşmek istesem de men ayagina,
Meni burahmazlar o gül bağına.
Get, burda tayın yoh,

Buldular güc,
Goşul durnalara o gatarla uç.
Menim o semada uçmağım olmaz,
Seninle gol-ganad açmağım olmaz.

İLAHİ, BU KÖRPE NEÇE BÖYÜYÜB

Demirem mehriban gucağ körmeyib,
Demirem gayğılı ıstı bir nefes
Demirem ev bilib, ocag körmeyib-
Bu körpe anasız neçe büyüyüb?

Doğmalığ deyilen ilahi bir el
Onun âz-közünü ahşamayıbsa,
Köresen bu körge neçe gımışıb?
Hansı dondan körüb ilk doğmalığı,
Sevincin sevince neçe garışib ?

Bilib mi hesretdir Ali Ne'mete-
Ana döşündeki süde bilim mi?
Bir yemek yeyende emzik tutanda
Köresen şıltaga... ede bilib mi?
İlahi, bu uşag neçe büyüyüb?

Bir hoş yuhu vahtı, bir keçeyarı
Bu körpe ayılıb neçe ağlayıb?
Alıb bir yuhunun şirin çağını
O kime erk edib, keçe ağlayıb?
O vaht ağı kesib söz anlasayalı,
Neçe sahlayardı ağlamağını?

Aha bahışından sefeg almadan,
Neçe ışılanıb üzü köresen?
Doğmaça laylasız neçe uyuyub,
Neçe çiçeklenib sözü köresen?
O neçe oynadıb el-ayagını,
Bes kimin üzüne gımışıb herden?
Hansı renkde sevib oyuncağını?

Ana ferehinden küç alıb teze
Bir daşgın sevince bürünmeyince,
İlk defe o neçe galhib ayağa,
Kören neçe atıb ilkin addımı?
Lal heyret kötürür, vallah adamı...
İlahi, bu uşag neçe yerihib,
Kefi pozulanda neçe kiriyib?

Dayan, bu sualda alışdı bağrım,
Durub yan otagdan anamı çağırım.
Goy ondan soruşum bir de özümü,
Anlayım fikrimi, bilim sözümü.
Bir körüm bu uşag neçe böyüyüp,
Söykenib o hansı küçe böyüyüp...

Azerbaycan Edebî-Bedii Curnal, 1989 (1)

Amerika Mektubu

SOVYETLER BİRLİĞİNDEKİ GELİŞMELER

Cevdet Seyhan

Sovyetler Birliğindeki, YENİDEN YAPILANMA ve AÇIKLIK siyaseti aslında yıllardan beri sözkonusu olan iktisadi, siyasi ve sosyal sorunlarını gün yüzüne çıkarmakta. Özellikle son yıllarda Baltık devletleri başta olmak üzere birçok cumhuriyette kurulan yeni cepheler, geçmiş dönemdeki yanlışlıkları, yönetimdeki eksiklik ve cinayetleri batı basınına aktarıyor. STALİN ve BREJNEV dönemindeki bir çok olay, Sovyet basınında açık yüreklilikle ele alınıyor. KAZAKİSTAN'da yerel yönetim rehberi görevinden alınarak yerine Rus devlet adamının görevlendirilmesi olarak ÖZBEKİSTAN'daki etnik çatışmalar, yıllardan beri zorla bastırılan hareketlerin artık susturulmayacak döneme girdiğini isbathıyor. GORBAÇOV yönetimi, olaylar için, geçmiş dönemdeki aksaklıklar ve iktisadi sorunları suçlamasına karşın, Sovyetler Birliğinde sınıflar mücadelesi diye ele alınan konuların, milletler mücadelesi olduğu gün gibi açıkta artık.

Sovyetler Birliğine bağlı cumhuriyetlerde bir süredir görülen etnik çatışma ve gerginliklere, 3 Haziran günü bir yenisi eklendi. ÖZBEKİSTAN cumhuriyetinin güney bölgesinde FERGANA vâdisi etrafında yaşayan MİSKET Türkleri ile yerli halk Özbekler arasında meydana gelen çatışmalarda en az 99 kişinin öldüğü ve yüzlerce kişi yaralandığı bildiriliyor. Sovyet resmi haber ajansı TASS, çıkan çatışmaları önlemek için bölgede sokağa çıkma yasağı uygulandığını ve aşırı unsurların başlattığı etnik çatışmalarda çok sayıda kişi dövüldüğünü ve yüzlerce evin ateşe verildiğini, ayrıca silahlı başıbozuk grupların resmi kişilere saldırdığını bildirdi.

ÖZBEKİSTAN olaylarını yakından görme amacı ile FERGANA'ya giden resmi kişi NİKOLAI RYZHKOV, TAŞKENT'de parti yetkililerine verdiği bilgide, yerel yönetimdeki görevlileri suçladı. WASHINGTON POST gazetesindeki haberlere göre, yönetimdeki iç işleri bakan yardımcısı general EDWARD DIDORENKO, 99 kişinin ölümüne neden olan olaylardan, bölgedeki aşırı dinci ve milliyetçi gruplar sorumlu olduğunu söylüyor. DİDORENKO, QIZIL YILDIZ gazetesindeki beyanatında, kısa bir süre önce kurulan cemiyetleri suçlu olarak gösterirken, LİTRATURNAYA gazetesini, ÖZBEKİSTAN olaylarını iktisadi sorun ve PRAVDA ise ekstremlerinin gösterisi olarak değerlendirir.

STALİN devrinde, KAFKAS haritasını değiştirmek ve Türkiye ile Sovyetler Birliği sınırındaki Türk gruplarını bölmek için 1944 yılında başlatılan sürgünlerde, bugünkü GÜRCİSTAN'dan çıkarılan Misket Türkleri, ÖZBEKİSTAN'a yerleştirilmiş idi. Bugüne değin kardeş halk olduğunun bilincinde olan Özbekler ile Misketlerin ilişkileri, hiçbir zaman etnik çatışmaya dönüşmemiş olması kışkırtma olasılığını gündeme getiriyor.

Sovyet yetkilileri, FERGANA olayları ile ilgili olarak, ÖZBEKİSTAN'daki dinci ve milliyetçi grupları ve hatta, yakında kurulan BİRLİK hareketçilerini doğrudan doğruya suçlaması, bu kışkırtmayı bir yönden doğruluyor. 1988 Kasım ayında, aydınlar, yazar ve işçiler rehberliğinde kurulan BİRLİK, Özbekistan ve bugün Orta Asya olarak değerlendirilen

Türkistan illerindeki sorunları açık yüreklilikle ele alması, milli sorunları AÇIKLIK politikası ile halka aktarması ile, geniş bir tabana oturmuş durumunda. Bugün yaklaşık 300 bin üyesi olan BİRLİK grubunun lideri, MUHAMMED SALİH, gruba yöneltilen suçlamayı asılsız ve geçersiz olarak değerlendirirken, olayları belli noktalar için hazırlanmış kışkırtma olarak değerlendiriyor. Sovyet yöneticisi LEONİD ABALKİN ise, BİRLİK, bölgedeki ekonomik sorunları kendi doğrultusunda kullandığını iddia ediyor.

Sovyetler Birliğindeki çalışmalar ile üne kavuşan bilim adamı SAKHAROV, İNGİLTERE'de uluslararası ilişkiler enstitüsünde konu ile ilişkili olarak verdiği beyanatında, ülkesinde milletler ve etnik gruplar arasında tartışmalar her zaman olduğunu, fakat geçmiş dönemlerdeki gibi sert hareketler ile bastırıldığını ve dış basına aktarılmadığını söylüyor ve ÖZBEKİSTAN'da, fakat pamuk ekimi göz önüne alınarak iktisadi ve ekolojik sorunlar göz ardı edildiğini, bölgedeki işsizlik oranı yüksek olduğunu açıklıyor ve nihayet, Sovyetler Birliğinde, siyasi yönetim biçimi değiştirilerek her türlü düşüncenin basın yolu ile aktarılması gerektiğini anlatıyor.

Batı dünyasındaki gözlemcilerin çoğu, komünizm, 20. yüz yılın en önemli sahilflerinden biri olduğunu kabul etmekle birlikte, MARX, ENGELS düşüncesinde gerçekleşen yönetim biçimi, artık son devrelerini yaşadığını ve çöküş dönemine girdiğini açıklıyor. GORBAÇOV rehberliğindeki AÇIKLIK ve YENİDEN YAPILANMA yönelişleride uzun dönem devam eden yanlışlıkları düzeltmek ve merkezi yönetim biçimi değiştirilerek Sovyetler Birliğindeki cumhuriyet ve özerk bölgelere ekonomik bağımsızlık verme isteğinin bir parçası. Yalnız, 70 yıldan beri süregelen baskı ve Ruslaştırma siyaseti ile bunalmış toplumlarda, cumhuriyetlerin sadece ekonomik değil siyasi özgürlüklerini de gündeme getiriyor. Baltık devletlerinde ve TİFLİS olayları bunu açık olarak ispatladı. ALMA ATA hadisesinde Kazak gençleri, Rus devlet adamının görevlendirilmesine gösteriler ile cevap verdiler. Kazak halkının milliyetçi tutumu, ÖZBEKİSTAN olaylarından hemen sonra aynen devam etti. Haziran ayında NOVI UZEN şehrinde patlayan olaylarda, Kazaklar, KAZAKİSTAN'ın KAZAK'lara ait olduğunu tekrar haykırdılar. Gerçi olaylar KAFKASYA'dan yine STALİN döneminde göçe zorlanan etnik halka karşı bir gösteri olarak değerlendiriliyorsa da, kazak rehber KUNAYEV yerine görevlendirilen GENNADİ GOLBİN, yeni seçilen halk temsilcileri meclisindeki görevi bahane edilerek görevden alındı ve yerine tekrar Kazak NURSULTAN NAZARBEOV getirildi.

Dünyada bağımsızlık hareketlerin önderi olduğunu ileri süren MOSKOVA, bugün iktisadi ve siyasi bunalımların hal etmek için, batı dünyasına yönelmiş vaziyette. Doğu bloku ülkeleri ise, komünist yönetim biçiminin değiştirilmesi gerektiğini açıktan açığa bildiriyor. MACARİSTAN ve POLONYA'daki gelişmeler sosyal devlet anlayışının bir parçası durumunda. ÇİN'deki gençler demokratik istekleri için, tanklar önünde dikiliyor. Elbette, Sovyetler Birliğindeki arayışlar, sömürülen milletlerin sorunlarına yönelmiş değil, ama mazlum halkların demokratik istekleri eninde sonunda bunu gündeme getirecektir.

Hazırlayan
M. Sabir Karger.
Nota
İlhan ÖZULU

Kaynak: Türkistan'ın Meşhur ses sanatçısı Dedehan Hasanoglu'nun sesinden alınmıştır. -Taşkent.

TÜRKİSTAN TÜRK ŞİİRİNDEN

KOZGALING

KOZGALING

Bes yeter yav haddin aşti sebr-u taket kalmadı
İl ulusda din-u iman-u diyanet kalmadı
Feyz feraget körk letafet ne melahat kalmadı
Kozgaling ey ehli mümin yavga karşı kozgaling...
İlni dinden hacretuvçı gavga karşı kozgaling...
Kozgaling ey ehli mümin yavga karşı kozgaling...

★ ★ ★

Bul mübarek yurtını yavalar biaman kıyrattı köp
Berçemizni öz tilinde tutidek seyretti köp
Bağrı king açık diyar irdik hüda körsetti köp
Kozgaling ey ehli hacretuvçı yavga karşı kozgaling...
İlni ilden hacretuvçı gavga karşı kozgaling...
Kozgaling ey ehli Turan yavga karşı kozgaling...

★ ★ ★

Tabekey kelgen bu zatlar bizge hakimlik kılır?
Bu mukaddas yurtımızı "ane yurtum" dip bilür?
Reşke helem hancerleri takey yüreğimni tilür?
Kozgaling ey ehli Turan yavga karşı kozgaling...
İlni dilden hacretuvçı gavga karşı kozgaling...
Kozgaling ey ehli mümin yavga karşı kozgaling...

★ ★ ★

Asyada yok idi hiç ferh-u serhad ilgeri
İl ile tukan karındaş berçe millet ilgeri
Dost idik yok irdi bizdik küç ve kudret ilgeri
Kozgaling ey ehli Turan yavga karşı kozgaling...
İlni ilden hacretuvçı gavga karşı kozgaling...
Kozgaling ey ehli mümin yavga karşı kozgaling...

★ ★ ★

Bul diyarnı zabt itib kullik kes algen kim özi
İlni ilge yavlatıb song rahat algen kim özi
Akıbet hakim balıb bu yurtta kalgan kim özi
Kozgaling ey ehli Turan yavga karşı kozgaling...
Bizni bizden hacretuvçı gavga karşı kozgaling...
Kozgaling ey ehli mümin yavga karşı kozgaling...

★ ★ ★

Didiler "Şarkda hamışe kaş kalar ösme kiter"
Gayrıdan baskıncı zatlar bizge takey zülm eter
Köz açaylık, har-u zarlık bes yeter
Kozgaling ey ehli Turan yavga karşı kozgaling...
İlni ilden Hacretuvçı gavga karşı kozgaling...
İlni dinden hacretuvçı yavga karşı kozgaling...
Kozgaling ey ehli mümin yavga karşı kozgaling...

UYANIN (*)

Artık yeter düşman haddini aşti; sabır, tákát kalmadı.
Yurt ve ulusta din, iman ve diyanet kalmadı
Feyz, feraget, güzellik ne de saflık kalmadı
Uyanın ey müslümanlar, düşmana karşı uyanın!..
Halkı dinden ayıran düşmana karşı uyanın!..
Uyanın ey müslümanlar düşmana karşı uyanın!..

★ ★ ★

Bu kutlu yurdu düşmanlar amansızca çok inletti
Bir çoğumuzu kendi dilinde papağan gibi çok söyletti
Gönlü geniş, özgür ülke idik, Allah çok gösterdi.
Uyanın ey müslümanlar, düşmana karşı uyanın!..
Yurdu yurttan ayıran düşmana karşı uyanın!..
Uyanın ey Turan halkı, düşmana karşı uyanın!..

★ ★ ★

Bu gelen yabancılar ne vakte de bize hakim olur,
Bu kutlu yurdumuzu "anayurdum" diye bilir?
Kıskançlık ve üzüntü hançerleri ne vakte dek yüreğimi diler?
Uyanın ey Turan halkı, düşmana karşı uyanın!..
Halkı dilinden ayıran düşmana karşı uyanın!..
Uyanın ey müslümanlar düşmana karşı uyanın!..

★ ★ ★

Asya'da yoktu herhangi bir sınır karşımızda; ileri,
Yurt-yurt birleşen kardeşler tekbir büyük millet; ileri,
Birbirimize dost idik, bize benzer yoktu güç ve kudret; ileri,
Uyanın ey Turan halkı düşmana karşı uyanın!..
Yurdu Yurttan ayıran düşmana karşı uyanın!..
Uyanın ey müslümanlar düşmana karşı uyanın!..

★ ★ ★

Bu ülkeyi zaptedip esir alan kimlerdir?
Halkını halk'a düşman edip rahatlayan kimlerdir?
Sonunda hakim olup bu yurtta kalan kimlerdir?
Uyanın ey Turan halkı düşmana karşı uyanın!..
Bizi bizden ayıran düşmana karşı uyanın!..
Uyanın ey müslümanlar düşmana karşı uyanın!..

★ ★ ★

Derler ki: "doğuda her zaman kaş kalır sürme gider."
Bizden olmayan işgalci kişiler bize ne vakte dek zulm eder?
Gözümüzü açalım, birleşelim; bu hicran ve feryad artık yeter!
Uyanın ey Turan halkı düşmana karşı uyanın!..
Yurdu yurttan ayıran düşmana karşı uyanın!..
Yurdu dinden ayıran düşmana karşı uyanın!..
Uyanın ey müslümanlar düşmana karşı uyanın!..

(*) "Kozgaling" kelimesinin Türkiye Türkçesinde tam bir karşılığını bulamadık. Bu kelime "ayaklanın" "başkaldırın" "silkinin" gibi nüansları taşıyacak anlamlara da gelir. Biz daha ılımlı bir karşılık olarak "Uyanın" kelimesini seçtik. Ancak metni okurken burada saydığımız anlamlarda göz önünde bulundurulmalıdır. Ecz. M. Sabir Karger.

Not: İlk defa dergimizde yayınlanan bu şiir, geçtiğimiz ay Özbekistan'da meydana gelen olaylarda "Millî bir marş" olarak söylenmiştir.

KOZGALİN

The musical score for "KOZGALİN" consists of 17 numbered measures, each on a single staff. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and performance instructions. Measure 1 starts with a circled '1' and includes the instruction "SAZ ~>". Measure 2 has a circled '2' and includes "r-1." and "r-2." markings. Measure 3 has a circled '3' and "SAN ~>". Measure 4 has a circled '4'. Measure 5 has a circled '5' and "[3x]". Measure 6 has a circled '6' and "SAZ ~>". Measure 7 has a circled '7' and "r-1." and "r-2." markings. Measure 8 has a circled '8' and "SAN ~>". Measure 9 has a circled '9' and "SAZ ~>" and "SAN ~>". Measure 10 has a circled '10' and "[3x]". Measure 11 has a circled '11' and "SAZ ~>". Measure 12 has a circled '12' and "r-1." and "r-2." markings. Measure 13 has a circled '13' and "SAN ~>". Measure 14 has a circled '14' and "SAZ ~>". Measure 15 has a circled '15' and "SAN ~>". Measure 16 has a circled '16'. Measure 17 has a circled '17' and "[3x]". The score concludes with a circled 'S' symbol.

CENGİZ DAĞCI Bibliyografyası

Mustafa Çetin

YAYINLANAN ESERLER:

KİTAPLAR:

MÜSTAKİL ESERLERİ:

1-) Korkunç Yıllar, (Sadık Turan'ın Hatıraları I), I. baskı, (I. kitap) Varlık Yay., İst., 1956 (Yazarın adı bu eserde Cengiz Dağcı Suvarski şeklindedir.) Almanya'da yayınlanan Sovyetler Birliği'ni Öğrenme Enstitüsü'nün Türkçe yayın organı olan DERGİ adlı mecmuada şu şekilde bir çalışmaya rastladık. ...Yeni Neşriyat, Korkunç Yıllar ve yurdunu Kaybeden Adam, Roman, İst., Varlık Yay., 1956, 414 sayfa. Avukat Müstecip Ülküsal tarafından hazırlanan yazı, mecmuanın 3. cilt, Sayı: 10, 1957, sayfa 98-102'de yayınlanmıştır. Bu iki eserin bir arada basıldığını bu çalışmadan öğrendik. Fakat her iki eserin de müstakil baskıları biliniyor.

2. Baskı, Varlık Yay., İst., 1959.

3. Baskı, Varlık Yay., İst., 1970.

4. Baskı, Varlık Yay., İst., 1975.

5. Baskı, Ötüken Yay., İst., 1989.

6. Korkunç Yıllar Muhammed Harb'in çevirisiyle Arapça olarak Beyrut'ta yayınlanmıştır. (Çeviriye sebep olarak Kırım ile Filistin'in) ortak kaderi gösterilmiştir.

2-) Yurdunu Kaybeden Adam, 1. Baskı, Varlık Yay., İst., 1957

2. Baskı, Varlık Yay., İst., 1966.

3. Baskı, Varlık Yay., İst., 1972.

3-) Onlar da İnsandı, I. Baskı, Varlık Yay., İst., 1958.

2. Baskı, Varlık, Yay., İst., 1969.

3. Baskı, Varlık, Yay., İst., 1974.

4-) Ölüm ve Korku Günleri, I. baskı, Varlık Yay., Yay., İst., 1962.

2. Baskı, Varlık Yay., İst., 1974.

5-) O topraklar Bizimdi, I. Baskı Varlık Yay., İst., 1966 (Eser Kolhozda Hayat ve O Topraklar Bizimdi olarak iki kısma ayrılmaktadır.) O Topraklar Bizimdi, I. Baskı, Kağan Kitabevi, Naşiri: H. Tuncay, İst., 1966. (Kitabın sonunda 1955-1956 yılları arasında Londra-Fulham'da yazıldığına dair bir not var.)

2. Baskı, Varlık Yay., İst., 1972

6-) Dönüş, 1. Baskı, Varlık Yay., İst., 1975.

7-) Genç Temuçin, I. Baskı, Ötüken Yay., İst., 1969.

8-) Badem Dalına Asılı Bebesler, I. Baskı, Varlık Yay., İst., 1970.

9-) Üşüyen Sokak, I. Baskı Varlık Yay., İst., 1972.

10-) Arkadaşım Maksut (Bu eser yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bak: I numaralı bibliyografya adı geçen Korkunç yıllar adlı eserin giriş kısmında yer alan "Birkaç Söz" adlı yazı. s. 5-8).

11-) Anneme Mektuplar, Ötüken Yay., İst., 1988.

12-) Benim Gibi Biri, Ötüken Yay., İst., 1988.

13-) Yansılar, Ötüken Yay., İst., 1988. (Bu eserde Cengiz Dağcı'nın bugüne kadar bilinmeyen şiir, hikâye, konuşma vs gibi çalışmalarından bahsettiğini görüyoruz. Bu çalışmaların bibliyografyası

* Bu çalışmada Cengiz Dağcı'nın hayatıyla ilgili bilgilere yer verilmedi. Bunun sebebi bazı çelişki ve yanlış bilgileri tekrarlamamaktır. Bu konuda ayrıca bir çalışma hazırlanacaktır. Buna rağmen konuyla ilgili olarak Emel Dergisi'ndeki çalışmamıza müracaat edilebilir.

tam olarak bilinmemektedir. Bu sebeple kitapta bahsedildikleri sayfa numaralarını vermenin uygun olacağını düşündük.)

sayfa 30: Söyleyin Duvarlar, Dağlar, Sevdiğim Yalta, Sis... gibi şiirleri 1939 yılında Kırım Tatar Yazarlar Birliği'nin yayın organı Edebiyat Mecmuası'nda yayınlanmış.

Sayfa 114: Kartanay ve Eçkisi adlı şiir.

Sayfa 115: Yangın adlı romanı.

Sayfa 128: Geldik adlı şiir.

Sayfa 148: Radyo konuşmaları...

Sayfa 248: İlk şiirinin "Kış" olduğundan bahsediyor. Ayrıca ilkokul kitaplarında yayınlanan "Gül" ve "Bülbül" manzumelerinden de söz ediyor.

VARLIK YILLIĞI'NDA YAYINLANAN ESERLERİ

1-) Soruşturma (Cengiz Dağcı ve diğer bazı yazarların 1959-1960 yılı ile ilgili değerlendirmeleri), Varlık Yıllığı 1960, Varlık Yay., İst., s. 39-40.

2-) Ölümün Yanı Başında (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1960, İst., s. 232-241.

3-) Soruşturma (C.D. ve bazı yazarların değerlendirmeleri), Varlık Yıllığı 1961, s. 132-133.

4-) Cenaze (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1961, s. 366-374.

5-) Yamaçta Üç Ölü (Hikâye) Varlık Yıllığı, 1962, s. 445-456.

6-) Karanlık Yollarda (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1963, s. 359-361.

7-) Yollarda (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1964 s. 399-404.

8-) Mezarların Gölgesinde (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1965, s. 409-418.

9-) Teyzemin Evi (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1966, s. 472-477.

10-) Sevi (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1967, s. 521-532.

11-) Musluk (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1968, s. 537-546.

12-) Mola (Hikâye), Varlık Yıllığı, 1971, 553-570 (Hikâyenin altında bir romandan parça şeklinde bir not var.)

DERGİLER, GAZETELER

1-) Yaş Türkler (Şiir) Kırım Türk Gönüllülerinin Haftalık Gazetesi, No: 2 13-12-1944, Berlin (Cengiz mahlasıyla yazılan bu şiir 12-2-1943'de Varşova'da kaleme alınmış.)

2-) Yıldız (Şiir) Kırım Mecmuası (Ankara), Sayısı: 3, Mart 1957 s. 83, (Bu şiir 1944 yılında Berlin'de yazılmıştır.)

3-) Veriniz Atamın Kılıcının Bana (Şiir), Kırım Mecmuası (Ankara), Sayı: 4 Nisan 1957, s. 120 (Ukrayna 1941).

4-) Kırım Beni Anar Mısın? (Şiir), Kırım Mecmuası (Ankara) Sayı: 7, Temmuz 1957, s. 213 (Londra 1946).

5-) Sanatçılarla Konuşmalar "Cengiz Dağcı Anlatıyor", Varlık Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 445, 1 Ocak 1957, s. 8-9.

6-) Dönüş (Küçük hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 536, 15 Ekim 1960, s. 12 (Yazarın Dönüş adlı romanından bir parça).

7-) Veli'nin Derdi (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 544, 15 Şubat 1961, s. 14-15.

8-) Günahkâr Duası(Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 559, 1 Ekim 1961, s. 14.

9-) Arkadaş Gölge (Küçük Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 564, 15 Aralık 1961, s. 15.

10-) Sanatçılarla Konuşmalar (Cengiz Dağcı'yla Röportaj, Konuşan: Osman Türkay), Varlık Dergisi, Sayı: 575, 1 Haziran 1962, s. 8 (Kıbrıslı şair Osman Türkay 1927 yılında doğdu. Şiir kitapları: 7 Telli, Uyurgezer, Beethoven'de Aydınlığa Uyanmak, Evrenin Düşünde Gezin, Kıyamet Günü Gözlemcileri v.s. Şairin Cengiz Dağcı'yla ilgili röportaj ve incelemeleri de var. Ayrıca yazarın Onlar Da İnsandı adlı eserinden 8 sayfayı İngiltere'de yayınlanan INDEX Dergisi için tercüme etmiştir.)

11-) Bozkırda Işıltı (Küçük Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 577, 1 Temmuz 1962, s. 13.

12-) Tedirgin Gece (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 582, 15 Eylül 1962, s. 16-17.

13-) Ölü Serçeler, (Hikâye) Varlık Dergisi Sayı: 599, 1 Haziran 1963, s. 17.

14-) Rahatsız Çocuk-1- (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 603, 1 Ağustos 1963 s. 14-15.

15-) Rahatsız Çocuk -2- (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 604, 15 Ağustos 1963, s. 16-17.

16-) Yeni Ev (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 618, 15 Mart 1964, s. 14-15.

17-) Rahatsız Çocuk -3- (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 634, 15 Kasım 1964, s. 16-17.

18-) Dolaplı İhtiyar (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 634, 15 Aralık 1964, s. 16-17.

19-) Cenaze, Kurbağa ve Macmorton (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 754, Temmuz 1970, s. 15-17.

20-) Londra'da Kimsesiz Bir Türk Yazarı, Cengiz Dağcı (Konuşan: Osman Türkay Varlık Dergisi, Sayı: 756 Eylül 1970, s. 10-12 (Röportajda bir de fotoğraf yeralıyor.)

21-) Küp (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 756, Haziran 1971, s. 18-19 ve 34.

22-) Cengiz Dağcı Söylüyor, Varlık Dergisi, Sayı: 773, Şubat 1972, s. 6-7. (Yaşar Nabi'nin mektupla yaptığı röportaj).

23-) Okur Mektubu ve Yazar (Londra Mektubu-1-), Varlık Dergisi, Sayı: 792, Eylül 1973, s. 12-13 (Mektup Londra'da 1973 Temmuz'unda yazılmıştır.)

24-) Londra Mektubu-3- (İkinci mektup yayınlanmamıştır), Varlık Dergisi, Sayı: 795, Aralık 1973, s: 6 ve 24. (Yazının altında "1973 yaz ayları" şeklinde bir not vardır.)

25-) Londra Mektubu-4-, Varlık Dergisi, Sayı: 796, Ocak 1974, s. 8-9 ("1973 Yaz ayları")

26-) Londra'da Yaz Günleri, Varlık Dergisi, Sayı: 799, Nisan 1974, s. 10.

27-) Londra'da Yaz Sonu, Varlık Dergisi, sayı: 801, Haziran 1974, s. 24.

28-) Sen Hâluk musun? (Hikâye-1-), Varlık Dergisi, Sayı: 805, Ekim 1974, s. 14-16.

29-) Güzel Doğumu (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 806, Kasım 1974, s. 17-18.

30-) Yıkılmış Dünya (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 811, Nisan 1975 s. 12-13.

31-) Kara Günlerden (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 816, Eylül 1975, s. 16-17.

32-) Londra Mektubu, Varlık Dergisi, Sayı: 818, Kasım 1975, s. 21.

- 33-) Londra Mektubu-Yeni bir Gün-Varlık Dergisi, Sayı: 819, Aralık 1975, s. 20-21.
- 34-) Londra'dan Sevgilerle (Dağcı'nın Yaşar Nabi'ye mektubu), Varlık Dergisi, Sayı: 837, Haziran 1977, s. 14 ve 25-26.
- 35-) Londra Mektubu (Kendi Kendine Konuşan Adam), Varlık Dergisi, Sayı: 844 Ocak 1978, s. 10-11.
- 36-) Londra Mektubu (Çöpçü Harry), Varlık Dergisi, Sayı: 848, Mayıs 1978, s. 18-19.
- 37-) Koş Hâluk Koş (Hikâye), Varlık Dergisi, Sayı: 849, Haziran 1978, s. 18-20.
- 38-) Koş Hâluk Koş (Hikâye-3-), Varlık Dergisi, Sayı: 850, Temmuz 1978, s. 5.
- 39-) Londra Mektubu-Hâluksuz-, Varlık Dergisi, Sayı: 851, Ağustos 1978, s. 10.
- 40-) Londra Mektubu-Mutlu Cenaze-, Varlık Dergisi, Sayı: 852, Eylül 1978 s. 9.
- 41-) Hâluk'la Yaşamak, Varlık Dergisi, Sayı: 858, Mart 1979, s. 12-13.
- 42-) Bir Kış Akşamı, Varlık Dergisi, Sayı: 860, Mayıs 1979, s. 12-13.
- 43-) Londra Mektubu-Değişen Beğeniler-, Varlık Dergisi, Sayı: 861, Haziran 1979, s. 8-9.
- 44-) Londra Mektubu-Kafasyalı Ali Sahanoviç-, Varlık Dergisi, Sayı: 863, Ağustos 1979, s. 6.
- 45-) Söğüt Ağacının Gölgesinde (Bahar Öyküleri), Varlık Dergisi, Sayı: 864, Eylül 1979, s. 9-10.
- 46-) Bir Serçe Öyküsü Daha, Varlık Dergisi, Sayı: 870, Mart 1980, s. 17-18.
- 47-) Özgürlüğümün Denizinde, Varlık Dergisi, Sayı: 872, Mayıs 1980, s. 18-19.
- 48-) Hâluk'un Defterinden-1- (Yaşam Dediğin Bulmaca Gibi Birşey), Varlık Dergisi, Sayı: 874, Temmuz 1980, s. 19-21.
- 49-) Hâluk'un Defterinden-2- (Suların Yüzünde Mut Çelenkleri), Varlık Dergisi, Sayı: 875, Ağustos 1980, s. 17-19.
- 50-) Hâluk'un Defterinden-3- (Soluklarımızla Kesip Paylaştık Ekmeğimizi), Varlık Dergisi, Sayı: 876, Eylül 1980, s. 16-19.
- 51-) Hâluk'un Defterinden-4- (Beşik İçindeki Gölge), Varlık Dergisi, Sayı: 877 Ekim 1980, s. 17-18.
- 52-) Cengiz Dağcı'yla Mülakat; Övül Tezişler, "Tercüman Gazetesi 1981 olabilir." (Eksik bibliyografi).
- 53-) Veriniz Atamın Kılıcını Bana (Şiir), Bizim Ocak Dergisi, Sayısı: 7-8 Temmuz-Ağustos 1984, s. 40.
- 54-) Cengiz Dağcı Anlatıyor (I) Ben ne Sadık Turan'ım, Ne Saf. Ben Cengiz Dağcı'yım. "Kahramanlarımı Kendi Ruhumdan Çıkardım", Beşir Ayvazoğlu (Mektup röpartaj), Tercüman Gazetesi, 31-8-1988.
- 54- b-) C.D. Anlatıyor (2), Anayurt Dediğin Dil-dir Aslında, 1-9-1988.
- 54- c-) C.D. Anlatıyor (3), İngilizce Yazsaydım, İngiliz Romancısı Olurdum, 2-9-1988.

HAKKINDA YAZILANLAR KİTAPLAR

- 1-) Varlık Yıllığı 1961 (Kısa biyografi), s. 510.
- 2-) Varlık Yıllığı, 1963, 1962'de Roman ve Hikâyemiz, Tahir Alangu, S. 44-45. (Ölüm ve Korku Günleri adlı eserin tanıtma yazısı).

3- Edebi Eserler Sözlüğü, Haz: M. Türker Aca-roğlu, I. baskı (kendi yayımı), İst., 1965 (1955-1965) Yılları Arasında Radyo ve Basında Tanıtılan Eserler" alt başlığını taşıyan eserde Cengiz Dağcı ve eserlerine yer verilmiştir. S. 94'te Korkunç Yıllar'dan, s. 108'de Onlar da İnsandı'dan, s. 145'te Yurdunu Kaybeden Adam'dan, s. 149'de yazardan bahsediliyor).

4-) Varlık Yıllığı 1967, 1966'da Roman ve Hikâyemiz, Tahir Alangu, s. 75-77. (O Topraklar Bizimdi adlı eserin tanıtma yazısı).

5-) Varlık Yıllığı, 1971'de Roman ve Hikâyemiz, Rauf Mutluay, s. 51, s. 56'da "Cengiz Dağcı'nın Son Eseri Üşüyen Sokak adlı yazı var.

6-) Londra'da Kaybolan Rus, Neriman Malkoç Öztürkmen, Boğaziçi Yay., 1972, s. 13-17. (N.M.Öztürkmen, Kuznetsov ile görüşmek için Londra'ya gittiğinde Cengiz Dağcı ile de görüşmüş. Öztürkmen'in, Kuznetsov ile görüşmesinde, C.D. tercümanlık yapmıştır. Giriş bölümündeki bir yazıda C.D. ile ilgili oldukça geniş bilgi var.)

7-) Varlık Yıllığı, 1973, 1972'de Roman ve Hikâyemiz, Rauf Mutluay, s. 56, (Üşüyen Sokak hakkında kısa bilgi.)

8-) 50 Yılın Türk Edebiyatı, Rauf Mutluay, I. Baskı, İş Bankası Kültür Yay., İst., 1973, s. 609, 612, 618, 622, 624, 626, 636, 647, (C.D. ve eserleri hakkında bilgi)

9-) Varlık Yıllığı 1975, 1974'te Roman ve Hikâyemiz, Rauf Mutluay, s. 38.

10-) Edebiyatçılarımız Konuşuyor, Haz: Yaşar Nabi Nayır, I. baskı, Varlık Yay., İst., 1976, s. 161-168 (C.D.'nin Yaşar Nabi'nin sorularına mektupla verdiği cevaplar. Mektup 16 Aralık 1971 tarihinde Londra'da yazılmıştır.

11-) Çağdaş Dünya Edebiyatı Ansiklopedisi, (Milliyet Sanat Dergisi tarafından fasiküller halinde yayınlanmıştır. Derginin 245. sayısı da sona ermiştir.), S. 142'de C.D ve eserleri hakkında kısa bilgi vardır.)

12-) Varlık Yıllığı 1976, 1975'te Roman ve Hikâyemiz, Rauf Mutluay, s. 38.

13-) Lise 3 Edebiyat Ders Kitabı, MEB Yay., İst., 1977, (Dış Türklerin Edebiyatları bölümü "Kırım Edebiyatı") s. 316.

14-) 14 Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü, Haz: Seyit Kemal Karaalioglu, 2. baskı İnkilâp ve Aka Yay., İst., 1978, s. 154.

15-) Türk Edebiyatı, Ahmet Kabaklı, 4. Baskı, Türk Edebiyatı Yay., İst. 1978, s. 733-738 (Yazar ve eserleri hakkında bilgi yer almaktadır. Ayrıca yazarın o Topraklar Bizimdi adlı eserinden bölümler verilmiştir).

16-) Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Haz: Behçet Necatigil, 10. baskı, Varlık Yay., İst., 1980, s. 110-111.

17-) Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü, Haz: Seyit Karaalioglu 2. baskı, İnkilap ve Aka Yay., İst., 1982, s. 155.

18-) Başlangıcından Bugüne Türk Romanı, N. Ziya Bakırcıoğlu, I baskı, Ötüken Yay., İst. 1983, s. 195 (C.D.'nin romancılarımız arasındaki yeri belirtiliyor)

19-) Suffe Kültür Sanat Yıllığı 1983, 1982'de Kardeş Edebiyatlar ve Biz Dr. Ali Araslı, Suffe Yay., İst., 1983, s. 147.

20-) Düşün ve Edebiyatımızda Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, Cengiz Dağcı Maddesi, Haz: Şükran Kurdakul, I. Baskı, Bilpa Yay., ve Pazarlama (Tarihsiz), s. 163.

21-) Türk ve Batılı Yazarlar ve Şairler, Ank. 1985, s. 53 (Cengiz Dağcı Mad.)

22-) Şair ve Yazarlar Ansiklopedisi (Bulvar Gazetesinin hediyesidir.) İst., 1985, s. 98.

23-) 1988'de Türk Romanı, Haz: Adnan Tekşen, Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı, Türkiye Yazarlar Birlii, (1989), Benim Gibi Biri, Anneme Mektuplar, s. 328-329 Sayfa 213'te "Dilimiz" adlı bölümün girişinde C. Dağcı'nın sözlerine yer verilmiş. Dağcı roman dalında Yazarlar birliği ödülünü aldı. s. 615-616.

DERGİLER

1-) Korkunç Yıllar adlı eserin yayınlanacağına dair tanıtma yazısı, Varlık Dergisi, Yaşar Nabi Nayır, sayı: 443, 1 Aralık 1956, s. 18.

2-) Genç Romancımızın Yeni Bir Eseri, Kırım Mecuması, sayı: 1 Ocak 1957, s. 29 (Cengiz Dağcı'nın Korkunç Yıllar adlı eserinin yayınlandığından bahsediliyor. Ayrıca yazarın Elveda Vatan (Yurdumu Kaybeden Adam olmalı) adlı bir eserinin de yayınlanacağı söyleniyor.

3-) Kitaplar Dergiler Arasında, Korkunç Yıllar, Yurdakul Mehteroğlu, Ulus Gazetesi, 2-1-1957, N0: 12156.

4-) Yeni Neşriyat, Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam, Müstecip Ülküsal, DERGI, cilt: 3, sayı: 10, 197, s. 98-102.

5-) Kitaplar Arasında-Bir Roman Üzerine-(Korkunç Yıllar), Yıldırım Keskin, Varlık Dergisi, sayı: 456, 15 Haziran 1957, s. 22.

6-) Adı bilinmeyen Bir millet (Korkunç Yıllar Hakkında, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ulus Gazetesi, 3 Şubat Pazar, 1958, sayı: 12187.

7-) Gazete ve Dergiler Arasında-Cengiz Dağcı Üzerine-, Varlık Dergisi, Müstecip Ülküsal, sayı: 471, 1 Şubat 1958, s. 21.

8-) Yeni Neşriyat, Onlar Da İnsandı (Tanıtma yazısı), DERGI-Cilt: 5) sayı: 15, 1959, s. 98-104.

9-) Okur Soruları (Cengiz Dağcı'yla ilgili sorular), Varlık Dergisi sayı: 501, 1 Mayıs 1959 s. 23.

10-) Bir Roman Üzerine, Onlar da İnsandı, Sadık Yılmaz, Varlık Dergisi, sayı: 512, 15 Ekim 1959, s. 22.

11-) Okur Soruları (Cengiz Dağcı'yla ilgili sorular), Varlık Dergisi, sayı: 524, 15 Nisan 1960, s. 23.

12-) Okur Mektupları (Cengiz Dağcı'yla ilgili sorular), Varlık Dergisi, sayı: 546, 15 Mart 1961, s. 19.

13-) Onlar da İnsandı, (Tenkid), Zihni Hazine-daroğlu, Varlık Dergisi, sayı: 566, 15 Ocak 1962, s. 9

14-) Cumhuriyet Çağında Türk Romanı, Konur Ertop, Türk Dili, sayı: 154, 1 Temmuz 1964, s. 605.

15-) Türk Romanları Kısa Kronolojisi, Haz: Ali Püsküllüoğlu, Türk Dili, Sayı: 154, 1 Temmuz 1964, s. 660-661.

16-) Cengiz Dağcı'nın Yeni bir Romanı, A.Karakaya, Emel Dergisi, sayı: 147, Temmuz-Ağustos 1968, s. 31-37.

17-) Kitaplar-Dönüş-Muzaffer Uyguner, Varlık Dergisi, sayı: 729 1 Kasım 196, s. 12.

18-) Genç Temuçin, Yılmaz Şeref, Devlet Der-

gisi, sayı: 9, 2-6-1969, s. 10 (Derginin 14, 17, 28. sayılarında kitabın ilanı var).

19-) Mektuplar-Hesabını Vereceksiniz-Galip Erdem, Devlet Dergisi, sayı: 14, 7 Temmuz 1969 s.5.

20-) Ayın Olayları Köşesi-Bizbize-Varlık Dergisi, sayı: 761, Şubat 1971, sayfa 2. (C.D.'nin Badem Dalına Asılı Bebekler adlı eserinden bahsediliyor).

21-) Badem Dalına Asılı Bebekler (Tenkid), Selahattin Batu, Varlık Dergisi, sayı: 762, Mart 1971, s. 14.

22-) 1972, Edebiyatımızda Hareketsiz Bir Yıl Oldu Yaz: Behçet Necatigil Milliyet Sanat Dergisi, 29 Aralık 1972, sayı: 13 s. 3-4.

23-) Üşüyen Sokak (Tenkid) Muzaffer Uyguner, Varlık Dergisi, sayı: 784 Ocak 1973. s. 12.

24-) O Topraklar Bizimdi İngilizceye Çevriliyor, Milliyet Sanat Dergisi, 14 Eylül 1973 sayı: 45 s. 15.

25-) Komünizm ve Toprak Meselesi D. Mehmet Doğan, Hareket Dergisi, cilt: 8 sayı: 92, Ağustos 1973, s. 24-38 (D. Mehmet Doğan bu çalışmada Cengiz Dağcı'nın Onlar da İnsandı adlı eserinin kahramanlarından Bekir'in toprakla ilgili görüşlerine yer veriyor.), s. 37.

26-) Ayın Olayları-Dışarıda Türk Edebiyatı, Varlık Dergisi, sayı: 793 Ekim 1973, s. 2, (O Topraklar Bizimdi adlı eserin İngiltere'de yayınlanacağından sözediliyor.)

27-) Londre Mektubu, Cengiz Dağcı Dünyaya Tanıtılıyor, Haz: Osman Türkay, Varlık Dergisi, sayı: 800, Mayıs 1974, s. 16 (INDEX Dergisinde Cengiz Dağcı'ya 30 sayfa ayrıldığından bahsediliyor. (Bu konuda detaylı bilgi için bak: Emel Dergisi, Cengiz Dağcı Hakkında Bir Bibliyografya Çalışması, Haz: Mustafa Çetin, Sayı: 150, s. 12-21.)

28-) Index Dergisi, 1974 yılı ilkbahar sayısı Cengiz Dağcı'ya 30 sayfa ayrılmıştır.

29-) Genel Çizgileriyle Edebiyatımızda 1974, Haz: Şükran Kurdakul, Milliyet Sanat Dergisi, 27 Aralık 1974, sayı: 112, s. 3-5.

30-) O Yalnız Kıbrıs'ın İnsanlarını Yazdı, (Kıbrıslı yazar Özker Yaşının romanlarından bahsedilmektedir.) Haz: Osman Türkay, Varlık Dergisi, sayı: 810, Mart 1975, s. 21 (Yazıda C.D. ve Ö.Y. kıyaslanır. Bak: Emel Dergisi, sayı: 150, 1986).

31-) Cengiz Dağcı'nın Romanları üzerine, İsa Kocakaplan, Hareket Dergisi, sayı: 6, Ağustos 1979, s. 39-43. C.D. hakkında önemli çalışmalardan biridir. bak: Tezlerle ilgili bölüm.)

32-) Aytmatov üzerine, T.Mehmet Çadır, Bizim Ocak Dergisi sayı: 4, Nisan 1984, s. 32 (Cengiz Aytmatov'la ilgili bu çalışmada Cengiz Dağcı'dan da bahsedilmektedir.)

33-) Sevinç Çokum'la Hilal Görününce Üzerine bir Konuşma, Servet Kabaklı, Türk Edebiyatı Dergisi, sayı: 128, Haziran 1984, s. 16-19 (Sevinç Çokum ve S. Kabaklı'nın C.D. ile ilgili düşünceleri).

34-) Yaşanmış "Korkunç Yıllar" Mustafa Çetin, Bizim Ocak Dergisi, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos 1984, s. 36-40 (Yazar, eserleri, Türk Edebiyatındaki yeri üzerinde durulan çalışmada yazarın Veriniz Atamın Kılıcını Bana adlı şiiri de yayınlanmıştır.)

35- Türkistan Mektupları, Yavuz Bülent Bakiler, Türk Edebiyatı Dergisi, Mart 1984, sayı: 1255, s. 70-73.

36-) Milliyetçiliğimiz, Nihat Genç, Doğu Dergisi, sayı: 29 Mayıs 1985, s. 57-64

37-) Türk Arap Kültür Münasebetleri, Mustafa Miyasoğlu'nun Mısır Aynu Şems Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Muhammed Harp ile mülakatı, Türkiye Gazetesi, 27 Temmuz 1985 Cumartesi, s. 5 (Muhammed Harp Cengiz Dağcı'ya ilgili bir çalışmasının El Arabî (Kuveyt) dergisinde yayınlandığını söylüyor.)

38-) Hilal Görünce'nin Yazarı Sevinç Çokum "Türk İnsanı İkiliğe Ne Zaman Düşse Hep Kaybetmiş", Prof. Dr. Gürsel Aytaç'ın Sevinç Çokum'la Röportajı, Sanat Olayı, sayı: 40, Eylül 1985, s. 58-61 (C.D. ve Yurdunu Kaybeden Adam adlı eserinden bahsediliyor).

39-) Cengiz Dağcı Hakkında Bir Bibliyografya çalışması, Haz: Mustafa Çetin, Emel Dergisi Sayı: 150, Eylül-Ekim 1985 s. 12-21. (Giriş kısmında C.D'nin hayatı hakkında kısa bilgi vardır.)

40-) Hilâl Görünce üzerine-İnceleme, Ali Yurtgezen, Dolunay Dergisi, Sayı: 2 Şubat 1986, s. 13.

41-) Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Müstecip Ülküsal'a Mektubu. M.Ülküsal'ın Cevabı, Emel Dergisi, Ocak-Şubat 1986, sayı: 152.

42-) A.Korkmaz'la Türk Yurdu Üzerine, Yeni Düşünce Gazetesi, 55 Haziran 1987, sayı: 292.

43- Stalin'den Gorbaçov'a Kırım Türkleri, (Kırım'ın Yetiştirdiği Şöhretler), Şefi Kahramankaptan, Tercüman Gazetesi, 10 Temmuz 1987, s. 9

44-) Cengiz Dağcı hakkında Tercüman Gazetesi 29 Temmuz 1987 Çarşamba, s. 4.

45-) Gorbaçov'un Başlı Dertte (Kırım Türkleri Yeni Eylemlere Hazırlanıyor, Hürriyet Gazetesi, 29 Temmuz 1987 Çarşamba s. 10.

46-) Cengiz Dağcı'nın Kırım Acısı, İsa Kacakaplan, Tercüman Gazetesi. 2.8.1987

47-) O Topraklar bizimdi (Yazı aynı adlı eserle ilgili değildir. Bodrum Belediye Başkanının, Bodrumla ilgili sözleri), Altınoluk Dergisi, sayı: 27 1988, s. 44.

48) Kırimlı Yazar Cengiz Dağcı'nın "Korkunç Yıllar" adlı Romanı, Prof. Dr. Suat Yıldırım, Zaman Gazetesi, 25.4.1988.

49-) O İnsanlar Bizimdi, Neriman Malkoç Öztürkmen'in tefrika eseri, (İkinci Dünya Savaş'ında Alman-Türkistan lejyon ordusu anlatılır). Zaman Gazetesi, 9 Aralık 1988-23 Ocak 1989.

50-) Kırım Anaya Mektuplar, (Annem'e Mektuplar Üzerine), Mustafa Çetin, Türk Yurdu Dergisi, cilt: 9 sayı: 25, Şubat 1989, s. 46-47.

51-) Yazarlar Birliği Ödülleri (Cengiz Dağcı Yılın Yazarı seçildi, 26 Şubat 1989 Pazar tarihli gazeteler, dergiler radyo ve TV haberleri v.s.

(YAYINLANMIŞ MEZUNİYET TEZLERİ)

I-) Cengiz Dağcı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Haz: Fikri Ertekin-Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1970, 631 numaralı tez, sayfa 52 (bak: Bitirme Tezleri Bibliyografyası cilt: I, Atatürk Üniversitesi Yay., No: 3,A.Ü. Basımevi, Erz. 1974.s.74.

II-) Cengiz Dağcı'nın dört romanının incelenmesi (O Topraklar Bizimdi, Yurdunu Kaybeden Adam, Onlar Da İnsandı, Korkunç Yıllar) Haz: İsa Kacakaplan, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiyat Kütüphanesi Tez No: T-1976

III-) Emel Dergisi'nin Fihristi, Haz: Nalan Eren, Gazi Üniversitesi S.B. Eğitim Bölümü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı (Tezde Cengiz Dağcı'yla ilgili Emel Dergisinde yayınlanan yazıların bibliyografyası yer alıyor.

OHUMA, BACIM, OHUMA

Mahir Garayev

Bu dünya ganlı dünyadı
Paşalı hanlı dünyadı
Biz de çoh naşı deyilik
Canı bir gaşig deyilik
Ağaç deyil, daş deyilik

Ohuma, bacım, ohuma!

★★

Bu dünyaya sarılmışıg,
Torpağından garalmışıg
Ağacında yaşıl yaşıl
Göyermişig, garalmışıg
Derdimize Tanrı tanig
Zulum zulum yanig yanig

Ohuma, bacım, ohuma!

Çekmeye derdimiz gözel
Derd dolu gelbimiz gözel
Gurbetlerde mezarımız
Vetende sebrimiz gözel

Ohuma, bacım, ohuma!

★★

Ağrısıyla üstümüzde
Ağrımızla üstüneydik
Şirin şirin gesdimizde
Şirin şirin gesdindeydik

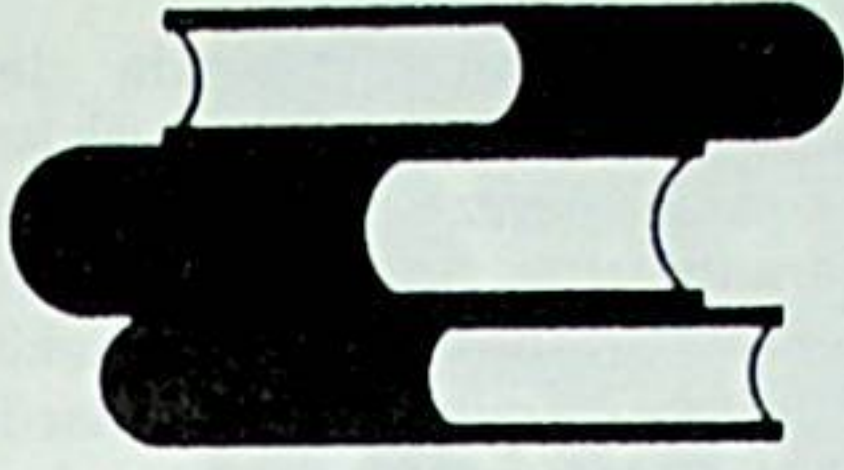
Ohuma, bacım, ohuma!

İlahi, bu sedit, nedit?
Bu sedit, gesdi nedit?
Bu göylerin altı bizim
Neyleyirik üstü nedit

Ohuma, bacım, ohuma!

Müşerref Akay'a

TÜRK DÜNYASINDA YAYINLAR

Derviş İlyasoğlu

DESTANLAR BURCU

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu
İsteme Adr: PK-881. Sirkeci-İST
"Destanlar Burcu" daha önce yayınlanmış "Kürşad İhtilâli Destanı", "Malazgirt Destanı", "Kopuzdan Ezgiler" adlı eserlerin tamamıyla, daha önce yayınlanmış şiirlerin toplandığı bir destan güldestesi.

Destanlaştırma örneğinin günümüzde tek temsilcisi sayılan Üstad N. Yıldırım Gençosmanoğlu eserin "Birkaç Söz"lük girişinde, "Millî kalkınma hamlelerinede, edebiyat ve topyekûn maneviyatı ihmal eden milletlerin, hedeflenen yerlere ulaşamadıkları gibi, kısa bir zaman sonra cemiyette çözülme ve hastalıklar kaçınılmazdır derken bugün toplumumuzdaki değerler erezyonunu dile getiriyor. Gençosmanoğlu, "Destanlar Bucu"nda bu çürümenin karşısındaki tepkilerini kimi şiirlerinde hicvin zehirli oklarıyla, kiminde hüznü bir lirizmle ortaya koyarken, özünde daima millî nüyonun ifadesini taşır.

Eserin başında "Necip Fazıl", A. Nihat Asya, Atsız Tanrıdağında, Fethi Gemuhluoğlu gibi tanınmış simalara atfedilen şiirlerden sonra "21'e Doğru" bölümünde "Yaşayan Destan Afganistan" adlı şiirin-

de söyleyişi biçimi ve şair duyarlılığını,

Dipçığıne adımı
Kabzasına Bismillâh
Tetiğine can
Sesine vatan... yazdığım
Cefalı mavzer
Sabah vakti gün vuranda
Namlusu menevişli
Tetiğine dokunanda hey gidi...
Sefalı mavzer. (s. 46-47)

çeliğin soğuk ve soluk yüzünü kimi cefalı, kimi sefalı, kimi de vefalı bir ana kucağınca hissettirir bize.

Şiirde, estetize edilmiş bir hazzın yanında, şairin dünyayı kavrayışı ne denli büyük olursa yetkinliğe ulaşmasında o derece yüksek oluyor. Nitekim, Gençosmanoğlu bu şuurdan hareketle, kendi gibi bir Macar kardaşımız "Sandar Pötfeti"-ye ithat ettiği şiirinde:

Davranıp atılırken er meydanına
"Ya hürriyet, ya ölüm" dediğin
Ve ilk kurşun yediğin
Ân'ı dinliyorum.

Bu gamlı gönlümün bir gözü sende;

Öbürü doğacak bir kutlu günde.
Ve Ankara kulesinin önüde
Tanrı Dağlarından kopacak
Ünü dinliyorum! (s. 157)

Yiğit Pötfeti'nin "Hürriyet" sevgisi buna bağlı olarak, Macar kardeşlerimizle, bizim ortak anılarımızın ezelî türküsünü "Macar kerdeşlerime" adlı şiirinde şöyle ifade eder.

"İki tutsak kardeşiz
Kahpe acunda
Senin tutsaklığın yüreğimde ok
Benim gözyaşlarım senin acında
İki tutsak kardeşiz
Kahpe acunda...
Ben Orhun boyunca taş kesilmişim:
Sen Tuna Suyunun öbür ucunda (s. 155)

Gençosmanoğlu, şiirlerinde kahramanca söyleyiş biçimiyle, manû ve tam manasıyla birbirini tamamlayan bir bütündür. "Hayrat" tarzında yazdığı "Şikayet" adlı şiirde:

O yar meni
Uykudan o yar meni
Söz veribde gelmedi
Unuttu o yar meni
Bir kadirga sam yeli
İnsafsızca esmede...
Dün Hüsey'i kesen el
Bu gün meni kesmede
hüznün yanında, ince bir site gönlü tellerini titretir.

Müstakil olarak yayınlandığı "Destanlar" zincirinde tamamıyla nev-i şahsına münhasır bir şiir dil'i ortaya koyarken, diğer şiirlerinde zaman zaman klasik "Tekke" şiiri-

nin ses ve şekil armonisine rastlarız.
Vatan oğul... bayrak oğul...
devlet oğul.. can oğul...
Sevmek nedir?.. Bunu bilen
aşıklara Bismillâh...
En hürmetli yâr göğsünden ilk
yudumlar hakkına
Tan allıklı kapıklara Bismillâh...

"oğulları" adlı bu şiirinde "Bektaş Nefesleri"nin ruh ve sesinin orijinal bir yorumlanmasıdır.

"Destanlar Burcu"nun "21'e Doğru" bölümünde şair kimi zaman melâle sürüklerken, kimi zaman yaşadığımız çağın çelişkileri dolu kıymet hükümlerini ironik bir üslubla dile eder. Bunlardan

"AET üstüne" şiirinde:

Kıbristan çık... AT'a karşılık,
Bir filo istiyor yat'a karşılık..
Derim ki bu iltifata karşılık;
Al atını istemem timarını.

Kelimeler şairin kaleminde kan öfke kin olur zalimler suratlarında şaklar kırbaç gibi, kah ince bir sızı olur gönül tellerini titretir. Fakat bunun yanında asıl "şirin peotikası"-nın temel taşı olan "misyon" şiirin her dizesinde, her kelimedede kendini korur. Bunun idrakiyle Gençosmanoğlu yüzyıllık acımızı şöyle dile getirir:

Oğuz torunları, bir büyük soyuz,
Sünni ve Kızılbaş... yirmi dört boyuz,
Hacı Bektaş neyse, işte biz oyuz...

Yüzyıllarca sunni, kızılbaş diye Sunmuşlar ağıyu bize aş diye...
Tanrım! Bir kıvılcım düşür hanıma;
Artık birlik nûru doğsun tan'ıma;
Beter bu ayrılık, yetti canıma...
Kuçaklaştır bizi öz kardaş diye!
Evet içinde bulunduğumuz keşmekeş'in, çıkmazların ortasında bu deyiş sıradan bir temennin ötesinde "Vatan ve millet şuurunun şairimizde müşahhaslaşmış şeklini bulur.

Gençosmanoğlu, "Kürşad İhtilâli"nden, "Malazgirt Desatani"na geçmişin zafer taşlarıyla tuçlanmış dönemlerinin ruh ve mana iklimlerinden günümüze gelirken geçmişe özlem duymanın ötesinde, yeni nesillerin mayasını tutmasının sevdası içindedir. Yarına daha emin bakabilmenin çaresi dünü iyi bilmekten geçermiş?..

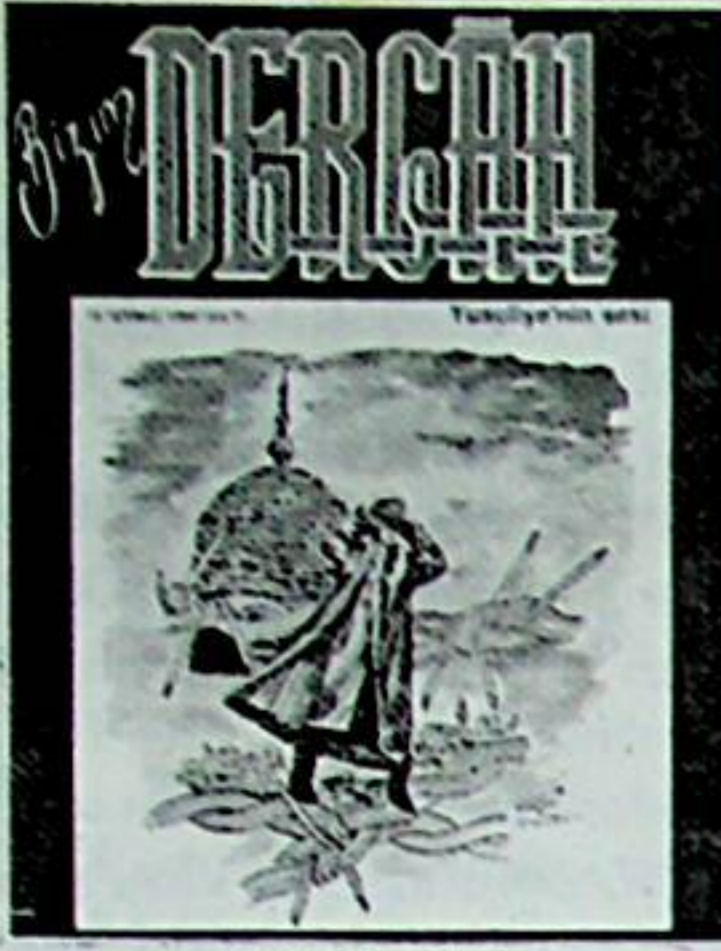
BİZİM DERGÂH

Aylık Fikir Dergisi

Sayı: 17 Yıl: 2

Zafer Mah. Ağrı Sok. No: 9/A

Yenibosna-İstanbul

Temmuz 1989, 17. sayısı postamıza gelen "Bizim Dergâh" mütevazî ama, kararlı ve inançlı tutumuyla iki yıldır periyodik yayımını sürdüren basın organlarından biri. Derginin belki de en ilginç yanı, yazarlarının tamamının hapisanelerde çile dolduranlardan olması. Çile'nin belki de en soylusunu, mahpushanenin demir parmaklıkları arkasında kuru ilimden ziyade aksiyoner fikir, manü ve diriltici ruhlarla birleştiren aziz kardaşlarımız "Bizim Dergâh"ın bu sayısını "Esir Türkler" meselesine ayırmışlar. Kendi tabirleriyle "Yusufiye"yi mistik ve kaderci bir mahpesden öte, kelimenin tam anlamıyla bir "Akademi" haline getirmişler.

"Dış Türkler"e hasredilen bu sayıda "İçimizden Biri" adlı mahkûm misafiri, kaderin garip bir cilvesi olarak (diye çektim ama, kaderin değil resmî devlet idolojisinin cilvesi) kısa adı ETKO (Esir Türkler Kurtuluş Ordusu) dava dün mübbete hükümlü Emir kardaşımız. Tek başlarına birer ülkü devlerinin resmî geçidinde gibiyiz, yazıları okurken.

Dergi bir başyazıyla başlıyor ve özellikle 15. paragraf dergimizin "Türkistan"a ve Afganistan Türkleri için yoğun gayretler sarfeden başta Abat abimiz olmak üzere, Afganistan Türkleri Lideri Azad Beg'e karşı başlatılan anti-millî ve anti-Türk kampanyaya cevap niteliği taşımaktadır.

"Kendilerinden başkasını müslüman olarak kabul etmeyen ve kendilerini müslüman olmanın tescil makamı olarak gören bazı çevreler; Türküm demeyi müslüman olmaya engel olarak gösterme gayretine düşmüşlerdir.

Bunun ardından Türk Dünyasının içinde bulunduğu genel durum değerlendirmelere geçiliyor. Bunlar; Zihni Açar'ın (Rus ve Çin Zulumü Altındaki Türkistan), Recek Küçükişiz'in (Bulgar ve Yunan Zulumünün Perde Arkası), Ali Gür-

su'nun (Emir Kuşdemirle Mülakat), Arif Dünder'in (Ya Vatan Ya Kırm), Orhan Gündoğdu'nun (Türkiye ve Dünya Türklüğü), Hayri Yılmaz'ın (Bir Başka Esir Soydaşlarımız), Şenol Çevik'in (Azerbaycan-Karabağ Olayları ve Düşündürdükleri), Şahin Gür'ün (Esir Türk İllerinde Edebiyat), Hüseyin Yurdakul'un "Hac ve Kurban Üzerine Fikhi Bilgiler" ve Enver Yasin'in "Çin'e Bir Bakış" yazısıyla son buluyor.

"Yusufiye" akademiyasındaki sevgili dostlara mutlak bir aydınlık, gelecek için başarılar dileriz.

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA

KUZEY KAFKASYA KÜLTÜR DERGİSİ

Sayı-71,72, 73

Kuzey Kafkasya Kültür Derneği
P.K.-35 Bahariye-İstanbul

Esaret altında yaşayan Sovyet Müslüman halklar içinde ortak kaderi paylaşan kardeş Kuzey Kafkasyalılar da dahil olmak üzere, diğer müslüman halkların büyük çoğunluğunun halen Sovyet ve Çin hakimiyeti altında yaşadıkları gözönüne alınırsa, Esir milletler içinde müslüman halkların önemi daha iyi anlaşılır.

Bilindiği gibi, Rus emperyalizmine karşı koyuşuyla ünlenen Şeyh Şamil'in destanlık mücadelesi, Kuzey kafkasyalılarının tarihinde birinci, Ekim ihtilâli sonrası Bolşeviklerin esirciliğiyle ikinci defa Hür ve Bağımsız kafkasya susturulmağa çalışılır. Ne varki, o gün, bugün bu savaş kimi açık kimi zaman gizli biçimde devam edegelir. Bu savaş aynı zamanda Türkistan'ın, kazan'ın, kırım'ın, Azerbaycan'ın da savaşlarıdır. Bağımsızlık ve Hürriyet.

Son zamanlarda bilhassa Sovyet Müslüman halkları arasında meydana gelen olaylar gözününe alındığında, muhacerettekilerin hür dünya'da kamuoyunun gündemi belirlemesi ve anayurttakilerle geniş sınırlı bilgi akışını sağlaması kaçınılmaz zorunluk olarak görülmektedir. Bu şurardan hareketle çıkan

dergide halen otantikliğini koruyan dil ve kültür yadigarlarının yanında, çok uzak olmayan bir tarihte yeniden yapılan yeni dünya ile entegrasyona girme aşamasında faydalı olacağını addettiğimiz zengin materyalli şu röportaj ve makaleler yer almaktadır.

Derginin muhtevasında daha önce çeşitli dergilerden sık sık ismine rastladığımız Kenan Kaplan, son zamanlarda Sovyet müslüman halklar arasında yoğun bir şekilde gündeme gelen çatışmalardan Gürcü-Abhaz çatışmasını konu olan bir röportaj yapmış konunun uzmanı olan sayın Ömer Beyguca ile, Beyguca, çatışmalarının temel nedeni "Milliyetçilik"ten geldiğini açıkladıktan sonra, Kuzey Kafkasyadaki gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları üzerinde duruyor. Kenan Kaplan'ın gelecekteki "Bağımsız Kafkasya" idealinin, idaelen realist plâna geçmesinde Türkiye'nin bir teminat olduğunu belirtip, realist aşamada muhtemel gelişmeler açısından Türkiye devletinde beklentilerin niteliği sorusuna Beyguca, sağduyu örneği fikirleri gerçekten dikkate değer değerlendirmeler. Son zamanlarda Türkiye'nin gündemini oluşturan bölücülük meselesine temas ederek, bir takım kültür istemlerin, vatanının bütünlüğüne ve Millet'in birliğine gözdenkenlere örnek olacağını vurguluyor.

Aktüel bir konu olmanın ötesinde, tarih boyu Rus hegemonik politikasıyla ve bugün Sovyetler İslâmının durumuyla özden ilgili tercüme ağırlıklı yazılar, Molla Muhammed Yurâgi Medresesi (T. Cemal Kutlu), 18. yy'da Kafkasya'da Bir Halk Hareketi (Bennigser'den, Lize Karaboğa), İmam Şmail Demişti ki (M. Rasih Savaş), Zubov'un Kafkasları sömürgeleştirme plânı (Terc. Murat Özyarıkamış), Stalin Dağıstan'da uygulanan Ağır Cezaları Bilmiyormuydu? (Terc. Musa Ramazan)'ın yanında, genel liguistikle uğraşan filologlar için önemli kaynak niteliği taşıyan Aydın Turan'ın "Wubih"ların dil ve buna bağlı etnolojik materyalleri üzerine kaleme alınan makaleler önemli yer tutmaktadır.

Bağımsız ve Hür Kafkasya ideali için uğraşan kardeş Kuzey Kafkasyalılara bu kutsal yolda başarılar dileriz:

**Yeni Hedefimiz...
Farklı Bilincimiz...**

GEÇMİŞTEN KOPMADAN GELECEĞE UZANMAK.

Herşey sizin için. Tasarruf sahibi, sanayicisiyle,
gençleri, emeklisiyle, ithalatçısı, ihracatçısıyla,
işçi, memur, esnafıyla Türk insanı için.
Türkiye'miz değişiyor... Gelişiyor... Bankamız da

Vakıflar Bankası... Köklü banka... Şimdi yepyeni bir hizmet anlayışının, girişimci bankası... Hizmette güleryüz, sürat... Paraya değil, paradan önce, insana saygının bankası...	Vakıflar Bankası... Her alanda geliştirdiği girişimleriyle, yeni bilinciyle, Türkiye'ye sevginin, saygının bankası. Vakıflar'dan daha fazlasını isteyin. Vakıflar Bankası hazırdır.
--	---

Vakıflar Bankası
Türkiye Vakıflar Bankası

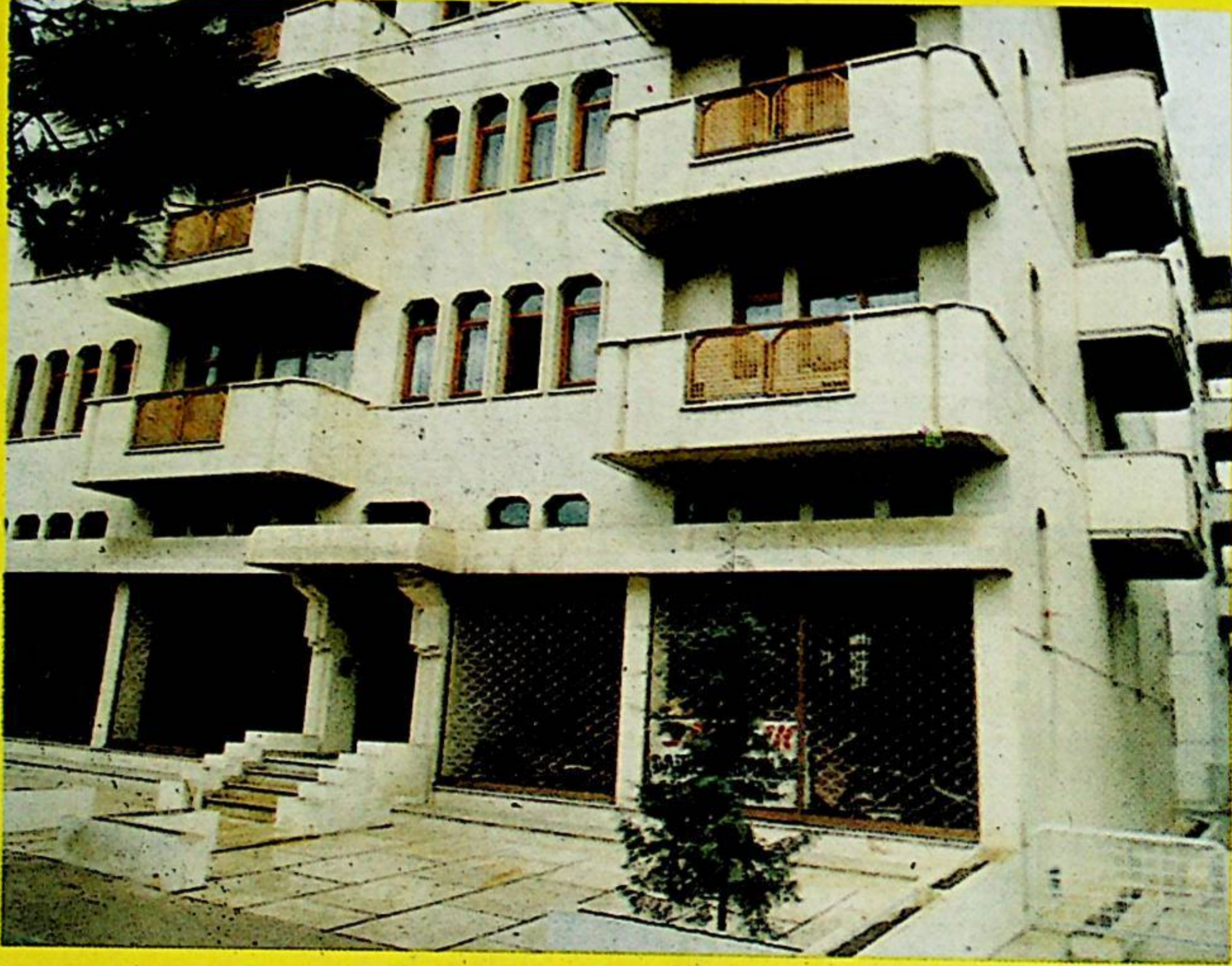

KASIR İNŞAAT

SANAYİ, TİCARET LTD. ŞTİ

M.Abit Aynural ve Ortakları

Sicil Tic: 230252 - 17718

© sultan eröl

- HER TÜRLÜ GÜVEN VE GARANTİYİ VEREN KASIR İNŞAAT,
- MÜSTERİLERİNE ALIMDA ÇOK BÜYÜK KOLAYLIKLAR SAĞLAR,
- ANAHTAR TESLİM İNŞAATINIZI YAPAR,
- DAİRE KARŞILIĞINDA ARSANIZA UYGUN BİNA İNŞAA EDER, KENDİ YAPTIĞI DAİRELERİ UYGUN FİYATLARLA PEŞİN VE VADELİ SATAR
- KONUT İHTİYACINIZ VARSA, ŞİRKETİMİZ MERKEZİNE MUTLAKA UĞRAYIN, İSTEĞİNİZE EN UYGUN DAİRELERİN, EN UYGUN ŞARTLARLA, SİZİ BEKLEDİĞİNİ GÖRECEKSİNİZ

KASIR İNŞAAT SAN. TİCARET LTD. ŞT.

Kınalıtepe Sokak No: 23/B Merter-İSTANBUL Tel: 584 04 78 - 556 68 76

Tlx: 31165 YESE tr.